

3008



НИЗАМИ
ЉИҚМӘТ
ВӘ НӘСИҖӘТЛӘР
АФОРИЗМЫ

NIZAMI
APHORISMS

نظامی
پند و امثال



«Җазычы»

«Язычы»

«Yizichy»

يازىچى



A-23,000

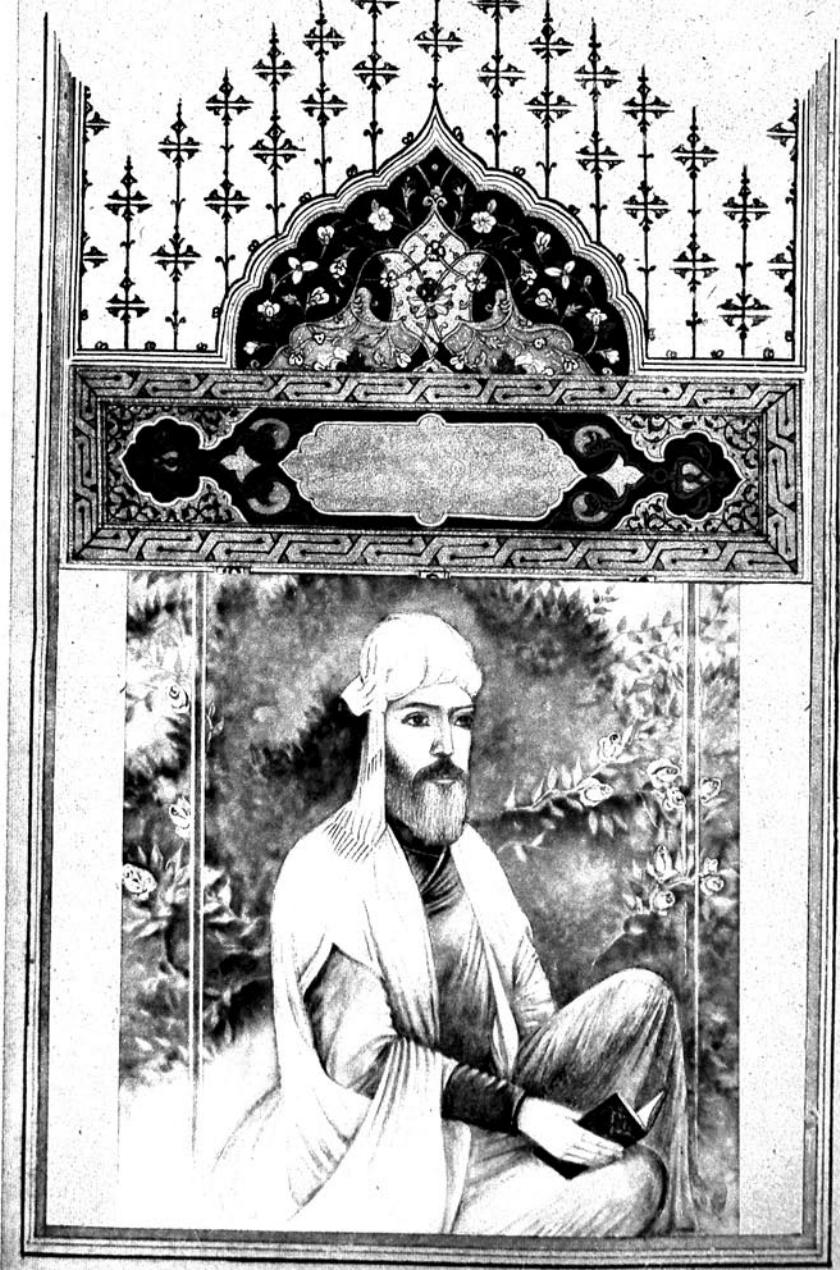
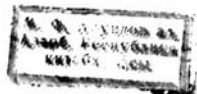
XII əsr dahi Azərbaycan şairi və
mütəfəkkiri Nizami Kəncəvinin anadan
olmasıyla 840 ildir.

K 840-letiyə səhən günün böyük
azərbaycanşairi və düşüncü
XII əsri Nizami Gəncəvi.

To the 840th Anniversary of the 12th
Century Great Azerbaijanian Poet and
Philosopher Nizami Ganjevi

بمناسبت هشتصد و چهلین سال تولد
شاعر برجسته و متفکر ژرف اندیش و
نابغه آذربایجان نظامی گنجوی.

A 23.000





*Ҳикмат
вә
насиҳәтләр*



Афоризмы



NIZAMI

Aphorisms



نظامی

پند و امثال

Составитель и автор вступительной статьи *Рустам Алиев*
Научный редактор *Д. Каграманов*
Художники *Н. Бабаев, Ю. Сальников*
Фотографии *И. Рубенчика*

Низами Канчэви бүтүн дөвлэрини мүвэффакир шаиридир. О дунја мадэнијјэти хэзинэсинэ мисилсиз эсэрлэр бэхш етмишдир.

Низами тарихэ, һэр шејдэн эввэл, Шэрг поезјасында јени эдэби чэрэјанын баниси, епик-драматик жанрын јарадычысы кими дахил олмушдур. Онуң мэһнур «Хэмсэ»си Шэрг халгларынын мадэнијјэт тарихиндэ јени сәһифа ачмыш, бир чох өлкэлэрдэ эдэби процессин кэлэчэк инкишаф јолларыны ирәличэдэн мүэјјәнләшдирмишдир.

Лакин Низами јалныз даһи шаир дејил. Онуң өлмээ идејалары өз дөврүнү хејли габагламыш, гуманизм, үлви мөһәббәт, фәдакарлыг һаггында, әдаләтин бәргарар олмасы угрунда фәал мүбаризә апармагын зәрурәти һаггында сонралар Авропа интибаһы дөврүндэ мејдана кәлмиш консепсијалары шәртләндирмишдир. Низами зүлмкарлыга өз әдаләтсизлијә гаршы е’тираз сәсини учалтмыш, һөкмдарлара өз падшаһлара гаршы о дөвр үчүн сон дәрәчә чүр’әтли сајылан фикирләр ирәли сүрмүшдүр.

Низами әдәбијјатда өзүнә гәдәр тәдгиг олунмамыш јени саһаләр кәшф етмиш, поезијаја бүтов јени бир аләм — көнүл чырпынтылары, дахили һәјәчанлар аләмини кәтирмиш, инсан гәлбиниң өз эхәасынын түкәймәз сәрвәтиниң өз мүасирләринә ачыб көстәрмишдир.

Низами гүдрәтли сәнәткар фырчасы илә әсл узагкөрәнликлә утопик социализмин чанлы мәнзәрәләрини јаратмыш, аһәңдарлыг өз әдаләтин һөкм сүрдүјү, һамынын бәрәбәр өз хошбәхт олдугу өлкә тәсвир етмиш, бәшәријјәтин «гызыл дөвр» һаггында гәдимдән башлајыб кәлән мүгәддәс арзусуну парлаг, камил образларла гәләмә алмышдыр.

Одур ки, Низаминиң өлмәз эсәрләриниң заманын тәзјигинә мүвәффәгијјәтлә синә

кәрмәси, көзәллижини, дэјрини итирмәмәси чох да тәәччүб доғурмур.

Низами җарадычылыгы, онун идејалары тәкчә халгымызын дејил, Јахын вә Орта Шәргин бүтүн халгларынын фәлсәфи вә бәдн фикринин, социал-эпик дүңјакөрүшүнүн инкишаф процесиндә мисилсиз рол ојнамышдыр.

Сәккиз әср мүддәтиндә һәр јени нәсил Низаминин әсәрләрини өз дөврүнүн әдәби һадисәси һесаб етмишдир, онун гојуб кетдији ире бәдн җарадычылыг вә социал-фәлсәфи фикрин инкишафы үчүн түкәнмәз илһам мәнбәји олмуш вә олмагда давам едир. Бу, тәсәдүфи дејил. Ајры-ајрылыгда һәр бир инсанын вә бүтүнлүкдә бәшәр чәмијјәтинин хошбәхтәлији вә сәадәти илә сых бағлы олан бир сыра проблемәләри поезија-ја мәнз Низами кәтирмишдир. Әсрләр боју бир чох көркәмли шаир вә мütәфәккирләрин илк дәфә Низами тәрәфиндән ирәли сүрүлмүш мөвзулары јенидән гәләмә алмалары, онун өз дөврү үчүн әсл кәшф һесаб едилән һуманист идејаларына даһа да инкишаф етдирмәјә чалышмалары мәнз бунула изаһ олуур. Тәсәдүфи дејил ки, Орта вә Јахын Шәргин мұхтәлиф халгларынын шаирләри Низаминин тохундугу мөвзуларда миндән артыг әсәр, онун поемаларына сәјсиз-һесабсыз нәзира јазмышлар.

Бунула јанашы, гејд етмәк лазымдыр ки, Низами охучуларынын һәр јени нәсли һәр дәфә онун парлаг исте'даминин ачылмамыш чәһәтләрини кәшф етмишдир. Даһи шаирин мән'әви тә'сир даирәси әср-дән-әсрә мәнз буна көрә кеңишләнир, охучуларынын сәји артыр, Низами җарадычылыгына, онун бөјүк ирсинин түкәнмәз хәзинәсинә мұрачиат едән шаирләрин, јазчыларынын, рәссамларынын, мусигичләрин, һејкәтләрашларынын сырәси бөјүјүр. Бу

да ганунаујгундур, чүнки даһи шаир вә мütәфәккир елә мütәддәс фикир вә арзулары, гәлбин елә бөјүк дугуларына әкс етдирмишдир ки, нә гәдәр ки, бәшәр мәдәнијјәти, эәкә вә бәдн җарадычылыг мөвчуддур, онлар да әбәди јашајачагдыр.

Өз җарадычылыгы илә етик, естетик, бәдн вә фәлсәфи фикрин инкишафына Низаминин көстәрдији бөјүк көмәји һәттә тәсәвүр етмәк белә чәтиндир. Бунула јанашы, унутмаг олмаз ки, шаир дини фәнитизмин вә феодал зүлмүнүн там һөкмранлыг етдији, гадыннын аз гәлә бүтүн вәтәндашлыг вә инсанлыг һүгүглаарындан мәһрум олдуғу бир әсрдә јашајуб јаратмышдыр. Низами, һөкмран дүңјакөрүшүнүн әксинә, инсан гәлбинин көзәл, саф вә үли арзулар аламини илк дәфә оларат чәсарәтлә илаһиләшдирмиш, һәр чүр ријакарлыгдан вә мұлаһизәдән узаг олан, һәр чүр шәртликдән вә ән'әнәдән күчлү олан фәдакар мәнәббәти илһамла тәрәшнүм етмишдир. Беләликлә дә, Дантени, Петрарканы, Шекспири, Пушкени габагламыш вә гадын көзәллижинә, нәчибәлижинә, эәкә вә сәдәгәтинә әбәди һимн јаратмышдыр. Өз гүдрәтли гәләми илә Низами гадын азадлыгы идејасыны ирәли сүрмүш, онун һиссәларинин тәбиәлијини, гануналијини вә азадлыгыны бәјән етмишдир. О, инсанын чинсидән, дини әгидәсидән вә тәфәккүр тәрзидән асылы олмајараг, тәкрарсыз, мütәсәнә бир алам, мән'әви инкишафын түкәнмәз имкәнларынын даһијычысы олдуғуну инандырычылыгда сүбүт етмишдир. Шири вә Лејан, Фарһад вә Мәчнун, Нүшабә вә Искәндәр сурәтләри мәнз буна көрә охучуларын нечә-нечә нәслинә јахын вә доғма олмушдур.

Һәр бир көркәмли шаирин, сәнәткарын җарадычылыгы — өз дөврүнүн мәнсулудур. Буна көрә дә Низами поезијасыны өз дөврүндән, онун мејданә кәлмәсини вә хүсү-

сијјәтләрини шәртләндиран конкрет социал-тарихи сәбәбләрдән тәчрид етмәк олмаз.

Низами XII әсрдә, Азәрбајҗан халғын тарихиндә мүнүм рол ојнамыш һадисәләрдә сон дәрәҗә зәнкин бир дөврдә, антик дунјанын вә әрәб Шәрғиниң чоҗхәһәтли мәдәнијјәтинә халғымызын јијәләниши олдугу бир дөврдә јашајыб јаратмышдыр. IX әсрдә Јахын вә Орта Шәрғин, Африка вә Испанијанын бир чоҗ халғлары о вахт гүдрәтли һесаб олуан әрәб хиләфәтинин тәркибинә дахил идиләр вә зәнкин синкретик мусалман мәдәнијјәтинин јарадылмасында, елмин вә мәдәнијјәтин инкишафинда онлар да бу вә ја диҗәр дәрәҗәдә рол ојнамышлар. Бу елә бир дөвр иди ки, Азәрбајҗан Шәрғин ән мүнүм мәдәни вә иғтисади мәркәзләриндән биринә чеврилмиши.

XII әсрин орталарында Азәрбајҗан атабәји, сијаси хадим вә сәркәрдә Шәмсәддин Илдәниз пәрәкәндә ханлығларын, демәк олар ки, һамысын бирләшдирди вә мәркәзи Азәрбајҗан олмагла гүдрәтли бир дөвләт јаратды. 1152-чи илдә о, Арраны вә онун пәјтахты Кәнчәни элә кечирди. Кәнчә вә Нахчыван шәһәрләри әнниҗи тәҗчә Азәрбајҗан атабәјләринин пәјтахтлары, һәм да Јахын вә Орта Шәрғин ән бөјүк мәдәнијјәт вә тичарәт мәркәзләри олды.

Бу дөврдә Русија, Чин, Бизанс, һиндистан, Африка, Әрәб өлкәләри илә иғтисади эләгәләр кенишләнди. Бүтүн мусалман торпағларындан мәшһур шаир вә јазычылар, алимләр, ме'марлар, рәссамлар Азәрбајҗанә ахышыб кәлмәјә башламышдылар.

Атабәјләрин ағыллы хариҗи сијасәти вә кетдикчә артан гүдрәти сәјәсиндә XII әсрин икинчи јарысында сонунадәк олан дөвр нисбәтән динч, халғын јарадычы әмәллә мәшһул олдугу дөвр сәјиләр.

Бу дөврдә шәһәрләр сүр'әтлә инкишаф едир, шәһәр әһалиси тәбәғәләшмәјә башла-

јырды. Өлкәдә јүз минләрдә сакини олан Кәнчә вә Шамахы шәһәрләриндән башга, Әрдәбил, Тәбриз, Бейләган, Бәрдә, Бакы, Дәрбәнд, Шамхор, Шабаран вә башга шәһәрләр мөвчуд иди.

Чәмијјәтин сиифи вә социал гурулушунда да бөјүк дәјишикликләр баш вермишиди. XII әсрин орталары үчүн өлкәдә гулдарлығын галығлары тамамилә арадан галхмышды, ичтимаи истеһсалда гул әмәји артығ һеч бир рол ојнамырды. Тичарәт, о чүмләдән транзит тичарәти кениш вүс'әт алмышды. Кәнчәнин әлвериши чоғрафи шәрәити буна чоҗ көмәк едирли.

Гәдм Кәнчәнин харабалығлары индики Кировабәд шәһәринин беш километрлигиндә јерләшир. Археоложи газынтлардан вә бизә гәдәр кәлиб чатмыш мәнбәләрдән мә'лумдур ки, Кәнчә чоғлу сарајы, мәсчиди, карвансарасы олан зәнкин вә бөјүк шәһәр олушудур. Азәрбајҗанын һәр јериндән бураја исте'дадлы шаирләр, алимләр, јазычылар, ме'марлар ахышыб кәлмишләр. Бурада фәлсәфә, тарих, ганунчулуғ, ријазижәт, тәбәбәт, астрономјја елмләри кениш вүс'әт тапмышдыр. Әдәбијјәт, хүсусилә поэзија чошғун инкишаф етмишиди.

Гејд етмәк лазымдыр ки, о дөвр феодал чәмијјәтинин ичтимаи-мәдәни һәјәтында, идеоложијасында нәзәрә чарпачақ дәјишикликләр баш вермишиди. XII әсрин әвәлләриндә бүтүн ичтимаи тә'сисатлар үзәриндә һөкмиранлығ едән ортодоксал ислам мутәрәғги, заманын руһуна даһа јахшы чаваб верән фикирләр ирәли сурән габағчыл мутәфәккир вә философлар, шаир вә јазычылар, дини ислаһатчылар тәрәфиндән дөфәләрдә тәиғид аташинә тутулушудур.

Һәлләч вә Иби Синанын, Хәјјәм вә Насир Хосровун нәзәријјәләри, Фәләжи Ширвани, Хағани, Бейләгани, Әбүл-Ә'лә Кәнчәвинин вә башга сөз усталарынын образ-

разлы тәфәккүр тәрзи, рәсми дини өз дахилиндә чүрбачур таригәтләрин төрәмәси буна нүмунә ола биләр. О дөврдә кениш јајылмыш олан Мәһәмәд Гәззали жаряди-чылыгы васитәсилә рәсми ислам дини чәрчивәләринә јеридилән суфизм тәлими идеоложи һајатын бүтүн саһаларинә нүфуз етмишдир. Бүтүн булар феодал идеоложи-јасынын эһфәләмәсини ајдынча сүбута јеттирер. Јенисини јаранмагда олдуғуна дәләләт едир. Белә бир процес тамамлә гану-науғундур, чүнки јухарыда гејд едилдији кими, Азәрбајҗан вә онула гоншу олан өлкәләрдә феодал мүнәсибәтләри јүксәк инкишаф сәвијәсинә чатмышды вә даһа мүтәрәгги ичтимаи формасија әсәсларынын вә она уғун идеоложијанын мејдана кәл-мәси үчүн һәр чүр шәрәит јаранмышды. Јакин моңгол әсәрәти буна мане олмуш, чәмијјәтин пәрвәриш тапмасыны бир нечә әср дајандырмышды.

Низамини анадан олма тарихи 1141-чи ил һесаб олунар. Јакин бә'зи тәдҗигатчылар исә онун 1140-чы ил августун 17-си илә 22-си арасындакы мүддәтдә анадан олдуғуну идиһа едилрәр.

Низамини әсл ады Ијас ибн Јусиф ибн Мүзјәддир. Низами—онун поетик тәхәллүсүдүр; бу, «нәзмә чәкән», јахуд да «сөзләри низама салан» дәмәждир. Низами кәлмәси өзү «дүзмәк» мә'насына уғун кәлән «нәзм» сөзүндән күтүрүләмишдүр.

Шаирин атасынын ады Јусиф, бабасынын ады Зәкиәддин, бөјүк бабасынын ады Мүзјәдфиддин олмушдур.

О заман мусәлман Шәргиндә белә адлар ән али зијалы зүмрәсиндән олан вә мә'навијјәт аламини хидмәт едән шахәсләрә верилдири. Шаирин анасы да, көрүнүр, кү-

бар аиләдән олмушдур. Шаирин дајысы Әмәр «хачә» ады дашыјырды; о заман бу ад адәтән мәсәб саһибләринә верилдири. Әлимиздә Низамини вәлидејиләринин со-сиал вәзијјәти һағгында даһа дәғиг мә'лу-мәт јохса да, ајдындир ки, о, мәдәни вә варлы аиләдә јетишиб тәрбијә алмышдир. Буну шаирин һәртәрәфли, кәмил билијә малик олмасы да көстәрир.

Поемаларындан көрүндүјү кими, Низами Гураны охумушду, о, әсәрләриндә дәфә-ләрдә шәрәитдән мисал кәтирмиш, Мәһәм-мәд пејгәмбәр һағгында рәвәјәт вә әфса-нәләрдән истифадә етмиш, илаһијјәт мәсә-ләләринә, һәмчини «әдәб» алајышына дахил олан емләр комплексинә дәриндән јијәләмишдир. Низами фәлсәфәни јахшы билдири, һәм дә бу заман о, тәкчә ислам динини фәлсәфи еһкамлары илә кифәјәт-ләмир, антик философларын әсәрләриндән, антик рәвәјәтләрдән вә мифоложијадан кениш сурәтдә истифадә етмишдир.

Тәбијјәт емләри арасында Низами, көрүнүр, астрономијаја даһа мүкәммәл ји-јәләмишдир. Шаир «Јејил вә Мәчун» поемасында пешәкар бир алим кими сәма чисимләрини һејрәтамиз дәрәчәдә көзәл вә дәғиг тәсвир едир. Низами профессионал шәкилдә оиларла сәјјәрәни адыны чәкиб сәчијәләндирир, оиларын бир-бирилә әлә-гәли дүзүлүш гәјдасыны көстәрир.

Низами өз дөврүнүн чоғрафија елми вә космографија әдәбијјәти илә јахындан та-ныш олмушдур, буну македониялы Искән-дәрин јүрүшләринин тәсвириндән («Искән-дәрнамә») көрмәк олар.

Онун әсәрләриндә јерәзијјәт вә кимја бардә мә'лумәтләр да мүзјән јер тутур, өзү дә сәчијәви бурасыдир ки, шаир, кө-рүнүр, кимјакәрләрә инанмамышдир.

Низами табәбат, анатомија, эчәчиһлиг саһасында дә дәрин вә һәртәрәфли билијә малик олмушдур. Хәстәликләрин тәсвири-

ни, сагламдыгы горумагын шэртлэрини шаир һәмни дөврда таббат едмнин габачыл наилијјатлэри сәвијјәсиндә тәгдим едир.

Мүбалигәсиз дејә биләрик ки, Низами өз дөврүнә мә'лум олан һәр шејдән јахшы хәбәрдар олмушдур. О, фарс вә әрәб дилләрини көзәл билимшидр, онун јаздыгы һәр мисра буна инандырычы сүбүтдур. Хатырладаг ки, о вахт Кәнчәдә, бүтүн Арранда данышыг дили—түрк дили иди, әһалинин бөјүк әксәријјәти бу дилдә данышырды, әрәб дили—елм вә дин дили, фарс дили—пәсзија дили һесап олунурду. Низами әрәб вә фарс дили әдәбијјатлары көзәл билирди. Үнсүри, Сәнан, Әнсари, Әнвәри, Гәтрани Тәбризи, Әбүл-Ә'ла Кәнчәви, Фәләки Ширвани, Хагани вә өз дөврүнүн бир чох банга сөз усталарынын јарадычылығыни диггәтлә өјрәниб дәрк едирди.

Бу гәдәр һәртәрәфли вә дәрин билијә, бөјүк исте'дада малик олан, сөз сәнәтинә мәнһәрәтлә јијәләнән Низами, шүбһәсиз, сарај шаири дә ола биләрди.

Лакин Низами јахшы билирди ки, сарај шаирләри сирасында олмаг—азалыгы, сәрбәстлији итирмәк, әсл илһамлы поэтик јарадычылыгдан мәнһрум олмаг демәкдир. Низами өзүнәмәхсус узақкөрәнликлә дујурду ки, сарај шаиринин күнү һеч дә хош кечмир.

Буна көрә дә Низами мүстәғиллик Јолуну, һәгигәтә хидмәт Јолуну сечди. О дөврдә һаким дәирәләр тәрәфиндән гануниләндирилиши вә естетик чәһәтдән о дөврүн пәсзија практикасы тәрәфиндән бәрғарар едилмнин гәјдаллары дәјишдирмәк үчүн чәсарәт вә әлбәттә, мүстәсна исте'дад тәләб олунураду.

Бу чәсарәтли әддымы Низами атмышдыр, чүнки о өз поэтик ролуну чох тез дәрк етмишдир, сөзү јүксәк гүјмәтләндирирәк, варлығын әзәли һесап етмишдир:

Үрәк сөзә дил ачы, деди ки: «Вер мәнә чан»,
Јохса, јолму тапарды бу чансыз баданә чан?!

Билдијимиз ки, Низами пәсзија сәһәсиндә өз гәләминә һәлә кәнчлик илләриндә сынагдан кечирмәјә башламышдыр. Онун јаздыгы илк әсәрләр гәсидә вә гәзәлләрдән ибарәт олмушдур.

Низами өз фитри исте'дады илә гәсидәјә әсл һәјәт, реал мәзмун вермини, онун мөвзусуну, маһијјәтини бүтүндүклә дәјишдирмишдир. Онун гәсидәләриндә хејрхәл әмәлләр тәрәнинүм олунур, һакимләрә, мәнсәб сәһибләринә әдәләтли олмаг төвәсијә едилир; гәсидәләриндә шаир һәмчинин өз фәлсәфи вә сәснал көрүшләринин, варлығын мүхтәлиф мәсәләләри илә әләгәдәр фикирләринин шәрһ едир.

Низами гәсидә илә Јанашы гәзәл дә јазмышдыр. Низами әдәбијјат әләминә гәдәм гојдугу дөврдә, гәзәл дә гәсидә киши мүәјјән гәјдалара табә едилмнин, доһуг ән'әнәви форма һалыны алмышдыр, гәзәлләр јалныз мәнһаббат мөвзусунда, лирик мөвзуда јазыламышдыр.

Гәзәлдә гәһрәманын лирик һиссәләринин тәсвири вә һиссәләрин өзү бир гәдәр шәрти сәчијјә данышдыр, ән'әнәјә табә едилир вә реал һәјәтдән чох-чох узақ олурду. Гәзәлдә форма мәзмуну архада гојурду: һәр бејт чәтин аңлашылан һәфис сөз јыгынындан ибарәт олурду. Ән'әнәјә көрә, Шәрг шаирләринин әксәријјәтинин, һәттә ән мәшһур мүәллифләрин гәзәлләри һадир һалларда һәгги, сәмин һиссәләри әкә етирирди, бу гәзәлләрдә һәминә әсәс диггәт тәмтәрәғлы поэтик образлары вә ифадәләрә, охучуну форманын камиллији илә вәдәл етмәк чәһдләринә верилрди.

Бу чәһәтдән Низаминин гәзәлләри онун сәләфләринин вә мүасирләринин жарядимчилигиндән асаслы сурәтдә фәргләнир. Һәмми гәзәлләр олдугча сәрбәст, чанлы вә вә һуманистдир, буларда конкрет сүжет, реал табии һиссләр, ешг, кәдәр, гәзәб, бүсәл севинчи, ашигин гәәб чырпынтылары вардыр.

Тәссүф ки, Низаминин лирик шәрләр «Диван»ы бизә кәлиб чатмаҗыб. Һалбуки белә бир «Диван»ын олдугуна шаир өзү 1188-чи илдә јаздыгы «Јејли вә Мәчнун» поемасында ачы-ајдыи ишарә едир. Орта јерләр тәзкирәчиләринин мәлүматына көрә, һәмми «Диван» ијirmi мин бейтдән артыг имин. Тәссүф ки, бу бөјүк әдәби ирсин јалныз аз һиссәси зәманәмизә гәдәр кәлиб чыхмышдыр.

Лакин Низамија әсл шөһрәт газандыран вә ону бүтүн дүнијага таныдан гәзәл вә гәснәлләри дејил, беш поемасыдыр. Әлбәтгә, бурада мәсәлә Низаминин јалныз камил шәр устады ојмасында дејилди, мәсәлә бурасында иди ки, һәр бир көркәмди шаир кими, о, садәчә олараг дөврлә ајатлашмирдим, онда сабаһкы күнә дә иләр сала билмәк табиләјјәти варды. Буна көрә дә, онун форма вә мәзмун етибарилә оријинал поемалары мүасирләри үчүн кәшф иди вә сәјси-һесәбсиз нәзирәләр јаранмасына сәбәб олурау.

Низаминин илк бөјүк әсәри — «Сирләр хәзинәси» («Махзанул-әсрар») «Хәмсә»дә хүсуси јер тутур. Композисија етибарилә бу поема онун башга поемаларындан хејли фәргләнир. «Сирләр хәзинәси» дидактик поемадыр, бурада шаир өзүнүн дәриндән дүшүнүләмүш һуманизм консепсијасыны шәрһ едир. Һәмми поемада Низами мәлүм, алчаддылмыш вә тәһгир едилмиш, зүлм чәкән зәһмәткеш күтләлләрин мүдафиәчиси кими чыхыш едир.

Төгдим едилән һикмәтләрин гуру, ојул-пермә тәсири багышламамасы үчүн, шаир һәр нәсиһәти өз идејяларыны мөһкәмләдән мүвафиг ибрәтамыз «сөһбәт»лә әлағләндирир. Бу «сөһбәт»ләрдә һәмми дөврүн һәјәт вә мәшәһәтиндән фактлар әсәс јер тутур, бурада тәкчә шаһлар вә вәзиралар дејил, садә адамлар: әкинчиләр, пешәкарлар, әмәкчиләр тәсвир олунар. «Сөһбәт»ләри охудугча, тәкчә Азәрбајҗанын дејил, һәм дә бүтүн Јахын вә Орта Шәргин һәјәти бардә хејли дәјәрли мәлүмат верән кешш реалист мәнзәрәнин шаһиди олуруг.

Поема идеја вә мәзмун чәһәтдән сон дәрәжә зәкии вә һәртәрәфлидир. Низами һәр шејдән әввәл, мәнсәбиярәстләри, гәддәр адамлары ифша едир, һакимијјәтә чан атанлары, чылыз һиссләрлә јашајялары, әкчәләри тәһид едир. Низами бир тәрәфдән јер үзәриндә һәјәтии фәни вә алдадычы олдугуну көстәрир, диқар тәрәфдән дә сүбута Јетирмәјә чалышыр ки, јалныз хејрхәл әмәлләр, жарядимчә әмәк, әдәләт үг-рунда мүбаризә инсана әсл зөвг верә биләр. Низаминин фикринчә, инсан тәләјин әлиндә бир ојунчаг дејил, онун ағлы вә ирадәси һәр, о бу ағлы вә ирадәси һәјәти даһа Јахын гурмага сәрф етмәлидир. Шаир диалектик сурәтдә дәриндән дәрк едир ки, инсана хејр вә шәр үнсүрәари хәсдир, дејир ки, «чөһвәри тутгунса дә, көһһәр ки ми сафды», «зәрди, мәһәк даныды, зәр-кәрди, сәррафды о...» Низаминин фикринчә, дүнијада мислсиз дәјәри олан јекәнә шеј—инсанларә тәмәниәсиз хидмәтдир, чәмијјәтин хејринә ишләмәкдир, әдәләтәи олмадыр.

Низаминин төвсијә вә нәсиһәтләри, онун һуманист тәлими әсәс етибарилә халыи мүгәддәрәтәни һәлә едән һакимләрә туш-ланмышды. Бүтүн «Сирләр хәзинәси» баш-дан-баша бөјүк һафәс вә етираслә долу-дур. Икнчи сөһбәтдә шаир өз тәлиминин

эсас принципләрини шәрһ едир, шаһлары
вә һакимләри халгы ничитмәмәжә, рәијјәтин
рифайы гајгысына галмага, әдәләтсизлијә
јөл вәрмәмәжә чагырыр. Сөһбәт еләчә «Әдә-
ләтли вә нисафлы олмаг һаггында шаһа
нәсиһәт» адланыр. Өз охучуларына мұра-
чәт еләрәк шаир јазыр:

Дүнјаја фатәһ олмаз зүлкарлыг, рәзаләт,
Јер үзүнү фатәһи әдәләтдир, әдәләт!
Әдәләтин мүждәси, бу дүнјаны шад ејләр,
Әдәләтин ишидир,—өлкәни абад ејләр.
Мәмләкәтин дајагы әдәләтдир һәр заман,
Әдәләтлә нәсибин сәләтдир һәр заман.

Бу мөвзу — хејрхаһлыг вә әдәләтин
бәргәрар олмасы зәрурәти бүтүн поеманын
ана хәттини тәшкил едир.

XII әсрдә, 60-чы илләрин сонунда Дәр-
бәнд һакими Дара Мүзәффәрәддин иби
Мүһәммәд иби Хәлиф Низаминин она ит-
һаф етдији гәсидәнин әвәзиндә, өзүнү рам
еда билмәдији, аиләси илә бир јердә әсир
алдыгы кәч гыпчаг көзәли Афагы (Аппа-
гы) шаирә төһфә көндәрмишдир. Исәттини
горумаг үчүн далашганыг едән Афагы
Низами үчүн көндәрмәклә, көрүнүр, шаһ
бир охла ики һәдәф вурмаг истајирминш
һәм диқбаһлыг едән Афагы сарај «не-мәт-
ләриндән» мәһрум етмәк, һәм дә гызы она
нәсиһәт вәрән шаирин үстүнә салмаг фик-
риндә иминш. Јакин Низами Афагы үрәк-
дән севминш вә Афаг онун кәнизи дејил, га-
ниун арвады олмушдур. 1174-чү илдә шаи-
рин Афагдан бир оғлу дүнјаја кәлир. Афаг-
ла кечирдији илләр Низаминин һәјәтнини
ән хошбәхт чаглары иди. Афагын вахтсыз
өлүмү Низамија бөјүк мә'нәви зәрбә ол-
мушдур. Икинчи поемасы «Хосров вә Ши-
рин»дә (1180-чи ил) Низами онун фәсуи-
кар образынн јаратмышдир. Поеманын

сүжет хәттини Иран шаһзадәси Хосров вә
онун арвады Ширин һаггында дастан тәш-
кил едир. Һәмш дастан исән характерла-
ринин һартарәфли тәсвириндә, мә'нәви —
етик проблемләрини гојулушунда шаир үчүн
материал олмушдур. Ширин сурәтиндә
азадлыг севәрлик, дахили начибанк, зар-
рифлик, көзәллик, агыл, елмәлик, мәһәб-
бәтә сәдагәт аһәнкдар шәкилдә сәсләшир.

Көзәл һејкәлтараш, ме'мар вә данјо-
нан, Ширини саф мәһәббәтлә вә сәдагәтлә
сәван, севкилисинин јолунда һәр чүр та-
мансыз һүнәр көстәрмәжә һазыр олан
Фәрһадын гәһрәман образы әсәрдә мүйүм
рол ојнајыр. «Хосров вә Ширин» дүнја
поэзијасынын үли мәһәббәти, нәчиб һиссә-
ләри, севкилисинин јолунда һәјәтнини тур-
бан вәрмәжә һазыр олан гәһрәманларын
јүксәк мә'нәвијјәтнин алгышлајан ән кө-
зәл абидаләриндән биридир.

1188-чи илдә Низами «Лејли вә Мәч-
нун» поемасынн јазыр. Поеманын эсас
конфликтин Мәчнунун вә Лејлинин фәдакар
мәһәббәти илә дөврүн керидә галмыш әх-
лағ нормалары, ән'әзаләри арасында баш
вәрән тогтушмадан ибарәтдир. Мәчнунун
һеч бир шәртиликлә барышмајан одлу-
ловулу севкиси «агылны башындан алыр»,
чүнки о дөврүн адәти белә енгә јөл вәр-
мир; онуила бир гәбиләдән олан адамла-
рын фикринчә Мәчнун өзүнү «русвәј» едир.
Һәмш ону «диванә» адландырыр. Севкили-
си илә говушмаг чәһдләринин бәша чых-
дыгынн көрән Мәчнун исәнлардан ајры-
лыб сәһраја кедир вә орада вәшин һеј-
ванларын әһләтәсиндә јашајыр, онларла
јанашы јашамагы «вәшинләшминш» һәмвә-
тәһләри илә бир јердә олмагдан үстүн
тутур.

Лејли сурәти сон дәрәчә паклыгы, кө-
зәллији вә нәчиблији илә фәргләшир. О да
Мәчнуну үрәкдән севир, амма Лејли севки-
лисиндән фәргән оларат, өз һиссләринин

кызлэтмэжа мөчбурдур. О, валидејилэринин тэбрики илэ севмэдији адама эрэ кедир, Мачиуна ашиг олдугуну адамлардан кизлэдир. Буна көрө дэ онун вэзијјэти даһа фачиэлдир, ешиг илэ борч һисси арасында дахилинда кедэн мүбаризэ она эзаб верир вэ о, шам кими эријарэк көзлэринин абди олараг јумур.

Севкиансинин өлүмүндэн хэбэр тутан Мачиун онун мазарына кэлир вэ орада өлүр.

Низами «Лејли вэ Мачиун» поемасында сарт орта эер мүһитинде маһвэ маһкум олунмуш үлви маһаббатин фачисини даһижанэ усталыгла тэсвир етмишидр.

Низаминин дөрдүнчү поемасы «Једди көзэл» онун диңгэр эсарлэринден хејли фэрглэнир. Бурада фантастик үнсүрлэр, эфсанэ вэ нагылалардан игтибас едилмисин сүрэт вэ эпизодлар мүһум рол ојнајыр. Гэдим Иран һөкмдарларындан бири олан Бэһрам Курун һајаты вэ эмэллэри барэдэ ривајат онун једди арвадынын сөјлэдији пэсиһатамиз новеллаларда эвэз олунур.— једди өлкэнин једди шаһзадэ гызы онлар үчүн тиклэмисин хүсуси сарајларда шаһа новба илэ марағлы, ибрэтамиз һекэјатлэр данышыр.

Низами Бэһрам шаһын тимсалында хаалгын гајгысына галмаг үчүн алаһ тэрэфиндэн эта олунмуш һакимијјатдэн истифада едэн эдалэтли, идеал шаһ һаггында фикирлэрини давам етдирир.

Бэһрамдын арвадларынын һэр биринин новба илэ данымдығлары једди эфсанэви новелла поемада бөјүк рол ојнајыр. Буларда биз бир чох эфсанэви сүрэтлэ— диллэрлэ, эждаһаларла, ифритлэрлэ, јуртычыларла растлашырыг. Поема белэ бир рэмз эсасында гурулуб: көзэллэрдэн һэр биринин јашадыгы сарајын рэнки һэфтэнин мүзјјон күнү илэ, һэмчинин сэмдакы планетлэр вэ улдузларла элагадардыр. Бурада

Низами эн һэфис поэтик үсуллара кимил јујалэмнин мисилсиз санаткар кими чыхыш едир.

Низаминин сон бөјүк эсари «Искэндэрнама» епоејасыдыр. Поеманын сүжети көркөмли саркэрдэ Македониялы Искэндэрин һајаты вэ фаалијјэти үзэринде гурулушдыр. Лакин Искэндэрин јурушлары илэ элагадар реал тарихи һадисэлэр Низами үчүн јалныз апарычы рол ојнајыр: бир чох ма'лум фактлары шаир эсатирлэрдэн истифада етмэккэ өз истэдији кими шэрһ едир.

Искэндэр бир чох өлкэлэр фэһ еткидэн сонра, дүһмэнчилик вэ зүлмдэн узаг, үмуми разылыг вэ боллуг һөкм сүрэн утопик «күһш өлкэсинэ» кэлиб чатыр.

Искэндэр һэмин өлкэдэ көрдүклэриндэн сарсылараг, өз јурушларинэ вэ өлкэлэр фэһ етмэсинэ, һэр чүр гэддарлыга сон гојмаг вэ өз өлкэсинде дэ белэ гајдалар јаратмаг гэрарына кэлир.

Өз тэдминин сон мағсэдинин шэрһ етмэккэ, аһэнкдар, көзэл бир алэмин парлаг лөһһэсини јаратмагла, шаир санки кэдэчэк һасиллэрэ нэ вахта бу көзэл арзуну һајата кечирмэји вэсијјат етмишидр. Епоејанын икинчи һиссэси «Игбалнама» 1201-чи илде баша чатдырылмышдыр.

Шаирин поемаларындакы илһамлы мисралар, онун ишығлы, һуманист арзулары артыг сажкыз эсрдэн чохдур ки, үлви көзэллик вэ хејрхаллыг идеалларына хидмэт едир, инсанларда эн јахшы һислэри ојадир, онлары нэчиб эмэллэрэ руһландырыр, һагг иши үчүн чэсарэтлэ мүбаризэ апармага чагырыр.

Доғрулуда көмэкдир һэр бир эрэ јарадан. Доғру ол ки, јетирсин һэр зэфэрэ јарадан... Ел көзүндэ Низами учалыбдыр дүзүлдэн, Илһамына, гэлбинэ күч алыбды дүзүлдэн.

Низами жаратычылыгы өз маңижәти етибарла афористикдир. Бу һәм онун поетик исте'дадынын хусусијјәтләри илә, һәм шаирин јашадыгы дөврүн тә'сир илә, конкрет тарихи вә ичтимаи амилләрлә, нәһә-јәт, Низами поемалары вә тәсидәләринин идеја мәзмуну, жаратычылығынын үмуми истигамәти илә, јаратдыгы гуманист тә'ли-мин әсас принципләрини әсәрләриндә арды-чыл сурәтдә ифада едән шаирин гаршысы-на гојдугу мәгсәдлә, даһа доғрусу «бөјүк мәгсәдлә» әләгәдардыр.

Бә'зи салнамәчиләрин вә әдәбијјат-шунасларын инандырмага чалышдылары кими, Низами һеч дә доғма шәһәри Кәнчә-дә реал һәјәт һадисәләриндән узағ, бүтүн өмрүнү һәфис сөзләр дүзүб гошмага һәср едән схоласт кими јашамамышдыр.

Низами өз гуманист тә'лимини јарадар-кән, ону илк нөвбәдә мүмкүн гәдәр даһа кениш охучу күтләсинә чатдырмага, өз идејаларыны һәр вәситә илә тәблиғ етмәјә чалышмышдыр. Бу вәзифә өзүндә асан олмайыб, она көрә ки, Низамини чох зам-ан сабитләшмиш дүнјәкөрүшү илә дабан-дабана зидд кәлән бахышлары мүасирлә-ринә јени вә гејри-ади көрүнүрдү, фикир-ләрини охучуларә ајдын, аңлашылы фор-мада чатдырмасы үчүн бөјүк әдәби исте'-дад, пафос, инандырма мәнәһәти тәләб олуурдү.

Буна көрә дә Низами сөјләдији фикир-ләри һәр вәситә илә афоризмләрлә, һәјәт-дан көтүрүлүш конкрет ибрәтамиз ми-салларла мөһкәмләтмәјә чалышмышдыр. Мәселән, «Сирләр хәзинәси» бүтүнләклә бу чүр гурулушдур, поемадакы ибрәтамиз сөһбәтләр һәр дәфә нәсиһәтләр, һекәјәт-ләр вә әфсанәләрлә мүшәјјәт олуур, чох вахт бу сөһбәтләрин сонунда нәсиһәтамиз мисралар — муәллифин, бир гајда оларағ, афоризмләр шәклиндә муһакимәләри вери-лир.

Хатырламалыығ ки, Низамини дөв-рунда һәтта ән мәшһур шаирләр белә вә шаһ әсәрләрини мүхтәлиф һөкмдарларә — һәм өлкәләрин вә хағларын тәләјини, һәм дә шаирләрин өз һәјәтины, әмин-аманлы-ғыны һәлл едәнләрә — һакимијјәт башында дуран шаһларә, хаңларә, әмирләрә итһаф етмәјә мәчбур идиләр. Дөврүн тәләб белә олдуғу үчүн поетик ән'әнәләри дә белә иди. Конкрет һөкмдарларә һәср олундуғуна көр-ә, чох вахт ғыса, јығчам, афористик фор-мада дејимини һазыр нәсиһәтләр, өјүд-нә-сиһәт, диләк, дидактика әсәрләрин үслубу-ну мүәјјәнләшдирди.

Јадда галан, дәғиг афоризмләр јарат-мағ чәнди һәм дә Низамини поетик исте'-дадынын бәдин хусусијјәтләри илә дә әләгәдардыр. Поезијада һәр бир кәлмәнин гүмәтини, дәјәрини көјләрә галдыран бө-јүк ше'р устасы сөзүн ән ичә чаларларын-дан, омоним сөзләрдән, ассиансијјәлардан вә с. мәнәһәтлә истифада етмишидир.

Низамини һәр мисрасы сон дәрәчә мәзмунлуғдур, онун поемаларында мисралары чохлу биткин, көзәл кәләми хатырла-дыр. һәмин кәләмларда шаирин дәрин дү-шүнчәләрини нәтичәләри, тутарлы һәјәт мүшәһидәләри, чох заман иса гәдим хағ мүдрикаијиндән, аталар сөзләри вә мәсәл-ләрдән ирәди кәлән һәјәт тәчрүбәси јығчам шәкилдә ифада едиамишидир.

Ләкин бизә елә кәлир ки, бүтүнләклә Низами жаратычылығынын афоризм маңи-јәти дашымасы онун дәрин тәфәккүр тәр-зи вә сон дәрәчә кениш марағ даирәси илә әләгәдардыр. Низами тәкчә даһи шаир јох, һәм дә кәнатин сирләрини, варлығын ма-ңијјәтин даим аңламага чалышан, һәјәтин мә'насы вә инсанын вәзифәси мәсәләләрини кәркин шәкилдә көтүр-гој едән, јер үзрин-дә һәјәтин аһаңдар гурулушы, материја, һәрәкәт, агыд, зарурәт, тәсалүф вә с. фәл-

сафи категоријалар барда дүшүнөн даи философов ва мутафаккирдир.

Низаминин поемаларында дүңја, тале, һајат ва өлүм, вахт һаггында јүзләрлә фикир вардыр. Низаминин эсәрләринде маһаббат ва сәдагәт, тавазекарлыг ва шөһрәтпәрәстлик, зүамлә мүбаризә апармаг зарурәти ва әдәләт, әмәксевәрлик ва лагејдлик һаггында хејли фәјдалы фикир ирәли сүруәур, мүхтәлиф мағамларда нечә һәрәкәт етмәк лазым кәлдији барда ибрәтамиз мәсләһәтләр верилдир ва с.

Назәрә алмаг лазымдыр ки, Низаминин илк бахында садә ва конкрет көрүнән афоризмләри охучудан бөјүк диггәт тәләб едир, онларын маһијәти һеч дә һәмшиә ачыг-сачыг олмур. Нүмунә үчүн «Сирлар хәзинәси» поемасындан ашагыдакы мисрәләри кәстәрәк:

Ширләрин, асланларын рәсми чоҳдур
сарајда,
Чаны јох ки, тәрнәдә јүз зопа да, һарај да!

Бурада охучуја дәрһал ма'лум олур ки, сәһбәт сарајларын диварларына чәкилән ва чоҳ вахт мүхтәлиф ов сәһнәләри, вәһши һејванлар ва с. тәсвир едилән шәкилләрдән кәдир. Лакин Низаминин һә демәк истәдијини билмәк үчүн даһа дәриндән дүшүнмәк лазымдыр, шаир ону нәзәрдә тутур ки, әкәр шир һәрәкәтсиз донуб галыбса, күчүнү һеч бир шејә тәтбиг етмирсә, онун горхулу көркәми, ири дишләри — онун әзәмәт ва гүдрәти һеч бир әһмијјәт даһымыр. Әкәр шаһанә көркәм мувафиг мәзmunда дејилсә, әкәр күч ва даһили имкан әталәт-дәдирсә, һеч бир шеј (јүз зопа) көмәк еләмәз.

Мисал кәтирдјимиз мисрәләри ашагыдакы кими јозмаг олар: «Зәһири көркәм һалә һәр шеј дејил. Инсанын маһијәти онун давраһишинда тәзәһүр едир, адам-

лара да һәрәкәтләриңә көрә гијамәт вермәк лазымдыр». Низаминин һуманист консепсијасынын әсасыны ајры-ајрылыгда һәр бир шәхсијјәт үчүн гысача ифадә етмәк истәсәк, дејә биләрик ки, бу консепсија һәч бир әмәлләрә, көзәллијә, агла, јүксәк ма'нәви идеәлләра хидмәт етмәји, рәзили һәрәкәтләрдән, сәрвәтдән, шөһрәтпәрәстликдән имтина етмәји нәзәрдә тутур:

Чалын өз халгынын ишинә јара,
Кејсин әмәлиңлә дүңја зәр-хара.

Низами адамларә башга бир төвсијә-синдә ишләмәјин зарури олдуғуну сөјләјир, о кәстәрик ки, јалимыз әмәк ва онуңла бағлы гајгылар инсанә әсл ма'нәви зөвг верир, һәм дә гәрибә бурасыдыр ки, гајгынын, һараһатлыгын сону динчлик, раһатлыгдыр.

Зәһмәт фәрјад дејилдир, бир шадлыгдыр
инсанә,
Зәһмәтинин ахыры раһатлыгдыр инсанә.

Ишләмәји, әмәји һеч бир шеј, һатта ән бөјүк истәдад да әвәз едә билмәз. Инсанын биринчи дүшмәни олан тәнбәллик чоҳ вахт әсл истәдадын сөнүб кетмәсинә сәбәб олур.

Чоҳ ити зәһинләр јатан олдулар,
Ахырда сахсы габ сатан олдулар.

Бу дүңјәдә инсан јарадычы әмәклә мәшгул олмалыдыр. Бекарчылыг инсан үчүн һатта чәһнәтдә белә чәһнәнәм эзабына дөнүр.

Һәр һалда сән чалын, һәјат әмәкдир,
Чәһнәт каһылыгы һәјә кәрәкдир?

Низаминин поемаларында мѣхѣбѣтѣ, достлуга, садагата — эи кѣзѣл инсани кеѣ-фиѣѣтѣлѣрѣ хѣср едилмиш сѣйсѣз-нѣсабсѣз афоризм тапмаг олар.

Кими ки, дѣниѣа бир мѣшугу вар.
Элѣси хѣгани бир ашиг олар...
Үнсѣѣѣѣтѣи хансѣ кѣс араѣѣбдыр ѣахшѣа,
Магамѣа ишѣна ѣараѣѣбдыр ѣахшѣ да.

Низаминин консѣпсѣѣѣѣсиѣа кѣрѣ, инсан тѣбиѣтѣни элинѣа бир оѣунчаг деѣил, шаир инсан ирадѣсѣна, эѣкасыѣа, онун нѣдѣсѣз имканларыѣа мѣнкѣм инанѣр:

Поладдан даг олсѣ жеѣнѣ да, инан,
Вуруб парча-парча дагыдар инсан.

Низами тамаһкарлыг, мѣнсѣбѣрѣстлик, пахыллыг, ачкѣзлѣк, эѣѣашлыг кими еѣблѣрѣн кѣскин ифша едир:

Чох да дѣниѣа гѣмини пѣрѣн салаи
шѣрабдыр,
Ага, ичмѣ, аглымы элѣдѣн алан шѣрабдыр.
Ѧлчѣб-бичиб жеѣаѣѣ чалышмагын ѣахшѣдыр,
Аз-аз ѣеѣиб пѣрѣнѣз алышмагын
ѣахшѣдыр.

Низаминин һикмѣтли сѣзлѣринин, кѣламларынын чоху фѣвгѣл'ада дѣрѣчѣде мѣтѣрѣггидир, ѣз дѣврѣ үчүн кѣзлѣнилмѣзидир, онларын мѣвзусуѣну елѣ проблемлѣр тѣшкил едир ки, бѣшѣрѣѣѣѣт хѣмин проблемлѣр үзѣринѣа хѣјлѣ кѣч, бир нѣчѣ эср кѣчѣнѣдѣн сонра чидѣѣѣѣтлѣ дѣшѣнмѣѣѣ башламышдыр. Башга бир бѣѣѣтѣ нѣзѣр салаг:

Үстѣнлѣкѣда варлыгын биринчидир дѣниѣада,
Һѣр чанлы да сѣнитѣк бир инчидир
дѣниѣада.

Оригиналыи контекстинѣа бу мѣлаһѣнѣзѣнин гѣѣѣси ондан ибарѣтдир ки, бѣтѣн чанлы варлыглар тѣбиѣтѣни мисли-барѣбарѣи олмаѣан мѣһсулудуѣр вѣ инсанлар буну унутмамалы, ѣз гѣѣрѣ-адилиѣи нѣлѣ лѣвгаланмамалы, ѣз «кичѣк гардашларынын» гѣѣгѣсыѣа галмалы, онлары горуамалдырлар. Бурада Низами тѣбиѣтѣни мѣһафизѣси хаггында мѣасир идеѣялары габагламышдыр. Низами хѣмчинин орта эсрлѣрдѣ Шѣргѣа кѣниш ѣѣилымыш чохарвадлылыгыи элѣѣѣниѣа чыхараг тѣхарвадлылыгы мѣдафѣѣ едир, белѣликлѣ, бурада да о дѣврѣн һаким дѣниѣа кѣрѣшѣнѣ хѣјлѣ кѣриѣа гоѣур.

Сѣнѣ бирчѣ дилбѣр елѣр кѣфѣѣѣт,
Тѣк галар чох арвад алан нѣһѣѣѣт.

Низаминин охучѣѣа тѣгдѣм олунан бу кѣтабында топланмыш афоризмлѣри бѣѣѣк сѣрѣѣтѣни — онун эсрлѣринѣа олан сѣйсѣз-нѣсабсѣз кѣламларын, фикирлѣрин, һикмѣтли сѣзлѣрин ѣалныѣ чѣз'и бир һиссѣсѣдир. Афоризмлѣри сѣчѣркѣн биз Низаминин идеѣялар алѣмин хаггында, шаири дѣшѣнѣдѣрѣн вѣ ѣз эксѣни онун ѣарадѣчылыгында тѣпан эсѣс проблемлѣр барѣаѣа ѣүми тѣсѣвѣврѣ вѣрѣ билѣчѣк һикмѣтли сѣзлѣри аѣырмага чалышмышыг.

Рус мѣтинѣада Низаминин дѣрч олунмуш поетик тѣрчѣмѣлѣринѣа истѣфаѣа олундугундан, елѣ афоризмлѣри сѣчѣламышдир ки, онларын поетик тѣрчѣмѣси контекстѣа аѣрылыгѣа асан алашылан вѣ элаѣа, хѣсуси шѣрһлѣрѣ елѣтѣѣѣѣѣ олмаѣан биткин фикир формасыѣа горуѣѣб сахламыш олсун.

Низаминин инкилис дилиѣада кѣниш поетик тѣрчѣмѣлѣри олмадыгынан мѣтѣни инкилисчѣ нѣсрлѣ верилмишдир.

Кѣтабакы миниѣтурлѣр Низами дѣврѣнѣн ѣүми руһуну, сѣчѣѣѣѣсѣни, сѣнаткарлыгыѣны, бѣдин ифѣада васѣтѣлѣрини кѣз

онунда чанландырмагда охучуја көмөк мөксөдүнү күдүр. Шубһасиз, һәмин миниатүрлери бидавасита бу ва ја дикәр афоризма илаустрасија һесаб етмәк олмас.

Умидварыг ки, бу китабын һәзири мұхтәлиф дилләрдә данышан ән кешини охучу күтләсини даһи шаир ва мұтафәккиримизини һијмәтли ирси илә таныш етмәкдә ирәлија доғру даһа бир аддым олачағдыр.

Великий азербайджанский поэт Низами Гянджеви принадлежит к числу крупнейших мыслителей всех времен. Вклад его в сокровищницу мировой культуры поистине бесценен.

Низами вошел в историю прежде всего как основоположник нового литературного направления в восточной поэзии, создатель эпико-драматического жанра. Его знаменитые «Пять поэм», впоследствии объединенные под общим названием «Хамсе» («Пятиерина»), открыли новую страницу в истории культуры восточных народов, предопределив дальнейший ход развития литературного процесса многих стран.

Но Низами — не только великий поэт. Он — глубокий и оригинальный мыслитель, идеи которого, намного опередив свое время, предвосхитили возникшие впоследствии уже на европейской почве концепции эпохи Возрождения о гуманизме, возвышенной любви, самопожертвовании, необходимости активно бороться за установление справедливости. Низами впервые поднял голос протеста против деспотизма и несправедливости, смело высказывал сильному миру того — могущественным правителям и падишахам — свои неслыханно дерзкие по тем временам мысли, грозил неизбежной карой тиранам, притесняющим собственный народ, проливающим кровь невинных людей.

Низами открыл в литературе новые обширные, неисследованные до него области, внес в поэзию целый мир — мир тонких душевных движений, внутренних переживаний, сделал доступным для современников неисчерпаемые богатства человеческого сердца и разума.

Низами нарисовал могучей кистью художника и провидца живые, красочные картины социальной утопии, описал страну, где царят гармония и согласие, где господствует всеобщее равенство и счастье, он воплотил

в ярких пленительных образах извечную менту человечества о Золотом веке.

Удивительно ли после этого, что бессмертные творения Низами успешно противостоят всем прерратностям судьбы, и красота их нисколько не потускнела со временем.

Творчество Низами, его идеи сыграли не с чем не сравнимую роль в дальнейшем духовном процессе философской и художественной мысли, социально-этических воззрений не только азербайджанского народа, но и всех народов Ближнего и Среднего Востока.

На протяжении восьми веков каждое новое поколение воспринимает творения Низами как художественное явление современности, наследие его служило и служит неисчерпаемым источником вдохновения для художественного творчества и развития социально-философской мысли. И это не случайно. Именно Низами впервые привнес в поэзию и искусство проблемы, тесно связанные с благодеянием и счастьем каждого человека как личности и всего человеческого общества в целом. Этим можно в первую очередь объяснить то, что многие выдающиеся поэты и мыслители в дальнейшем разрабатывали темы, выдвинутые Низами, стремились внести свой вклад в развитие его гуманистических идей, явившихся подлинным откровением для своего времени. Не случайно поэты — представители разных народов Среднего и Ближнего Востока — написали на темы Низами более тысячи произведений, бесчисленные назидания (подражания).

При этом надо отметить, что каждое последующее поколение читателей Низами открывало для себя новые грани его замечательного таланта. Именно в силу этого обстоятельства из века в век ширится круг читателей и поклонников великого поэта, все больше поэтов, писателей, художников, музыкантов, скульпторов обращаются к творчеству Низами, черпают вдохновение из неисчерпа-

емой сокровищницы его духовного наследия. Это закономерно, ибо великий поэт и мыслитель отобразил такие человеческие думы и чаяния, такие непреходящие чувства, которые живут и будут жить, пока существует культура, разум и художественное творчество.

Даже мысленно трудно охватить тот необычный склад, который внес Низами в развитие этической, эстетической, художественной и философской мысли. При этом не надо забывать, что поэт жил и творил в век безраздельного господства религиозного фанатизма и жестокого феодального деспотизма, в век, когда судьбы людей зависели от прихоти властителей, а женщина была лишена почти всех гражданских и человеческих прав. Низами же впервые не убоился, вопреки господствовавшим в его эпоху воззрениям, смело обожествить прекрасный мир чистых и возвышенных стремлений человеческой души, вдохновенно воспел самоотверженную любовь, которой чужды корысть и расчет, которая сильнее всех условностей и традиций. Тем самым Низами предвосхитил Данте, Петрарку, Шекспира, Пушкина и создал бессмертный гимн красоте, благородству, уму и преданности женщины. Своим могучим пером Низами воплотил в бессмертных строках идею раскрепощения женщины, провозгласил естественность, законность и свободу ее чувств. Он убедительно показал, что каждый человек независимо от его пола, религиозных убеждений и склада мышления — это целый неповторимый мир, заключающий в себе неисчерпаемые возможности духовного развития. Именно поэтому образы Ширин и Лейли, Фархада и Меджнуна, Нушабе и Искандера близки и понятны многим поколениям читателей.

Творчество каждого выдающегося поэта, художника — всегда продукт своей эпохи. Поэтому поэзия Низами неотделима от сво-

его времени, от конкретных социально-исторических причин, обусловивших ее возникновение и особенности.

Низами жил и творил в XII веке, в эпоху, необычайно богатую событиями, сыгравшую важную роль в истории нашего народа, и эпоху, наследовавшую и ассимилировавшую богатую культуру античного мира и арабского Востока. В состав некогда могущественного Арабского халифата к IX веку входили многочисленные народы Ближнего и Среднего Востока, Африки и Испании, и все они в той или иной степени сыграли свою роль в создании богатейшей, синкретической мусульманской науки, культуры и искусства. Это была эпоха, когда Азербайджан стал одной из важнейших в культурном и экономическом отношении областей Востока. В середине XII века азербайджанский атабек, удачливый политический деятель и полководец Шамс ад-Дин Илдемир объединил почти все эти разрозненные княжества и создал мощное государственное образование с центром в Азербайджане. В 1152 году он овладел Арраном и его столицей Гянджой. Гянджа и Нахичеван стали не только столицами атабеков Азербайджана, но и крупнейшими культурными и торговыми центрами всего Ближнего и Среднего Востока.

В это время получили развитие экономические связи с Россией, Китаем, Византией, Индией, Азиаткой, арабскими странами. Со всех концов мусульманского мира знаменитые поэты и писатели, ученые, зодчие, художники начали стекаться в Азербайджан.

Благодаря искусной внешней политике и возросшему могуществу атабеков, начиная примерно со второй половины и до конца XII века здесь царил относительный мир, и народ мог заниматься созидательным трудом.

Это было время бурного роста городов и классового расслоения среди городской населения. В стране, кроме уже упоминавшихся

Гянджи и Шемахи, имелся тогда целый ряд крупных городов, таких как Ардебиль, Тебриз, Байлакан, Барда, Баку, Дербент, Шамхор, Шабарам и другие, насчитывавших сотни тысяч жителей.

Классовая и социальная структура общества также претерпела большие изменения. К середине XII в. в стране уже полностью исчезли остатки рабовладельческой формации и рабский труд не играл сколько-нибудь существенной роли в общественном производстве.

Большое развитие получила торговля, в том числе транзитная, чему в немалой степени способствовало выгодное географическое расположение Гянджи.

Развалины древней Гянджи в настоящее время находятся в пяти километрах от нынешнего Кировабада. Археологические раскопки и дошедшие до нас источники свидетельствуют о том, что Гянджа была богатым и большим городом с дворцами, караван-сараями, мечетями, городом, утопавшим в зелени и окруженным садами, виноградниками, огородами. Со всех концов Азербайджана сюда стекались талантливые поэты, ученые, писатели, зодчие. Здесь получают широкое развитие науки — философия, история, законоведение, математика, медицина, астрономия. Пышно расцветает литература, особенно поэзия.

Надо отметить, что описанные изменения происходят в тот период и в области идеологии и культуры тогдашнего феодального общества. К началу XII века ортодоксальный ислам, ранее безраздельно господствовавший над всеми общественными институтами, претерпел немало попыток ревизии со стороны многочисленных передовых мыслителей и философов, поэтов и религиозных реформаторов, провозглашающих свои концепции, более прогрессивные, лучше отвечающие духу времени.

Примером тому могут служить учения Халладжа и Ибн-Сины, Насира Хосрова Дехлеви, система образного мышления, присущая поэзии Фалаки Ширвани, Хагани, Байлакана, Абуль-Ала Гянджеви и других мастеров слова, верования и учения различных сект, возникавших в недрах официальной религии. Большое влияние во всех сферах идеологической жизни приобрело самое распространенное в то время учение — суфизм, который был даже введен в рамки официального ислама Мухаммедом Газали. Все это убедительно свидетельствует о постепенном ослаблении позиций старой и о зарождении новой идеологии. Такой процесс представляется вполне закономерным, ибо, как отмечено выше, в Азербайджане и сопредельных странах эпохи Низами развитие феодальных отношений достигло уже весьма высокого уровня и были созданы необходимые предпосылки для формирования основ более прогрессивной общественно-политической формации и соответствующей ей идеологии. Однако дальнейшее развитие стран Ближнего и Среднего Востока было остановлено и отброшено назад разрушительным нашествием монголов, по крайней мере, на несколько столетий.

Годом рождения Низами принято считать 1141 год, хотя некоторые исследователи дают датировку между 17 и 22 августа 1140 года.

Полное имя Низами — Ильяс, сын Юсуфа, сын Заки Муайяда. Низами — его поэтический псевдоним (тахаллус), что означает «наизывающий строки», или же «упорядочиватель слов». Само слово «Низами» связано с арабским корнем «назм», означющим «наизывание» (жемчуга), а также мерную речь.

Отца поэта звали Юсуф, дед имел имя Заки ад-Дин, а прадед — Муайяд Фил-Дин.

На мусульманском Востоке такие имена давали в те времена представителям ученого сословия и духовенства. Мать его тоже, по-видимому, происходила из знатного рода. Дядя поэта Омар имел титул «хадже», который в ту пору обычно присваивался государственным сановникам. Хотя более точных данных о социальном и имущественном положении родителей Низами мы не имеем, ясно, что его семья обладала определенным достатком, и он вырос в культурной среде, так как получил разностороннее, блестящее образование.

Низами, как это видно из его произведений, отлично знал Коран, который он неоднократно цитирует, мусульманское право (шариат), предания и легенды о пророке Мухаммеде, вопросы теологии, а также довольно обширный комплекс наук, знакомство с которыми входило в понятие «адаб» — «образованность». Отлично разбирался Низами и в философских вопросах, причем, не ограничиваясь одной только догматической философией ислама, широко пользовался работами античных философов, античными преданиями и мифологией.

Из наук о природе наиболее всеобъемлюще Низами знал, видимо, астрономию. К такому выводу можно прийти, если прочесть, хотя бы удивительное по красоте и точности описание звездного неба в поэме «Лейли и Меджнун». Поэт вполне профессионально перечисляет и точно характеризует десятки небесных светил, их взаимное расположение на небе.

Хорошо был знаком Низами и с географией и космографической литературой своего времени, что видно, в частности, из его описания походов Александра Македонского («Искендер-наме»). Определенное место занимают в его произведениях сведения по математике и химии, причем характерно, что в алхимическом поэте, по-видимому, не верил.

Разносторонни и глубоки были познания Низами и в области медицины, анатомии, фармакологии. Описания недугов, советы по поддержанию здоровья — все это преподносится поэтом на уровне передовых достижений медицины того времени.

Можно без преувеличения сказать, что Низами знал все, что знала его эпоха. Особенно надо подчеркнуть его блестящее знание персидского и арабского языков, о чем красноречиво свидетельствует любая строчка его произведений. Напомним, что в то время разговорным языком в Гяндже и во всем Аране был тюркский язык, на котором говорила основная масса населения, арабский язык был языком и религии, а персидский служил для поэтического творчества. Низами был прекрасно знаком с арабо- и персоязычной литературой, тщательно изучил и осмыслил творчество таких мастеров слова, как Унсур, Санаи, Ансари, Анвари, Катран Тебризи, Абуль-Али Гянджеви, Фалаки Ширвани, Хагани и многих других поэтов своего времени.

Обладая столь разносторонними и глубокими познаниями и громадным талантом, виртуозно владея поэтическим словом, Низами, безусловно, мог рассчитывать на блестящую придворную карьеру.

Однако придворным поэтом Низами не стал. Он прекрасно понимал, что вступить в ряды придворных поэтов — это значит потерять драгоценную свободу, лишиться возможности подлинного, вдохновенного поэтического творчества. Со свойственной ему пронзительностью Низами видел, что путь придворного поэта отнюдь не усыпан розами.

И поэтому Низами выбрал путь независимости, путь служения истине. Чтобы повясть с канонами, узаконенными властью и эстетически общепризнанными в поэзии того времени, требовалось немалое мужество, и, конечно, исключительный талант.

Низами сделал этот смелый шаг, ибо он был певчим поэтом, рано осознавшим свою поэтическую миссию, необычайно высоко ценившим слово, которое в его понимании стояло в начале бытия:

Все дороги — до слова. Весь путь
неземной для него,
Кто все в мире найдет? Только слово
достигнет всего.

Есть свидетельства того, что Низами начал пробовать силы на поэтическом поприще уже в ранней юности. Первыми произведениями, написанными им, были газели и касыды.

Низами силой своего таланта сумел вдохнуть в касыды подлинную жизнь, реальное содержание, решительным образом изменить их тематику. В его касыдах мы видим проповедь добрых дел, наставления правителям, власть имущим; поэт излагает в них также свои философские и социальные воззрения, делится с читателями мыслями о различных вопросах бытия.

Наряду с касыдами Низами писал и газели. Ко времени вступления Низами на литературное поприще газель, как и касыда, канонизировалась, обрела традиционную застывшую форму, стала по своей тематике исключительно любовным, лирическим стихотворением.

Описание чувств и сами чувства лирического героя носили в газели как бы условный характер, были подчинены традиции и имели мало общего с реальностью. В газели форма превалировала над содержанием: каждое двустишие (бейт) представляет собой замысловатое кружево изысканных словесных уторов. В силу установившейся традиции газели большинства восточных авторов, даже самых выдающихся, редко отражают подлинные, искренние чувства, на первом месте

в них всегда изощренные цветистые образы, стремление поразить читателя совершенством формы.

Газели Низами в этом плане существенно отличаются от газелей его предшественников и современных ему поэтов. Они гораздо непосредственнее, живее, человечнее, в них мы часто видим конкретный сюжет, реальные невыдуманные чувства: любовь, гнев, печаль, восторг свидания — все, чем живо сердце влюбленного.

К сожалению, Диван лирических стихотворений Низами до нас не дошел, хотя такой Диван существовал, о чем сам поэт прямо говорит в поэме „Лейли и Меджнун“, написанной в 1188 году. По свидетельству некоторых средневековых биографов, этот Диван включал около двадцати тысяч бейтов, однако до нас дошла лишь незначительная часть этого громадного лирического наследия.

Однако подлинную славу и громкую известность списали Низами не его газели и касиды, а пять его поэм, на долю которых выпал поистине небывалый успех. И дело здесь не только в непревзойденном мастерстве Низами, но и в том, что он, как и всякий выдающийся поэт, не просто шел в ногу со временем, а умел проникать взглядом и в завтрашний день. Поэтому его поэмы, оригинальные по форме и по содержанию, явились открытием для современников и вызвали к жизни бесчисленные подражания.

Первая поэма Низами „Сокровищница тайн“ („Махзан ал-асрар“) занимает особое место в „Пятерике“ Низами, значительно отличаясь от других его поэм по своей композиции. „Сокровищница тайн“ — дидактическая поэма, в которой поэт излагает свою глубоко продуманную концепцию гуманизма. Низами выступает здесь как защитник обездоленных трудящихся масс, униженных и оскорбленных, испытывающих гнет.

Для того, чтобы преподносимые сентенции не выглядели как сухое морализирование, поэт иллюстрирует каждое такое назидание (беседу) соответствующими рассказами-притчами, подтверждающими идеи автора. В этих рассказах содержатся детали жизни и быта того времени, в них фигурируют не только шахы и визири, но и простые люди: пахари, ремесленники, грузчики, дана широкая реалистическая картина, из которой можно почерпнуть немало ценных сведений о жизни не только Азербайджана, но и всего Ближнего и Среднего Востока.

Идейное содержание поэмы необычайно богато и разносторонне. Прежде всего Низами изобличает такие пороки, как властолюбие, деспотизм, жажду власти и низменных удовольствий, алчность. С одной стороны, Низами показывает бренность жизни и ничтожность обманчивых мирских благ, а с другой стороны — утверждает, что подлинное удовлетворение могут принести человеку только добрые дела, созидательный труд, стремление к справедливости. Человек, по мысли Низами, не слепая игрушка в руках провидения, он обладает волей и разумом и должен употребить эти волю и разум для лучшего переустройства мира. Поэт глубоко, диалектически осознает, что человеку свойственно и добро и зло он „с чистотой и мутью“ и „золотых дел мастер“.

Единственные непреходящие ценности в этом мире — бескорыстное служение людям, труд на благо общества, справедливые поступки.

Проповеди и назидания Низами, его гуманистическое учение были главным образом рассчитаны на правителей, вершителей судеб народа. Вся „Сокровищница тайн“ проникнута страстным пафосом. Поэт излагает основные принципы своего учения, призывает шахов и властителей не притеснять народ, за-

ботиться о благоденствии своих подданных,
не допускать несправедливости:

Притесняя подвластных, ты править
страной не сумеешь,
Лишь призвав правосудье, ты царством
своим овладеешь . . .
Справедливость — гонец, кто спешит
наш обродовать разум;
Тот работник, кто в царстве все нужное
сделает разом.
Справедливость твоя укрепляет
сверкающий трон,
Если ты справедлив, вечно будет
незыблемым он.

Эта тема — о необходимости утверждения
добра и справедливости — красной нитью
проходит через всю поэму.

В конце 60-х годов XII в. правитель Дербента Дарий Музаффар ад-Дин послал Низами в качестве подарка за посвященную ему касиду, юную невольницу из племени кипчаков по имени «Афак» (Апгаг), которую ему не удалось сделать украшением своего гарема. Гордая и целомудренная Афак не покорилась воле правителя Дербента, и тот отослал ее Низами, возможно, чтобы посмеяться над поэтом, всучив ему строптивую рабыню вместо гонорара. Однако Низами искренне полюбил Афак, и она стала в его доме не наложницей, а законной женой. В 1174 году Афак подарила поэту сына Мухаммеда. Эти годы любви и семейного счастья были самой светлой порой в его жизни. Безвременная смерть Афак нанесла Низами глубокую рану. Ее пленительный образ он запечатлел в своей второй поэме «Хосров и Ширин» (1180 г.). В основу сюжета положена легенда об иранском принце Хосрове и его возлюбленной супруге Ширин. Эта история служит поэту материалом для глубокого изображения человеческих характеров, постановке нравственно-

этических проблем. В образе Ширин гармонически сочетаются свободолюбие, внутреннее благородство, нежность, красота, живой ум, образованность, преданность своему любимому.

Важную роль в поэме играет героический образ Фархада, замечательного скульптора, архитектора и каменотеса, который любит Ширин чисто, беззаветно, готов на выдающийся подвиг ради любимой, ничего не требуя взамен. «Хосров и Ширин» — один из прекраснейших памятников мировой поэзии, утверждающий возвышенную любовь, благородные чувства, нравственное величие героев, готовых на самопожертвование во имя любимого человека.

В 1188 году Низами пишет поэму «Лейли и Меджнун». Основной конфликт поэмы — это столкновение беззаветной и беззащитной любви Меджнуна и Лейли с закоснелыми моральными нормами и традициями своего времени. Пламенная, не считающаяся ни с какими условностями любовь Меджнуна делает его изгоем, ибо обычай не допускал такой любви; поведение Меджнуна, по представлению его современников, было «порочным», его считают безумцем, одержимым нечистой силой. Убедившись в безнадежности своих попыток соединиться с любимой, Меджнун порывает с человеческим обществом, он уходит в пустыню и живет там в окружении зверей, предпочитая их обществу обществу своих соратников — «озверевших дикарей».

Удивительно чист, полон прелести и благородства образ Лейли. Она тоже всем сердцем любит Меджнуна, но в отличие от него вынуждена скрывать свои чувства. Она, покорясь воле родителей, выходит замуж за не любимого человека, таит свою страсть к Меджуну, вынуждена притворяться перед окружающими. От этого ее положение еще трагичней, внутренняя борьба между чувством и долгом терзает ее, и в конце концов

она угасает. Меджуну, узнав о смерти возлюбленной, приходит на ее могилу и тоже умирает там.

В „Лейли и Меджнуне“ Низами с величайшим мастерством воспел трагедию высокой человеческой любви, обреченной на гибель в условиях мрачной средневековой действительности.

Четвертая поэма Низами „Семь красавиц“ во многом отличается от других его произведений. В ней заметную роль играет фантастический элемент, заимствованные из легенд и сказок образы и целые эпизоды. Повествование о жизни и деяниях Шаха Бахрама Гура, одного из правителей древнего Ирана, перемежается с притчами-новеллами его семи жен, которые они рассказывают ему в специально возведенных для них семи дворцах.

На примере правления Бахрама поэт продолжает развивать свои воззрения о справедливом, идеальном государе, использующем данную ему свыше власть для блага народа.

Особую роль играют семь сказочных новелл, рассказываемых по очереди женами Бахрама. В них мы видим обилие мифических и сказочных образов — дивов, гулей, ифритов и прочих духов и чудовищ. Построение поэмы проникнуто символикой: цвет дворца, в котором живет каждая из красавиц, приурочен к определенному дню недели, а также к планетам и светилам. Здесь Низами выступает как непревзойденный виртуоз, мастер, владеющий в совершенстве самыми утонченными поэтическими приемами.

Последней поэмой Низами, его лебединой песней является грандиозная эпопея — „Искендер-наме“. Основой ее сюжета послужила жизнь и деяния знаменитого полководца Александра Македонского (Искендера). Однако реальные исторические события, связанные с походами Александра-Искендера, служат для Низами лишь канвой: многие хо-

рошо известные факты поэт излагает по-своему, пользуясь во многом приемами мифологического творчества. В конце концов, покориив много стран, Искендер попадает в некую „страну солнца“, прообраз будущих утопий, где нет вражды и угнетения, где царят всеобщая гармония и изобилие. Искендер, глубоко пораженный увиденным в этой стране, решает положить конец своим походам и завоеваниям со всей их ненужной жестокостью и установить такие же порядки в своем государстве.

Изложив конечную цель своего учения, создав яркую картину гармонического, лучшего мира, поэт как бы завещал своим потомкам воплотить когда-нибудь в жизнь эту прекрасную мечту. Вторая часть эпопеи „Книга о счастье“ („Икбал-наме“) была завершена в 1201 году, а в июне 1202 года в возрасте шестидесяти трех лет Низами скончался.

Вдохновенные строки замечательных поэмы Низами, его светлые гуманистические устремления уже свыше восьми столетий служат высоким идеалам красоты и добра, будят в людях лучшие чувства, вдохновляют на благородные свершения, учат смело бороться за правое дело:

Ты не бойся погибнуть. Правдивым
ты будь до конца.
Побеждает правдивый по воле благого
творца ...
Знай: сияние правды душой Низами
овладело
И великою правдой его озаряется
дело.

Творчество Низами глубоко афористично по своей сути. Это обусловлено и особенностями его поэтического таланта, и влиянием эпохи, конкретных исторических и социаль-

ных факторов, и, наконец, идейным содержанием поэм и касид Низами, общей направленностью его творчества, той задачей, а вернее той „сверхзадачей“, которую поэт ставил перед собой, последовательно выражая в своих произведениях основные принципы созданного им гуманистического учения.

Низами вовсе не был, как склонны изображать его некоторые позднейшие летописцы и литературоведы, отшельником, замкнувшимся в своем родном городе — Гяндже, „как жемчужина в раковине“, оторванным от реальных жизненных событий, схоластом, употребившим всю свою жизнь на то, чтобы навизывать изысканные слова.

Низами, создавая свое гуманистическое учение, в первую очередь стремился его донести до возможно более широкого круга читателей, всячески пропагандировать свои идеи. Задача эта сама по себе была нелегкой, ибо концепции Низами, зачастую шедшие вразрез с устоявшимися воззрениями, были новы и непривычны его современникам, и требовался огромный художественный талант, пафос, сила убеждения, чтобы донести в понятной, доходливой форме свою мысль до читателей.

Поэтому Низами всячески стремится подкреплять высказываемые им в афористической, поучительной форме мысли конкретными примерами, взятыми из жизни. Так, например, построена целиком „Сокровищница тайн“, где назидательные беседы каждый раз иллюстрируются притчами, рассказами, легендами, а нередко и в заключение этих притч дается нечто вроде морали — суждения автора, высказанные, как правило, в афористической форме.

Вспомним к тому же, что в эпоху Низами даже самые выдающиеся поэты были вынуждены посвящать свои шедевры различным правителям — шахам, ханам, эмирам — власти предрержавшим, от которых зависели

и судьбы стран и народов, и жизнь, и благополучие самих поэтов. Так диктовала эпоха, и таковы были поэтические традиции того времени, которые сами по себе порождали известный дидактизм, поскольку поэмы посвящались конкретным правителям и содержали поучения, наставления, пожелания и т. п., нередко носившие характер готовых изречений, мыслей, высказанных лапидарно, в краткой, афористичной форме.

Стремление к созданию запоминающихся, точных, емких по форме изречений — афоризмов, кроме того, обусловлено художественными особенностями поэтического таланта Низами. Великий мастер стиха, необычайно высоко поднявший в поэзии ценность каждого слова, он извлекал из слова все, что возможно, используя его тончайшие оттенки, омонимические совпадения, ассоциации и т. п. Каждая строка Низами необычайно содержательна, и это стремление обелить глубокую мысль в современную форму также обусловило то, что многие строки из поэмы Низами представляют законченные, блестящие изречения, в которых в „спрессованной“ форме содержится результаты глубоких размышлений поэта, меткие жизненные наблюдения, опыт, восходящий нередко к многовековой народной мудрости, крылатым словам, пословицам и поговоркам.

Однако главное, по нашему мнению, что обусловило афористичность творчества Низами в целом, — это глубина его мышления и необычайно широкий круг интересов. Низами — не только гениальный поэт, он гениальный философ и мудрец, постоянно ищущий разгадки извечных тайн мироздания, сущности бытия, напряженно размышляющий над смыслом жизни и назначением человека на земле, задумывающийся о гармоничном устройстве земной жизни, о таких философских категориях, как материя, движе-

ние, разум, необходимость и случайность и т. п.

В поэмах Низами рассыпаны, как жемчужины, многие сотни глубоких мыслей о мироздании, судьбе, жизни и смерти, времени. Вместе с тем не надо думать, что поэт постоянно воспарял в высшие сферы и был чужд животрепетушим вопросам современности. В произведениях Низами высказывается множество поучительных суждений о любви и верности, скромности и тщеславии, справедливости и необходимости бороться с гнетом, трудолюбии и беспечности, приводятся назидательные советы о том, как должны поступать в различных жизненных обстоятельствах, и т. д.

Следует иметь в виду, что при всей своей кажущейся простоте и конкретности афоризмы, высказанные Низами, требуют внимательного прочтения. Возьмем для примера следующие строки из поэмы „Сокровищница тайн“:

Можно льва написать под высокой
дворцовой сенью,
Но и сотней ударов его не принудить
к движению.

Здесь читателю сразу ясно, что речь идет о фресках, которыми расписывали стены дворцов и на которых нередко изображались различные эпизоды охоты, дикие звери и т. п. Однако дальнейшее раскрытие мысли Низами требует более углубленного размышления: поэт подразумевает, что грозный вид льва, внушительные клыки — все эти атрибуты значительности и могущества ничего не стоят, если мощь льва не находит себе выражения в движении, в действии. Никакие усилия (сотни ударов) не помогут, если царственная внешность не подкреплена соответствующим содержанием, если энергия и скрытые

возможности не реализуются в активной деятельности. Отсюда можно прийти к следующему толкованию приведенного высказывания: „Внешность — это еще не все. Суть человека проявляется в его поступках, по ним и нужно оценивать людей“. Если попытаться сформулировать основу гуманистической концепции Низами для каждого отдельного человека, то ее можно определить как служение добру, красоте, разуму, высоким духовным идеалам, отказ от низменных страстей, богатства и тщеславия:

Мудрый, будь полезен людям, мир
добротой укрась!
Это — выше всех сокровищ и сильнее,
чем власть.

Другая заповедь Низами, обращенная к людям, говорит о необходимости трудиться, о том, что только труд и связанные с ним заботы, дают человеку настоящее моральное удовлетворение и — удивительным образом — беспокойство в конечном счете приводит к покою:

Беспокойны заботы, но их не встречай
ты с тоскою,
Беспокойны заботы, но все же
приводят к покою.

Даже выдающиеся способности не могут заменить упорной работы. Ленинь — этот враг человека — нередко бывает причиной того, что и подлинный талант остается нерезализованным:

О, как много дар сгубивших было
среди нас —
Из-за лени! Гончарами видим их
сейчас.

Созидательным трудом надо заниматься
здесь, на земле. Безделье даже в райских ку-
хах оборачивается для человека наказанием,
худшим, чем адские муки:

Дело делай здесь, задачу исполняй
свою;

Дело и в аду почтенней праздности
в раю.

В поэмах Низами можно найти многочис-
ленные афористичные высказывания, посвя-
щенные любви, дружбе, верности — лучшим
человеческим чувствам.

Влюблен лишь тот, пред кем в обители
земной
И небо и земля — в единственной,
в одной.

Если с добрым мы дружим, то добрый
нам выпадет час,
И поможет нам друг, и все пущное
будет у нас.

Согласно концепции Низами, человек
вовсе не игрушка перед лицом стихийных сил
природы — поэт твердо верит в его волю,
разум, безграничные возможности.

Но сто булатных гор, воздвигнутых
от века,
Сумеют разметать ладони человека.

Низами, резко бичует земные пороки:
жадность, тщеславие, зависть, чревоугодни-
чество, пьянство:

Хоть сжигает вино в земные печали,
но все же
Не вкушай ты вина: ясный разум
сожжет оно тоже.
Будь воздержан, но сразу привычку
к еде не бросай,

Ешь всего понемногу и кушанья
винок запасай.

Многие высказывания, изречения Низами
выражают мысли, чрезвычайно прогрессив-
ные, не ожидаемые для своего времени, их
предметом являются такие проблемы, над
которыми человечество начало всерьез задумываться
значительно позже, спустя века.
Возьмем, например, двуступище:

Хоть жемчужны эти — ничто перед
морем твоим,
„О жемчужины мира!“ — порой
обращаюсь я к ним.

В контексте оригинала смысл этого
высказывания заключается в том, что все
живые существа — это бесценные творения
природы (жемчужины), и человек должен по-
мнить об этом, не кичиться своей исключи-
тельностью, а заботиться о своих „меньших
братьях“, беречь их. Здесь Низами сумел
предвосхитить современные идеи об охране
природы. Низами высказывается также
в пользу моногамного брака, против много-
женства, широко распространенного в сред-
ние века на Востоке, здесь он опять-таки
ушел намного вперед от воззрений, господ-
ствовавших в его эпоху:

Лишь одною женой нас обрадует
рок.
Муа при множестве жен не всегда
ль одинок?

Афоризмы Низами, собранные в насто-
ящей книге, предлагаемой вниманию читате-
ля, представляют собой лишь малую часть
огромного богатства — бесчисленных изрече-
ний, высказываний, мыслей, выраженных
в афористичной форме, которые мы находим
на страницах его произведений.

При отборе афоризмов мы стремились
представить такие из них, которые в совокуп-
ности могли бы дать общее представление

о мире идей Низами, основных проблемах, занимавших ум поэта и нашедших отражение в его творчестве.

Ввиду того, что для азербайджанского и русского текстов были использованы опубликованные поэтические переводы Низами, необходимо было выбирать те афоризмы, которые при стихотворном переложении на указанные языки сохранили форму законченной мысли, удобопонятной в отрыве от контекста и не требующей дополнительно специальных комментариев.

Английский текст дан в прозаическом переводе, поскольку не имеется сколько-нибудь обширных поэтических переводов Низами на этот язык.

Миниатюры, которыми снабжено издание, призваны в какой-то мере помочь читателю воссоздать общий дух, характер искусства, средств художественного выражения, колорит эпохи Низами. Их не следует, разумеется, рассматривать как прямую иллюстрацию к тем или иным афоризмам.

Можно надеяться, что издание настоящей книги послужит еще одним шагом к тому, чтобы ознакомить самый широкий круг читателей на различных языках с бесценным наследием нашего замечательного поэта и мыслителя.

... Низами родился, вырос и провел всю свою сознательную жизнь в городе Гяндже — столице тогдашнего Азербайджана. Одна из особенностей творческого гения Низами заключается в том, что создавая свои бессмертные образы он придавал им азербайджанский национальный характер, если даже прототипы его исторических героев были представителями других стран и народов.

Воспевая национальный дух, мудрость, красоту и доблесть азербайджанцев он возвышал их до уровня общечеловеческих идеалов.

Һикмәт вә насихәтләр * Афоризмы * Aphorisms * پند و حکمت





Зудкарлыг дагыдар, бэрбад ејлэр
өлкани, Эдалэт сээдэтлэ абад ејлэр өлкани.

*

Угнетяющий царство — его
разрушает, а тот,
Кто внимателен к людям, его
к процветанию ведет.

*

Tyranny destroys the kingdom. The
kingdom flourishes by kindness to its
subjects.

*

خانه بر ملک ستم کاریست
دولت باقی ز کم آزاریست



Хәчаләтдән һараја гоҗарсан башыны
сан?
Халгы чыхарт аг күнә, ат зүлмүн
дашыны сән.

*

Дай спокойствие всем. Никому не
чини ты обид.
Что за ними придет? Что за ними
почувствуешь, — стыд.

*

Seek peace for the people, why injure
them?
What can be the result of injustice but
shame?

*

راحت مردم طلب آزار چیست
جز خجلی حاصل این کار چیست



Дунјаја фатеһ олмаз зүлмкарлыг, рэзалэт,
Жер үзүниү фатеһи эдалэтдир, эдалэт!

*

Притесняя подалстных, ты править
страной не сумешь.
Лишь призвав правосудье,
ты царством своим овладеешь.

*

One cannot conquer the world by
tyranny;
One can gain his kingdom only by
justice.

*

рәсм сәтм нәйт джәһан яфәтн
мәлк бәнвәсәф тәвән яфәтн



Мәмләкәтин дајагы әдәләтдир һәр
заман,
Әдәләтлә нәсибин сәәдәтдир һәр
заман.

*

Справедливость твоя укрепляет
сверкающий трон.
Если ты справедлив, вечно будет
незыблемым он.

*

The kingdom endures through justice.
The rule will be confirmed by the
justice.

*

Мәмләкәт аз әдәл шәүрә пајидар
картә аз әдәл тәү гирә қарар



Һәр үрәји севиндир, хүррәм јаша дунјада,
Танры гојмаз ки, дәјсин охун дунјада.

*

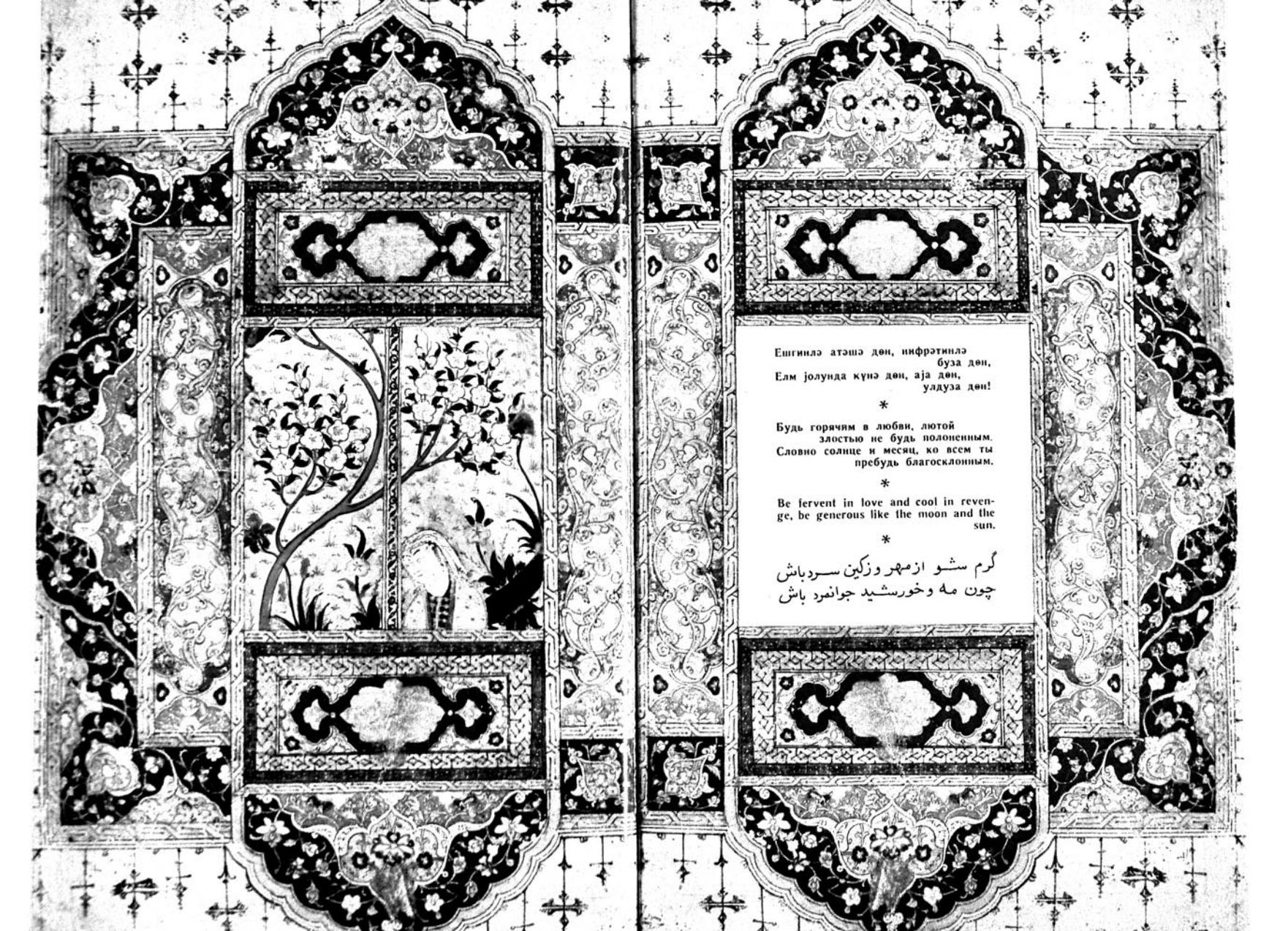
Дни земные свои проводи ты на благо сердец,
Чтоб тобой убажен, чтоб тобой был доволен творец.

*

Pass thy life making hearts happy,
that God may be pleased with thee.

*

عمر بخوشنودی دلها گزار
تاز تو خوشنود بود کردگار



Ешигла аташа дон, нифратинла
буза дон,
Елм јолунда кунэ дон, аја дон,
улдуза дон!

*

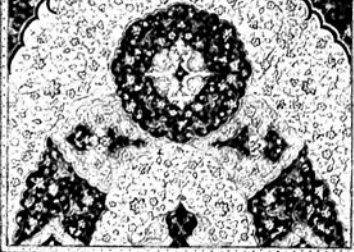
Будь горячим в любви, лютой
злостью не будь пологим.
Словно солнце и месяц, ко всем ты
пребудь благосклонным.

*

Be fervent in love and cool in reven-
ge, be generous like the moon and the
sun.

*

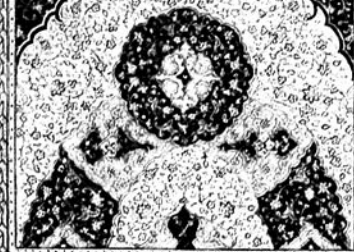
گرم ششو از مهر و زکین سرد باش
چون مه و خورشید جوانمرد باش



سورة الطور



سورة التين



سورة الانعام

Һәр эмәлин үстүндән санма кечәнди
дөвран,
Һәр Јахшыны, Јаманы Јахшы сечәнди
дөвран.

*

От указа творца небеса не отступят
ни шагу:
Воздадут они злу, воздадут они
каждому благу.

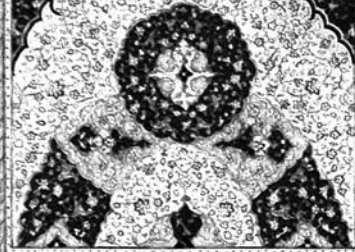
*

Heavens will give what is due to
good and evil.

*

گنبد گردنده ز روی قیاس
هست به نیکی و بدی حقشناس

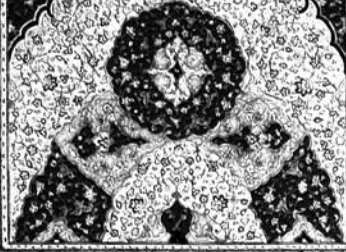
سورة الشعراء



سید الشهدا



سید الشهدا



سید الشهدا

Агыл, камаал басламэз икидлiр
эдэвэт,
һүнэр дэ, икидлик дэ эдалэтдир,
эдалэт!

*

Человеческий разум и светлая
доблесть — одно.
Надо всем правосудье. Всех
доблестей выше оно.

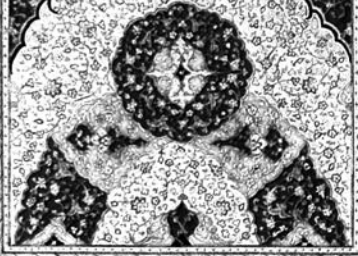
*

Reason cannot do without valour.
Justice is the greatest valour.

*

کردن عقل از هنر آزاد نيست
هيچ هنر خوبتر از داد نيست

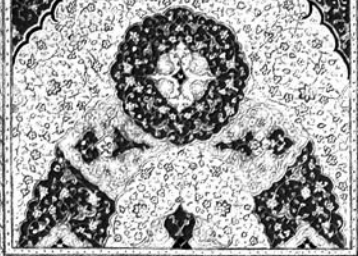
سید الشهدا



سورة الطه



سورة الطه



سورة الطه

Һагсызлыга ујараг күнаһа батмаг
Һәдир?
Ған төкүб, залым олуб, абрыны
атмаг һәдир?

*

На себя ты не должен людскую
обиду навлечь,
Бойся честь обескровить и кровью
людей пренебречь.

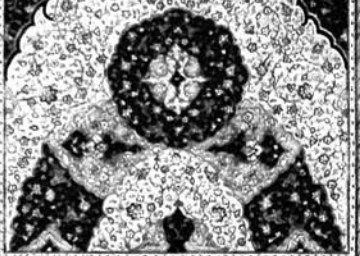
*

It brings misfortune to do violence, to
dishonour oneself
and to shed the blood of others.

*

نیست مبارک ستم انگیزتن
آب خود و خون کسان ریختن

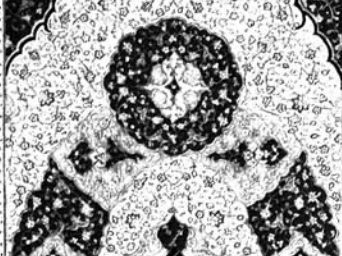
سورة الطه



سورة الطه



سورة التين



سورة الاحقاف

Халга диван тутаны диван көзләр
Һәр җанда,
Мәзлумларын фәрҗады горхулуудур
Чаһанда.

*

Правосудье твори; бойся мощных
карателей зла,
Ночью ждет притеснитель:
возмездья ударит стрела.

*

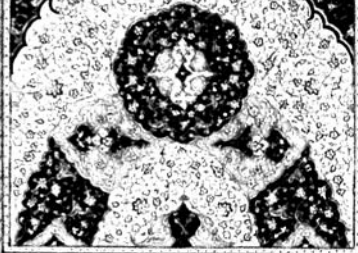
Do justice and be moderate in
punishing the evil;
Fear the revenge of the oppressed.

*

دادکن از همت مردم بترس
نیمشب از تیر تظلم بترس

سورة الشعراء

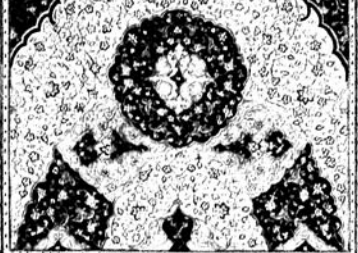




سویا کا روکھ



سویا کا روکھ



سویا کا روکھ

Су кими, јаванлыгын су олсун, саваб
олсун,
Од кими јанан гэлбин өзүнэ кабаб
олсун.

*

Как водою, трудом ты заменивай
тесто для хлеба;
Пламень сердца беречь — не твоя ли,
о смертный, потреба?

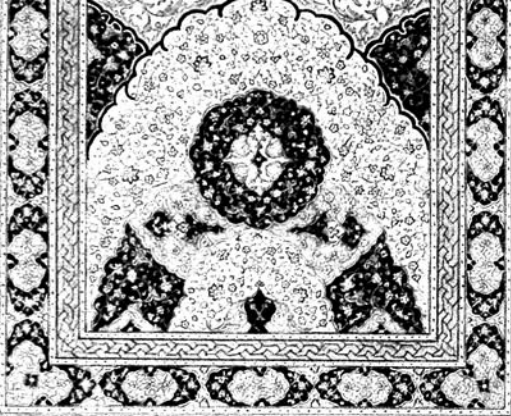
*

Make a relish, like water of thine own
breast for thy bread, and, like fire,
roast the flesh of thine own heart.

*

نا نخورش از سينه خودکن چو آب
وز دل خود ساز چو آتش کباب

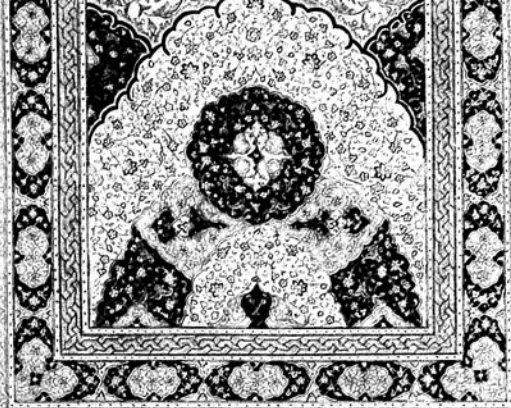
سویا کا روکھ



سورة التوراة



تأليف كمال الدين



سورة التوراة

Занят фаряд деждад, бир
шадлыгдыр инсана,
Занятини ахиры раһатлыгдыр
инсана.
*
Беспокойны заботы, но их не
встречай ты с тоскою,
Беспокойны заботы, но все же
приводят к покою.
*
Toil is the remedy of complaint and
beyond every toil there is rest.
*
رنج زفرياد برى ساحتست
در عقب رنج بسى راحتست

تأليف كمال الدين



Гана галтан етсә дә сәни зәһмәт
тиканы,
Чалышмагдан усанма, ишә алышдыр
чаны.

*

По рукам и по сердцу ты бей себя
терном. Покою
Предаваться не надо. К работам
тянись ты рукою.

*

Pierce thy heart and hand with the thorn of
toil.
Do not seek comfort; put thy hand to work

*

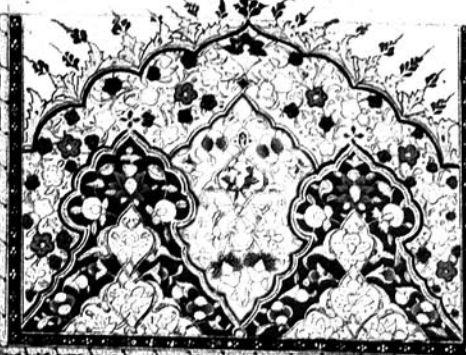
بردل و دستت همه خاری بزن
تن مزن و دست بکاری بزن



سوره بقره آیه ۱۷۷



لا اله الا الله



سوره بقره آیه ۱۷۷

Өз халаг зохмөтнлэ намуслу инсан
саръял,
Һар јетэнэ эл ачма, эл ачыб олма
саил.

*

Лучше малые деньги принять
за работу, пойми,
Чем с рукою протянутой скорбно
стоять пред людьми.

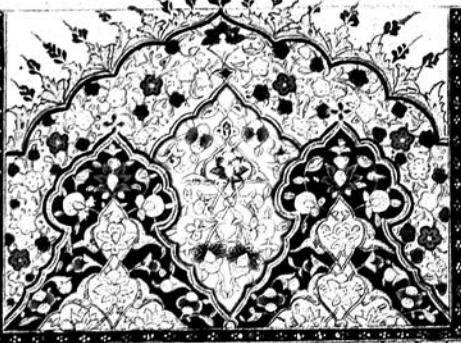
*

It is better to work,
than beg from others.

*

به که بکاری بکنسی دستخوش
تانشوی پیش کسان دستکش

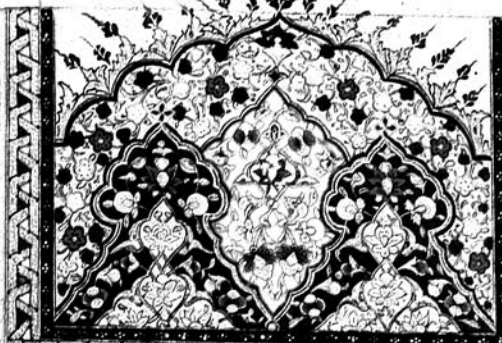
لا اله الا الله



پولاد دایر و پارچه دایر



پولاد دایر و پارچه دایر



پولاد دایر و پارچه دایر

Поладдан даг олса жєнэ дэ, инан,
Вуруб парча-парча дагыдар инсан.

*

Но сто булатных гор, воздвигнутых
от века,
Сумеют разметать ладони человека.

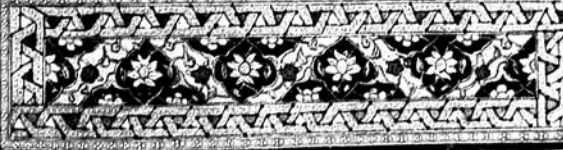
*

Even hundred mountains firm as steel
are powerless in the hands of Man.

*

اگر صد کوه باید کند پولاد
زبون باشد بدست آدمیزاد

پولاد دایر و پارچه دایر

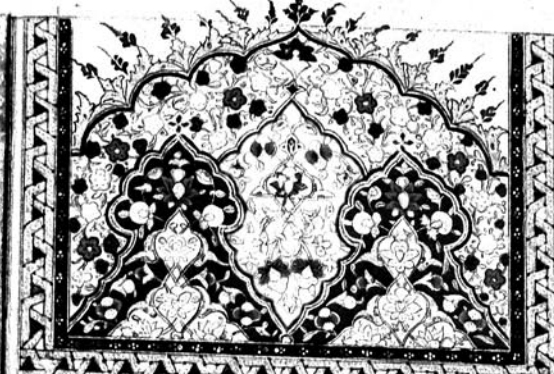




بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین

Чох ити зефинлар јатан олдулар,
Ахырда сахсы габ сатан олдулар.

*

О, как много дар сгубивших было
среди нас —
Из-за лени! Гончарами видим их
сейчас...

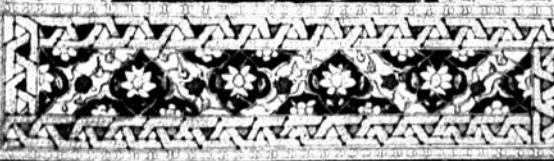
*

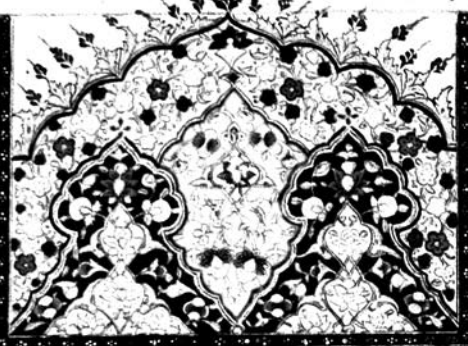
Those who are very talented but lazy
end up selling pottery.

*

ای بساتیز طبع کاہل کوش
کہ شد از کاہلی سفال فروش

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ
الحمد لله رب العالمین

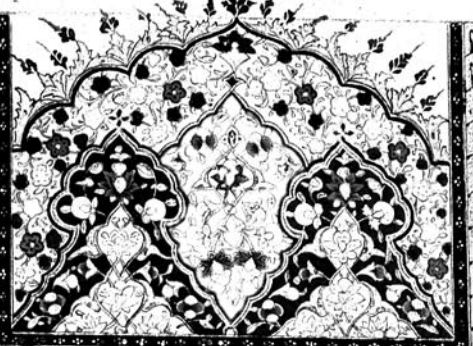




بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Бал веран арыннын бирчәси, јәгин,
Јүзүндән јахшыдыр бал јејонларини.

*

Мы даем предпочтение пчеле
медоносной,
А не той, пожирающей мед,
вредоносной.

*

One honey making bee is better than
hundreds of drones.

*

يکي زان مکس کانگين گر بود
به از صد مکس کانگين خور بود

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ





Бу на тэнбалликдир? Кириш бир иш,
Бекарлыг инсаны сыхар һәмишә.

*

Надо действовать! Быстро вверься
Ведь приводит бездействию!
к оцепеню.

*

Get down to work, give up this laziness. The
end of this idleness is indolence.

*

Бкар андр آی این چه پژمردگیست
که پایان بیکاری افسردگیست





سوره الفاتحه

Кимми ки, дунјада бир ма'шугу вар,
Еласи нагиги бир ашиг олар.

*

Влюблен лишь тот, пред кем обители
земной
И небо и земля — в единственной,
в одной.

*

True love in this world belongs to
him who has only one lover.

*

نباشد عاشقی جز کار آن کس
که معشوقیش باشد در جهان بس

سوره الفاتحه



وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرًا كَثِيرًا

Сана бирча дилбар елар кифаят,
Так галар чоҳ арвад алан нэһаят.

*

Лишь одною женой нас обрадует
Муж при множестве жен не ^{рок.}
всегда ль одинок?

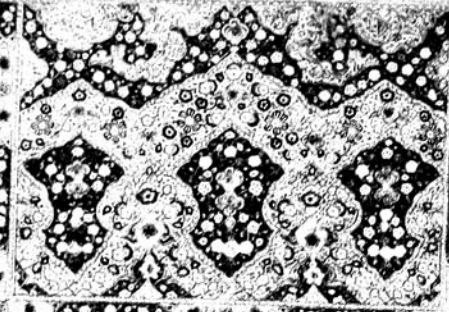
*

Suffice it to have one wife.
A man who has many wives has no
one.

*

یکی جفت همتا ترا بس بود
که بسیار کس مرد بیکس بود

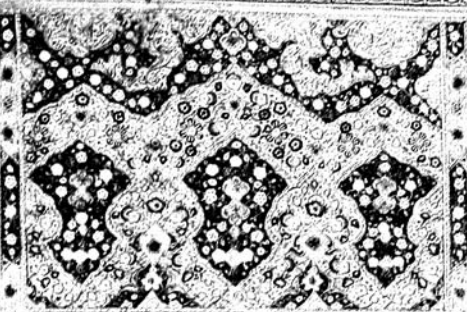
وَالَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ
لَنَجْزِيَنَّهُمْ أَجْرًا كَثِيرًا



سوی برادران



والله اعلم



سوی برادران

Унсијати һанси кәс арајыбдыр
јахшыда,
Магамында ишине јарајыбдыр
јахшы да.

*

Если с добрым мы дружим,
то добрый нам выпадет час,
И поможет нам друг, и все нужное
будет у нас.

*

He who chooses good associates, will
necessarily profit by it some day.

*

Һәркә кәнд صحبت نیک اختیار
آید روزیش ضرورت بکار

والله اعلم



Инқомат дани сандим ки, вафа дани
чучарсини,
Намы алғыш охујуб, бир кун
барыны дәрсин.

*

Если б сеяли верность, прекрасными
стали бы нравы.
Надо верность хранить — вот что
чести достойно и славы.

*

What is the seed of culture? to sow
fidelity.
What is the value of fidelity? The
observance of fidelity.

*

تخم ادب چیست وفا کاشتن
حق و نفا چیست نگه داشتن

سوره التين



والانبياء

سوره التين

Ули ешга чан атар эсла инсан
чабанда,
Башар ули ешгиле газаныб шан
чабанда.
*

Для людей умудренных, чей так
проницателен взор,
Нет служенья похвальней, чем
крепкий святой договор.
*

In the eyes of the spiritually minded,
there is no service more praiseworthy
that fidelity.
*

نیست بر مردم صاحب نظر
خدمتی از عهد پسندیده تر

والانبياء



Садик достун сагалдар шафасын
Донук достун сызлар шафасын

*

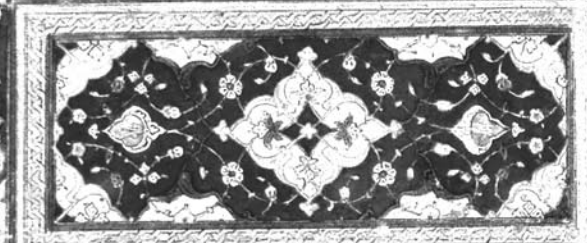
Друг для близкого друга — как
нежный целебный бальзам.
Если ж это не так, перестань с ним
беседовать сам.

*

A friend is a healing salve. If he is
not,
cease to associate with him.

*..

دوست بود مرهم راحت رسان
گر نه رهاکن سخن ناکسان



Бадан дўзмаз навадар кимдир сано
дунјада,
Урак дўзар нафадар кимдир сано
дунјада.

*

Разве могут глаза в этом множестве
друга найти?
Угадает лишь сердце, кто верность
умеет блюсти.

*

How can the eyes know who is thy
friend?
It is the heart that knows who is
faithful.

*

تن چه شناسد که ترا یار کیست
دل بود آگه که وفادار کیست





Һајат нәјә кәрәкдир бир һәмдамин
оламаса?
Инсан чәтин јашајар доста әмин
оламаса.

*

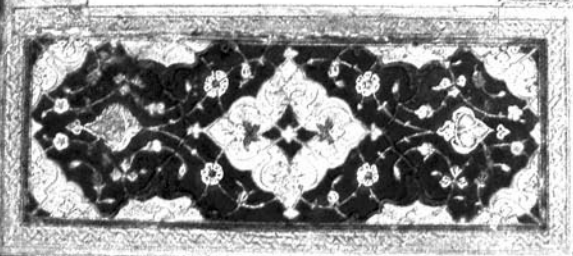
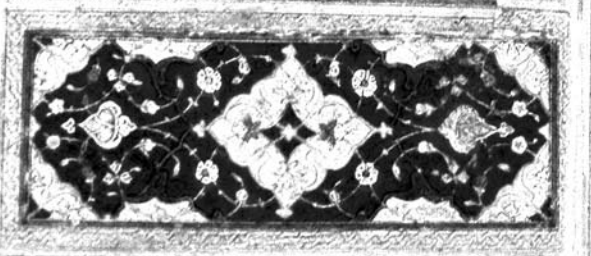
Все ж иметь сотоварища всякому
в жизни придется, —
Не гони же того, кто с тобою дружить
соберется.

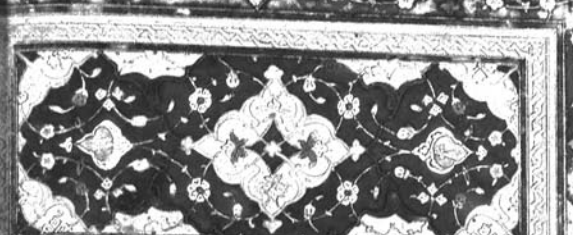
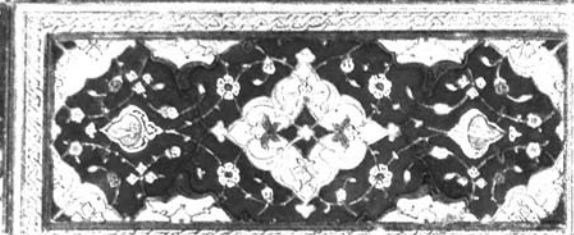
*

Since everybody has to have a bosom
friend, never turn out of doors the
one who wants to make friends with
thee.

*

چون بود از همنفسی ناگزیر
همنفسی را ز نفس و امگیر





Гој башымын алты олсун бир дэмр,
Ганды зэр камэри көндүм истэмр.

✱

На ложе каменном я лучше бы дежала,
Чем видеть недруга хоть с золотым кижалом.

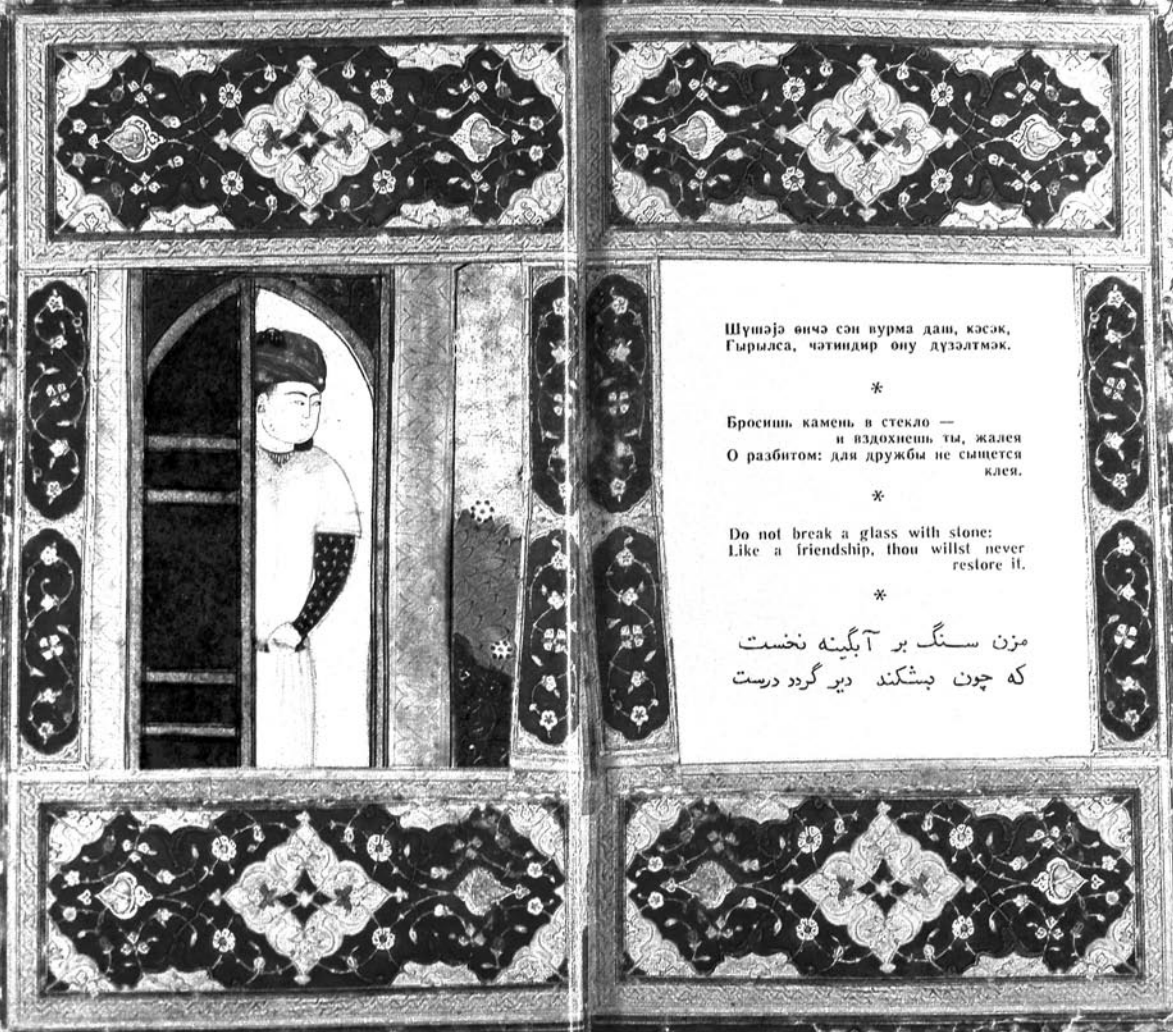
✱

I would better put an iron cushion
under my head
than wear a golden belt stained in
blood.

✱

از آهن زیر سر کردن ستونم
به از زرین کمربستن بخونم





Шүһәжә җиңә сән җурма даш, кәсәк,
Гырылса, чәтиндир ону дүзәлтмәк.

*

Бросишь камень в стекло —
и вздохнешь ты, жалая
О разбитом: для дружбы не сыщется
клея.

*

Do not break a glass with stone;
Like a friendship, thou wilt never
restore it.

*

مزن سنگ بر آبگینه نخست
که چون بشکند دیر گردد درست



Гамхар варкэн гэм жема, дэриндэн
 Көмэжин варса, дурма, сындар гэмин
 бојууну.

*

Распростертый в печали, подобной
 томленью недуга,
 Помощь добрую сыщешь ты в
 помощи доброго друга.

*

For him who is weary in the grip of
 sorrow the helpful friend is a great
 encouragement.

*

بی نفسی را که زبون غمست
 یاری یاران مددی محکمست





О досталугда ки, вардыр «сани-
маним» — буну бил,
О бир дүшманчиликдир, о эсла
досталуг дејил.

*

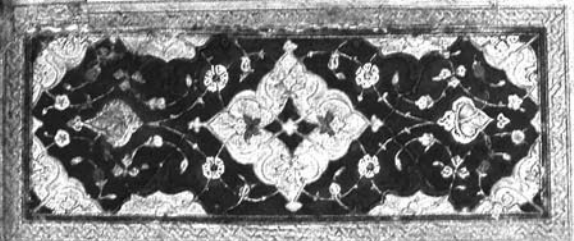
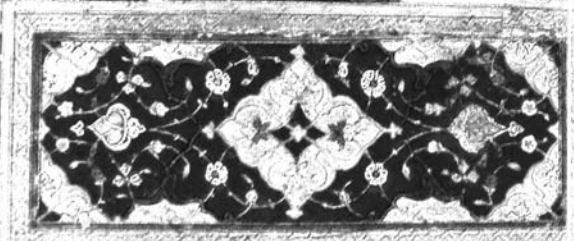
Если с виду и дружба, но каждый
твердит про свое —
Это ложная дружба, праждебность —
основа се.

*

When each of the friends seeks his
own profit their friendship is similar
to enmity.

*

دوستى اى كان ز قوئى و منى است
نسبت آندوستى از دشمنى است





سازد بانو فرزندت میاندیش

همان بیند ز فرزندان پس خویش

На ејааса сәна өвладың, инан,
Ону көрәчәкдир өз өвладыңдан.

*

Подумай: как с тобой поступит сын—
он то же
Увидит от того, кто всех ему дороже.

*

Consider the way your son treats you.
He will see the same from his son.

*

چه سازد بانو فرزندت میاندیش
همان بیند ز فرزندان پس خویش

سازد بانو فرزندت میاندیش

همان بیند ز فرزندان پس خویش





Чалыш өз халгынын ишине жара,
Кејсин эмаинла дунја зар-хара.

*

Мудрый, будь полезен людям,
мир добром укрась!
Это — выше всех сокровищ
и сильней, чем власть.

*

Try to be helpful to everybody and
adorn this world by being good to
people.

*

كوش تا خلق را بكار آيى
تا بخلقت جهان بيارى

سازگار



سازگار

Инсана архадыр онун камалы,
Агылдыр бар касин довлати, малы.

*

Разум — главный наш помощник,
наш защитник — он.
Муж разумный всем богатством
мира наделен.

*

Only thy reason can give help to thee,
Thou hast everything if thou art wise.

*

خرد است آن کز و رسد یاری
همه داری اگر خرد داری

سازگار

تَمَلْسِزْ بِنَالَارْ چَوخْ تِزْ دَ اُچُورْ



هَمْه چِيزْ رَا اَصْلْ بَايْدْ نَخْسْتْ
كِهْ بَاشْدْ خَلْلْ دَرْبَنَاهَايْ سَسْتْ

Һәр бир шej тэмэлдэн мөһкәм
гурулур,
Тэмэлсиз биналар чох тез дэ учур.

*

Но основе всего быть назначено
прочной,
Мы непрочность основы считаем
порочной.

*

Every thing must first of all have a
good basis.
There will soon be cracks in a building
without a firm foundation.

*

هَمْه چِيزْ رَا اَصْلْ بَايْدْ نَخْسْتْ
كِهْ بَاشْدْ خَلْلْ دَرْبَنَاهَايْ سَسْتْ

تَمَلْسِزْ بِنَالَارْ چَوخْ تِزْ دَ اُچُورْ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Өз аглынын көзүлө бахан кимдир
алама,
Эн гүдрәтли, женилмәз бир һакимдир
алама.

*

Полный мудрости будет во всяком
деянье умелым,
И, ничем не смущенный, с любым
он управится делом.

*

He who possesses the Jewel of wisdom
is able to do everything.

*

هرکه درو جوهر دانائست
بر همه چیزش توانائست

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



Уста олмајанда чэтин кедэр иш,
Устаны тап, сонра бир ишэ кириш.

*

Без мастера ни в чем достичь
нельзя предела,
Но мастера найдешь и завершится
дело.

*

Without skill every work is hard. First
acquire skill then accomplish the work.

*

بود هرکار بی استاد دشوار
نخست استاد باید آنکهی کار

کتاب الف سوره رومی



کتاب الف سوره رومی

کتاب الف سوره رومی

Ағыллы адамлар сабирсиз олмаз,
Кечи бир арпажаа неч этэ долмаз.

*

Не в яростном жару у мудрых дело
зрест,
От жаркой беготни козел не
разжирест.

*

Ardour would not amend the work of
the wise.
Fierce running would not make the
goat fat.

*

بکرمی کارعاقل به نگرده
بیک دانه بزى فربه نگرده

کتاب الف سوره رومی



Тализ сөзлө жүксөлиб эрша, манча,
дүшүнчө,
На гочаја бахандыр, на да канча
дүшүнчө.

*

Разум в мысли влюблен, на него
не действуют чары
Юных лет, и его не смутит
долголетием старий.

*

It is mind that reason honours.
Reason sets no store on age and youth.

*

عقل شرف جز بمعانی نداد
قدر به پیروی و جوانی نداد



Билэнлэр падшаһы олса да јенә,
Бу кэнчләр мөһтачдыр гоча фикринә.

*

Хоть бы юноша был и могучим
и смелым,
За советом он должен ийти
к престарелым.

*

The young though the kings of the
brave, but need an advice of the old.

*

جوان گرچه شاه دلیران بود
گو چاره محتاج پیران بود



Фэлэк ачса башына нэ пэстэна,
Надан достдан агылла дүшмэн даһа
јахшыдыр.
јахшыдыр.

*

Мудрый враг, что всечасно готов
на тебя нападать,
Лучше друга-невежды, что всем
неразумным погжтать.

*

A deadly enemy who is wise
is better than a foolish friend.

*

دشمن داناکه پی جان بود
بهتر از آن دوست که نادان بود



Учалмага гојарми гафилији инсаны?
Гафил инсан дәлидир, онда дүшүнчә
һаны?!

*

Не от знания беспечна мелькающих
дней скоротечность:
Безрассудства, возникнув и множась,
рождают беспечность.

*

It is not knowledge that causes
negligence;
Negligence is a fruit of recklessness.

*

غافل بودن نه ز فرزانتکست
غافلی از جمله دیوانکست



Бош дурма, җаз, алышдыр көзэл
хэттә гәләми,
Җазмасан да, көтүрүб бары, гәддә
гәләми.

*

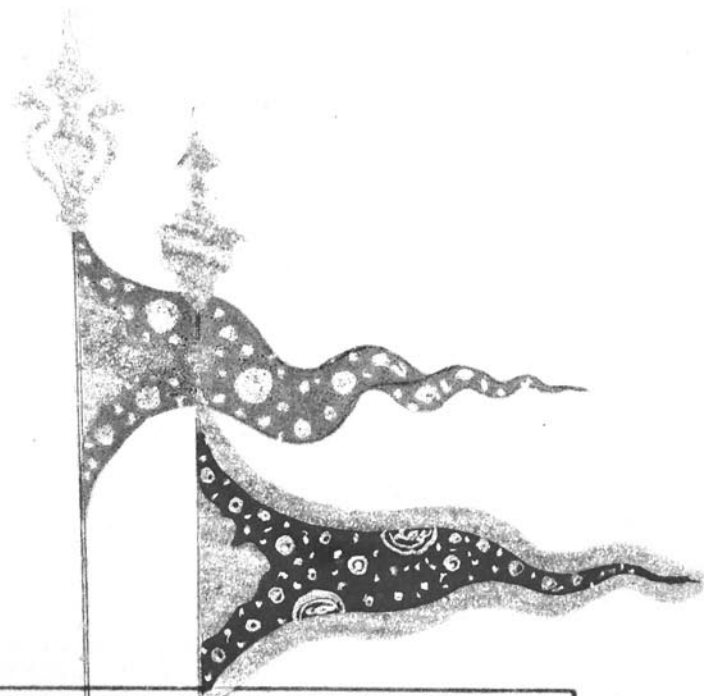
О беспечность, очнись, очни
поскорее калам,
И царапай листок, и предайся
отрадным делам.

*

Do not sit needlessly, scribble a few
pages;
if thou do not write, sharpen thy pen.

*

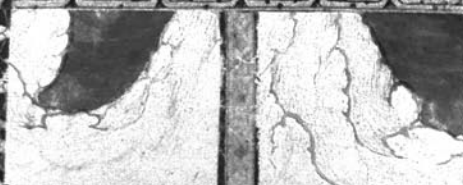
غافل منشین ورقی میخراش
گر ننویسی قلمی میتراش



کو کوبار مردم کشد / کهنی شمشکده که بر شمشکده / شه آن دشت که بود از پیش / بفرمود کشتن در آن کشکمش



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Көјүн эјрисн кими сарылма бу
дүңјаја,
Санин олмајан шеја сарылыб салма
саја.

*

Не охватывай мир, ибо ты не изгнб
небосвода,
Не бери себе то, чем твоя не
владеет природа.

*

Do not encircle the world like a
firmament curve.
Do not arrogate that which does not
belong to thee.

*

چون ختم گردون بجهان درمیچ
وانچه نه آن توبان درمیچ

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Варса сујун, чорајин, јохлугдан гѣма
батма,
Элини чомча едиб, һар касаја
узатма.

*

Хлеб с водой ты имень в своем
небогатом углу —
Так не следует с ложкой к чужому
тннуться котлу.

*

So long as thou hast a loaf of bread
and a draught
of water do not stretch out thy hand
to another's bowl.

*

تا شکمی نان و دهی آب هست
کنچه مکن برسر هرکاسه دست

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Торпаг је, чорајини хасисини Јема
анчаг,
Торпаг олма, варлыгын эзлаиб
тапданамаг.

*

Ешь хоть землю, но хлеба не думай
просить у скупых,
Иль дождешься укора от многих
презренных и злых.

*

Eat dust rather than eat the bread of
the miser. Thou art not dust, to suffer
insults of the base.

*

خاک خورو نان بخیلان مخور
خاک نه ای زخم ذلیلان مخور

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Заррача варлығынын дада билсан
дузуну,
Бу шитликдэн гачарсан бүтүн өмрүн
узуну.

*

Если б соль свою взвесил, ты спесь,
бы свою позабыл,
И тогда бы за все небесам
благодарен ты был.

*

If thou should taste a particle of thine
own soul,
thou would withdraw from this
tastelessness.

*

گر جو سنگی نمک خود چشی
دامن ازین بی نمکی در کشی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Дэжэрсиз сөзлэрдән узаг ол бир аз!
Әјри пәрдэләрдә чагы чалынмаз.

*

На недоблестный путь не направляй
своих глаз,
На неправильный лад не
настраивай ساز.

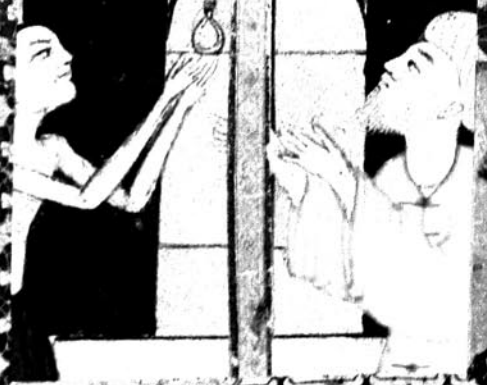
*

Be never engaged in unworthy things.
It is impossible to build a harmony in
the wrong tune.

*

میشو ناپسندیده را بیش باز
که در پرده کثر نیابند ساز

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Һунар ардынча гот, халга һунар сач,
Ғапылар бағланды, әр ол, Ғапы ач.

*

Завоюй дары достинств — помни,
что без них
Ты хоть и открось двери —
не закрось их.

*

If you are spirited try to learn arts in
order to be able to open the doors,
not to close them.

*

Һнәр آموز ґер Һнәрмендй
др ґшанй ґнй нә дрбндй



Һәр шејде бир ејиб нар, һәр шејде
бир һүнәр нар,
Козуңу јум ејибә, озунә һүнәр ахтар.

*

Всюду доблести скрыты, и всюду
пороков немало,
Ты пороки забудь, чтоб достоинство
видимо стало.

*

There are merits and demerits in
everything,
Demerits unnoticed in order to see
merits.

*

در همه چیزى هنر و عیب هست
عیب مبین تا هنر آری بدست



Јахшылыгы эээлдэн адэт етсөн өзүнэ,
Јахшылыгын һәр јанда гапы ачар
үзүнэ.

*

Кто добро совершит, будь он мал
или будь он велик,
Тот увидит добра на него
обратившийся лик.

*

The good that one did returns to him
who began a good work.

*

Һәркә бәникі емл Аһаз کرد
نيکی او روی بدو باز کرد



Көһәр кими саф инсан зариф олар
чаһанда,
Инсан најо кәрәкдир талашы јохса
чаһанда?!

*

Только тонкостью стана людской
обольщается глаз,
Только легкие души ценны
и желанны для нас.

*

The gem of the body is in slinness,
The soul is valuable, because it is
eternal.

*

گوهرتن درتنکی یافتند
قیمت جان درسبکی یافتند



Шир, пәләк овла јашар, либасыдыр
дәриси,
Тапдыгыјаа доланан олмаз тамаһ
һәриси.

*

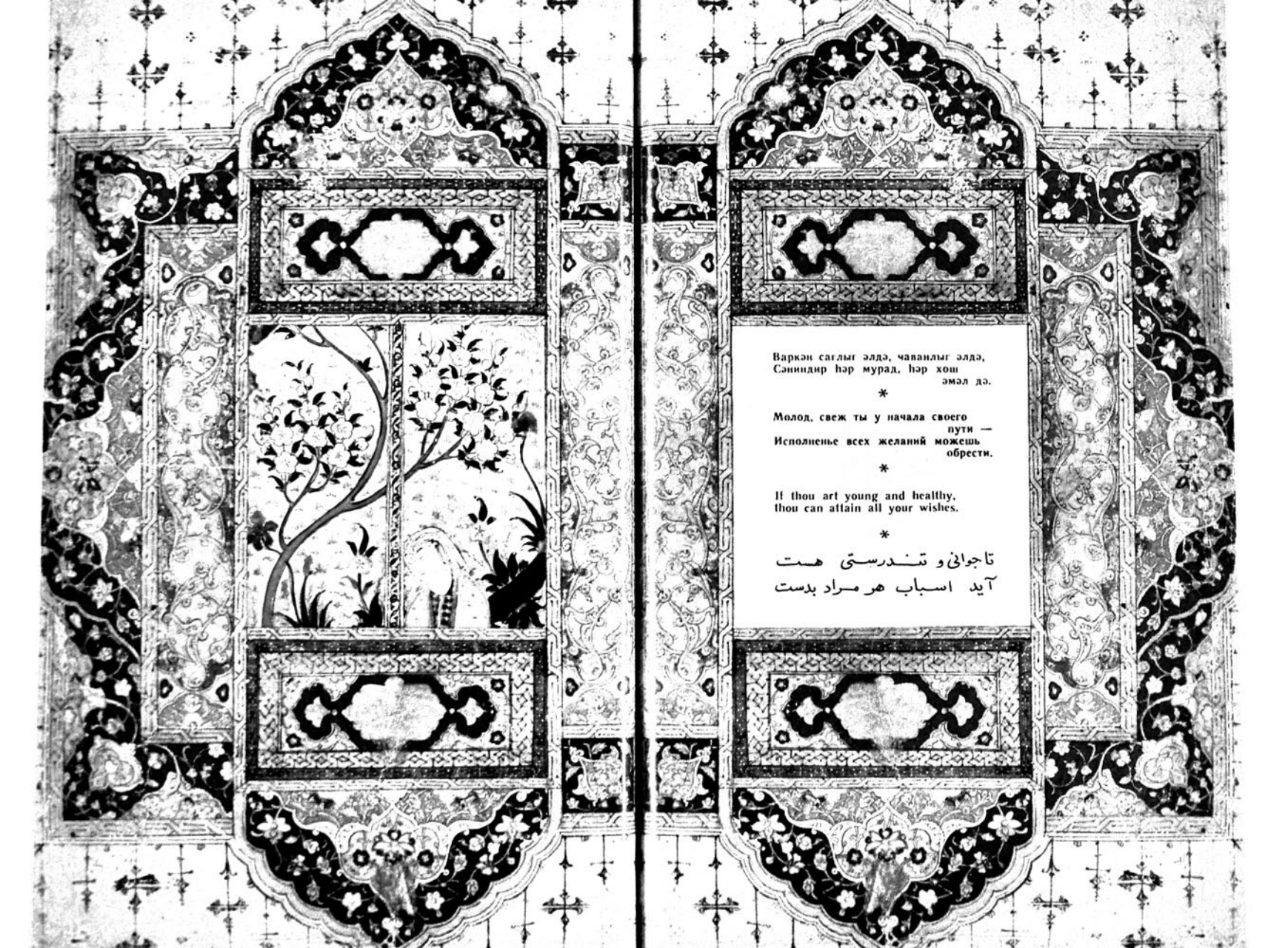
Леопардам и львам будь подобен,
могучим и вольным.
Все дают небеса: безмятежным ты
будь и довольным.

*

Eat and drink that which thou can
obtain all the year round,
like the lion and the leopard.

*

آن خور و آن پوش چو شیر و پلنگ
کاوری آنرا همه ساله بچنگ



Варкан сағлыг элдә, чаванлыг элдә,
Санидир һәр мурад, һәр хош
эмәл дә.

*

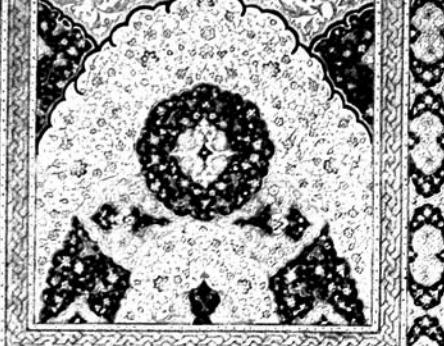
Молод, свеж ты у начала своего
пути —
Исполнение всех желаний можешь
обрести.

*

If thou art young and healthy,
thou can attain all your wishes.

*

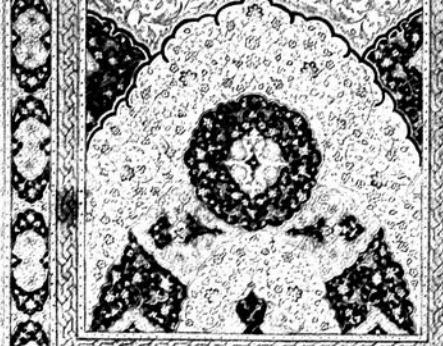
تاجانی و تندرستی هست
آید اسباب هر مراد بدست



سویح الملوک



ووی کمال



سویح الملوک

Калалик занчирини зиллатсиз атмаг
олмаз?
Изтирасиз, азабсиз шараф чатмаг
олмаз.

*

Чем же высший почет, чем же
ценность души обретают?
Все забвением благ — ты к
забвению спеши! — обретают.

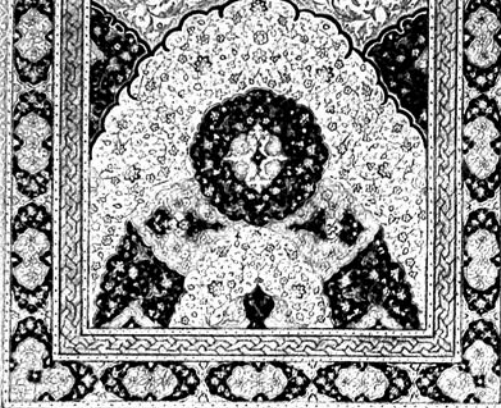
*

One cannot find the value of the
heart and the dignity of the soul ex-
cept by discipline.

*

قدر دل و پایه جان یافتن
جز برياضت نتوان یافتن

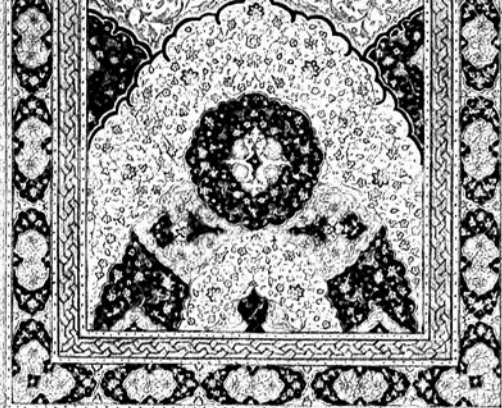
سویح الملوک



سورة التوراة



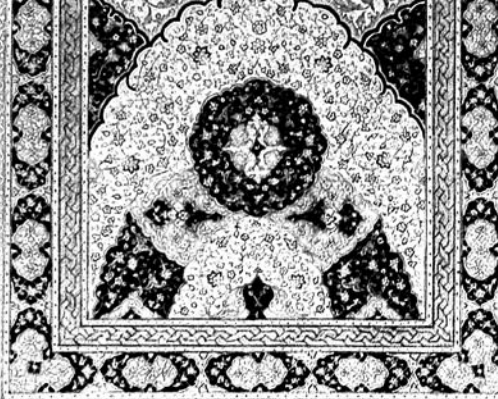
سورة التوراة



سورة التوراة

Јахши иш дэ корсан, пис иш дэ,
 Унутмаз онлары бу гоча довраи,
 *
 Знај, будет оценен поступок твой
 Рок препоясался — следит он за
 *
 None of your deeds be it good or bad
 will remain unvalued.
 Fate is in store for them.
 *
 فمائد ضایع ارنیک است اگر دون
 کمر بسته بدین کاراست گردون

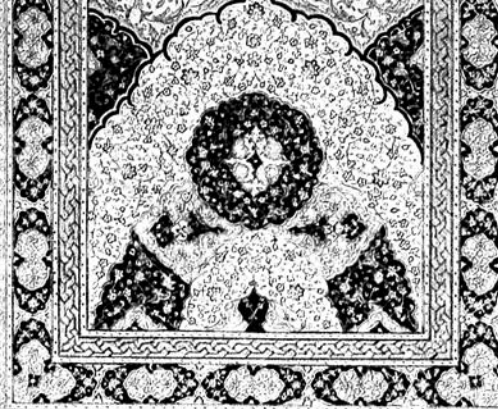
سورة التوراة



سید الدار



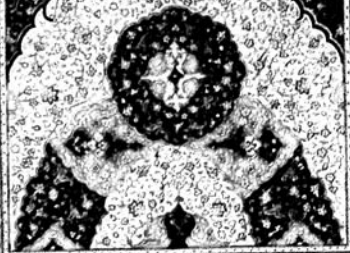
سید الدار



سید الدار

Ким ки, зулмун евини барбад едиб
индидан,
Өз сабаһки евини абад едиб
индидан.
*
Человек, чья душа в доме этом
ко благу готова,
Все свершает в ночи к устройению
дома второго.
*
He who did justice in this house for
one night,
adorned his house for the morrow.
*
هر که درین خانه شی دی داد کرد
خانه فردای خود آباد کرد

سید الدار



سورة التوكة



سورة التوكة



سورة التوكة

Чох да фарјад етма чырагим сөнуб,
Габрини кандарындан чох адам дөнуб.

*

Чтобы рок свой победить в тебе
не хватит силы,
Но многие спаслись и на краю
могилы.

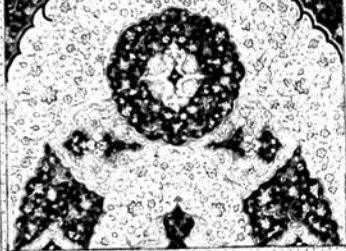
*

It is impossible to fight fate, but there
are many sufferers that came back to
life being at the edge of the grave.

*

نشايد کسرد بر آزار خود زود
که بس بیمار واکشت از لب گور

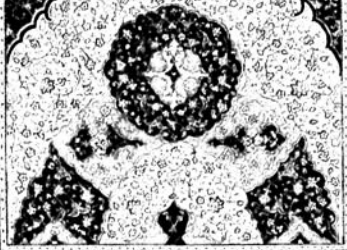
سورة التوكة



شیخ الاسلام



شیخ الاسلام



شیخ الاسلام

Улвижат тимсалы так учалмага
чалыш сэн,
Улвижат көләриндэн өч алмага
чалыш сэн.

*

Знай обряды служенья, чтобы звания
найти человека.
Услужать — это честь. Это ведомо
людям от века.

*

Service is the attribute of humanity;
to serve is the glory of mankind.

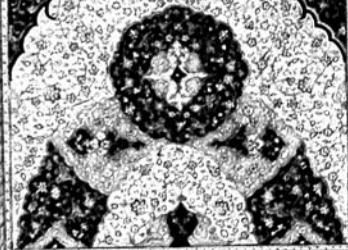
*

صورت خدمت صفت مردیست
خدمت کردن شرف آدمیست

شیخ الاسلام

کار افکمان بباستان
رداخت از کور و آلود





سورة التوراة



والتوراة



سورة الانعام

El көзүндө Низами учалыбдыр
дуздукдөн, дуздукдөн,
Иаһамына, галбина күч алыбдыр
дуздукдөн.

*

Знай: сияние правды душой Низами
овладело, овладело,
И великою правдой его озаряется
дело.

*

The nature and the words of Nizami
are both true,
And this truth adorns his deeds.

*

طبع نظامی و سخن راستند
کارش ازین راستی آراستند

والتوراة



دو گزین از این دو گزین است



دو گزین از این دو گزین است



دو گزین از این دو گزین است

Догулулла көмәкдир һәр бир әрә
җарадан,
Доғру ол ки, җетирсин һәр зәфәрә
җарадан.

*

Ты не бойся погибнуть, Правдивым
ты будь до конца,
Побеждает правдивый по воле
благого творца.

*

Never fear perishing,
By being truthful you'll come to vic-
tory.

*

راستی آور که شوی رستگار
راستی از تو ظفر از کردگار

دو گزین از این دو گزین است

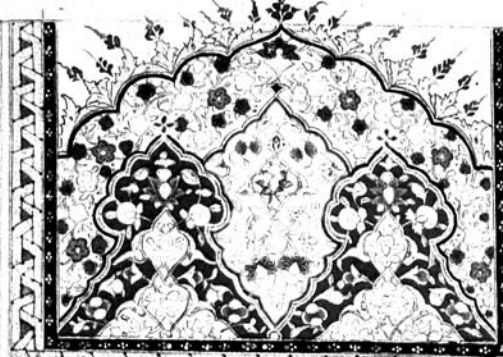




کرمی و کرمی و کرمی و کرمی



کرمی و کرمی و کرمی و کرمی



کرمی و کرمی و کرمی و کرمی

Ээл кундан гнмэти бир иичидир
догру сөз,
Ачмисгяла конуллар севинчидир
догру сөз.

*

Если будет правдивость всегдашней
твоею повадкой,
Много горького скажешь: ведь
правда не кажется сладкой.

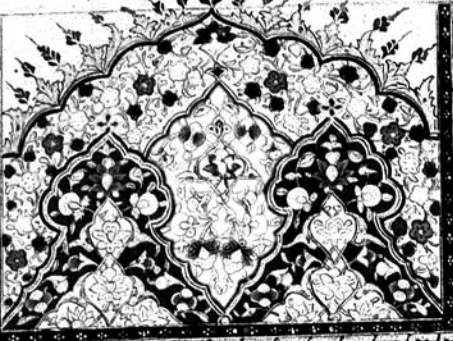
*

If true words be all pearls, they are
indeed bitter, because "Truth is bitter".

*

گو سخن راست بود جمله در
تلخ بود تلخ که الحق مر

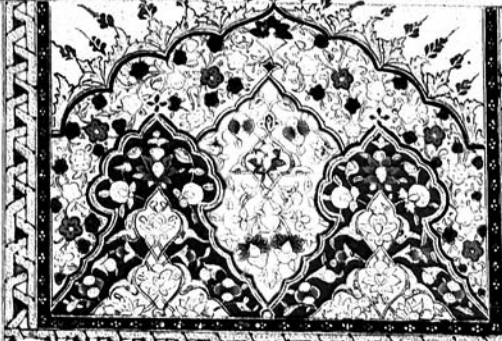
کرمی و کرمی و کرمی و کرمی



سوره بقره آیه ۱۷۷



سوره بقره آیه ۱۷۷



سوره بقره آیه ۱۷۷

Догруја азачыг бэнзээн Јалан,
Јахшыдыр Јалана бэнзэр догрудан.

*

Не скверна твоя ложь, если
с правдою схожа,
Хуже — правда, когда на неправду
похожа.

*

The lie that resembles truth is better
than the truth which is far from
veracity.

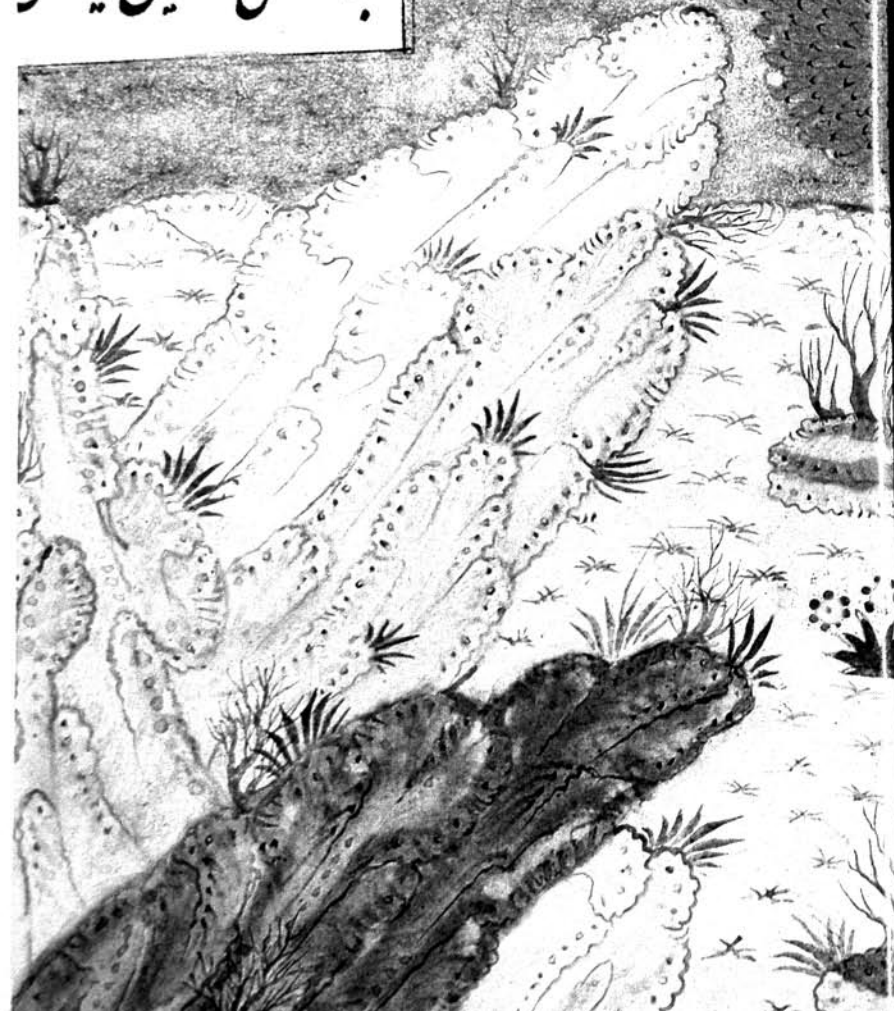
*

دروغی که ماننده باشد براست
به از راستی کز درستی جداست

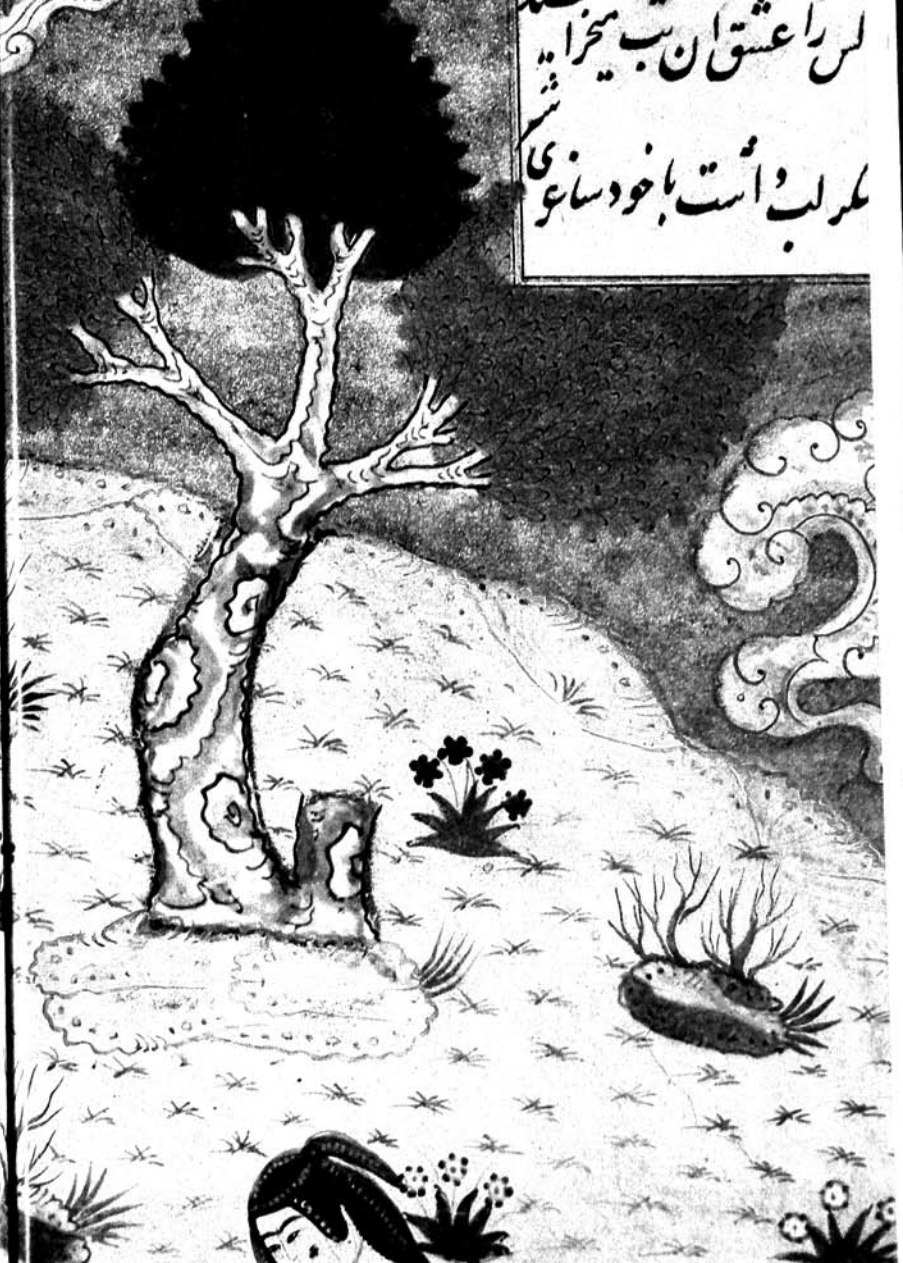
سوره بقره آیه ۱۷۷

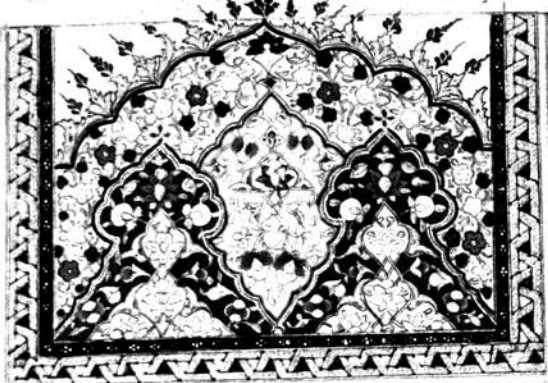


چوبت بودش چرات میترا
بدستش داد کاین بر یاد من که



لس را عشق ان تب میخزاید
مگر لب است با خود سانی

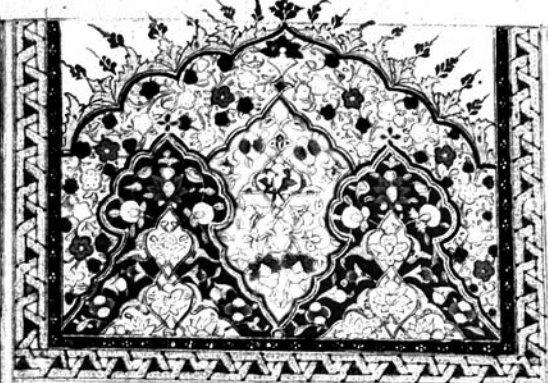




شیراز وین و آب و گل



شیراز وین و آب و گل



شیراز وین و آب و گل

Чох да дунја гэмини пэрэн салан
шарабдир,
Ага, ичма, аглыны элден алаи
шарабдир.

*

Хоть сжигает вино все земные печали,
но все же
Не вкушай ты вина: ясный разум
сожжет оно тоже.

*

Although wine takes away the grief
of the world,
Oh, Master, do not take that which
takes away the reason.

*

گر چه می اندوه جهانرا برد
آن مخور ای خواجه که آنرا برد

شیراز وین و آب و گل





وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلِيْنَ
وَلَا الْاٰخِرِيْنَ



وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلِيْنَ
وَلَا الْاٰخِرِيْنَ

وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلِيْنَ
وَلَا الْاٰخِرِيْنَ

بالااдыр деминдилар бар мадама
бу меја,
Соира харам едилар агла
дүшмәндир деја.

*

Даже там, где вино восхваляется
словом приятным,
Разум сделал его нелюбимым тебе
и запретным.

*

Although wine is praised by many,
Let reason keep you from taking any.

*

می که حلال آمده در هر مقام
دشمنی عقل تو کردش حرام

وَلَا تَتَّبِعُوا الْاَوَّلِيْنَ
وَلَا الْاٰخِرِيْنَ





Чох сархон гифилы өзү ачар шад,
Ажилыб, отрудан ејајајар фарјад.

*

И те, что во хмелю откроют свой замок,
Потом бранят воров, и все им невдомек.

*

There are many those who when drunk
break open their lock and when sober
complain of thieves.

*

بساستا که قفل خویش بگشاد
بهشیاری ز دزدان کرد فریاد



Һәр кәсип башыны гыздырса шараб,
Апламаз дузлудур, ја шитдир кабаб.

*

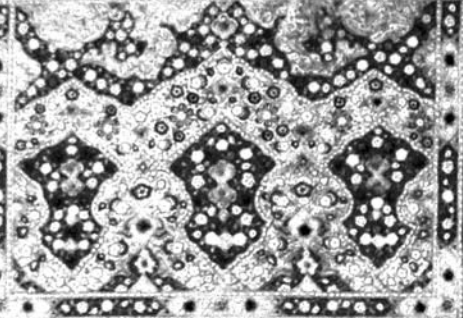
Что яство для людей, чей ум затмит
вино,
Поймет ли — солоно ль, не солоно
ль оно.

*

He whose mind is dimmed with wine would not
know weather his food is good or oversalted.

*

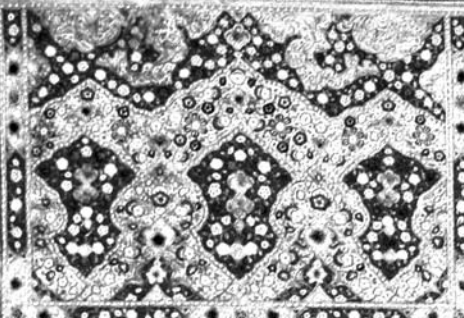
چو مستی مرد را برسر زند دور
کبابش خواه تر خواهی نمک سود



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



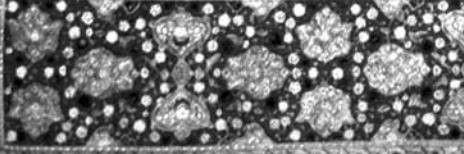
وَاللَّهُ أَعْلَمُ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Аллаҳлыг едәрән нәфис сахласан,
Ачкөздүр өкүзлә ешшәк һәр заман.
*
Отрешенье от пищи — удел
божества.
Лишь корове с ослом эти странны
слова.
*
It is a heavenly lot to renounce food,
Only cows and asses consider it
strange.
*
خدائیت روی از خورش تافتن
که در گاؤ و خسر شاید این یافتن

وَاللَّهُ أَعْلَمُ





Өлчүб-бичиб жемаэ чалырмагын
Аз-аз жежиб, пәризо алырмагын

*

Будь воздержан, но сразу привычку
Ешь всегда понемногу и кушанья

*

Do not suddenly give up the habit of
Save by eating less.

*

خومبر از خورد بیکبارگی
خرده نگهدار بکم خورگی

سوره المومنين



المومنين

سوره المومنين

Яерсиз кўлан додаги багламагин
јахшидыр.
Бош кўлуидаи яеринда агламагин
јахшидыр.

*

Если только развяжется твой не
ко времени смех,
Лучше плакать начин, чем такой
не ко времени смех.

*

It is better to weep than open
the mouth in untimely laughter.

*

خنده چو بى وقت گشايد
گره از آن خنده بوقت به

سوره المومنين



Довлат гушу хумајсан, гајан саадат
олсун,
Аз јемек, аз данышмаг, изчиблук
адат олсун.

*

Ты — Хума. В каждом деле ты
чести доверенным будь,
Безобидным и тихим и в пище
умеренным будь.

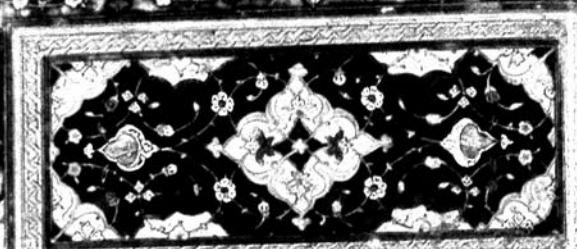
*

Since thou art a Huma, be the glory
of the work;
eat little, say little and harm none.

*

چون تو همائی شرف کار باش
کم خور و کم گوی و کم آزار باش





Беладир дуняни бар ниш, элбат,
Бирі зарар көрар, бири манфаат.

*

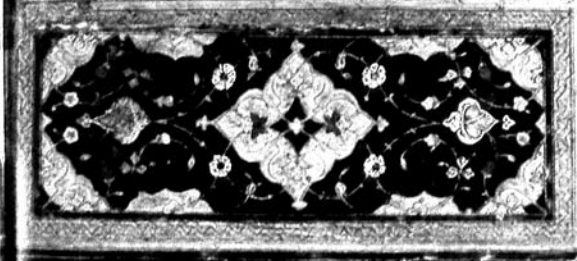
Таково предначертанье в жизни сей
земной —
Здесь всегда один в убытке,
с прибылью — другой.

*

This world is so arranged that there
is always the one
who gains and the one who looses.

*

کار عالم چنین تواند بود
زو یکی را زیان یکی را سود





Вармыдыр сүмүксүз нанк, ја бејин,
Арысыз шан балы олармы, дејин?

*

Где охотник, что без кости в поле
 видел мозг?
Где без пчел, в саду снующих, взять
 наш мед и воск?

*

No one has ever seen marrow without
 a bone.
You can never see honey without bees.

*

مغز بی استخوان ندید کسی
انگبینی کجاست بی مکسی





Тэнэж агламаса пахтында зар-зар,
Јетирмэз ахырда севинчлэрлэ бар.

*

Коль на листьях виноградных не блеснет слеза,
Не родит своих сокровищ осенью лоза.

*

If the grape vine did not drop tears first,
it would not smile happily in the end.

*

تاک انگور تا نگرید زار
خنده خوش نیارد آخر کار



Экэр еласајди улдуз омуру шад,
 Онда һәр мунәччим олар Кејубад.

*

Если в самом деле звезды счастье
 нам дарят,
 Родился б от звездочета славный
 Кай-Кубад.

*

If stars bestow happiness on people,
 then
 Kaikubad must have been born by a
 stargazer.

*

گر ستاره سعادتى دادى
 كيقباد از منجى زادى





Дуз гојун көрсә дә јенә чанавар,
Сурудан јохсулун пазјаны алар.

*

Пускай пастух овец бесчисленных
пасет,
Воак жертву нищего из стада унесет.

*

If a wolf comes across a hundred of
sheep,
it will snatch away the sheep of a
poorman.

*

اگر صد گوسفند آید فرا پیش
برد گرگ از گله قربان درویش





Арпа таразидə чəх олса əкəр,
Тарази гызылдан тез үз дөндөрөр.

*

Хоть груда ячменя увесистей динара,
Весы шепнут: «Динар, ты ячменю
не пара».

*

Although a handful of barley is heavier than a dinar, the scales bow to a dinar.

*

چواز دینار جورا بیشتر بار
ترازو سر بگرداند ز دینار



بازان شکاری



سکسکس

بازان شکاری

Һалал је тэрлан тэк, һалал ов ара,
Бэнзәмә леш устә гонан гушларә.

*

Что соколы едят? Им лучшее дают,
А надаль мерзкую — стервятники
клюют.

*

Like a hunting falcon eat only that
what is permitted by God.
Do not eat carrion like a vulture.

*

حلالي کن چو بازان شکاری
مکن چون کرکسان مردارخواری

سکسکس



Һәр анадан олан өвләддәр мәкәр?
Һәр чичәк бар вермәз, һәр гамыш —
чичәк.

*

Чтоб сделаться плодом, цветок
возник не каждый,
И сладость сахара сокрыл тростник
не каждый.

*

Not every woman may be wife, not
every born a son;
not every flower may bear the fruit,
not every cane has sugar.

*

نە ھەرزەن زەن یۆد ھەرزادە فرزند
نە ھەرگەل میوھ آرد ھەرنیی قەد

بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن
بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن

بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن
بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن

بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن
بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن

بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن
بەدەن بەدەن بەدەن بەدەن



Галса овчулудан бир түлэк тарлан
Сарчэдэн дэ тэник жежэчэк һар ан.

*

Что сокол без крыла? Не вьется,
хоть убей,
И победит его ничтожный воробей.

*

When the eagle becomes unable to fly
It must be ready to suffer blows even
from a sparrow.

*

چو شاهین بازماند از پریدن
ز کنجشکش لگد باید چشیدن



Ширларин, асланларын расми чоҳдур
саражда,
Чаны јох ки, тэрпэда јуз зона да,
һарај да!

*

Можно льва написать под высокой
дворцовой сенью,
Но и сотней ударов его не
принудить к движению.

*

One can paint a lion on a wall, but a
hundred blows will not move it from
its place.

*

Шир тоан бест зтқш срай
лик бصد чоб نجسد زجای



Шадм ки, дунја ени дарыгалдыр
эзэлдэн,
Гэм кедэр, шадлыг кэлэр — ади
налдыр эзэлдэн.

*

И доволен я тем, что живущим
известно давно:
И печалям и радостям долгими быть
не дано.

*

I rejoice that in this narrow house
neither happiness nor sorrow will last.

*

مشاد بر آنم که دین دیر تنگ
شادی و غم هر دو ندارد رنگ





Устундукда варлыгын биринчидир дунјада,
Һәр чаплы да сәнинтәк бир ичидир дунјада.

*

Хоть жемчужины эти — ничто перед морем твоим.
«О жемчужины мира!» — порой обращаюсь я к ним.

*

Though they have fewer gems from the sea than you,
like thee they are the jewels of this world.

*

گرچه زبحر تو بگوهر کمند
چون تو همه گوهری عالمند



Ширлар давасына кирэн бир гочаг,
Кэрэк шир дишини көстэрсин анчаг.

*

Сражаешься со львом и не жалеешь
пасть?
Так обнажай клыки, раскрой
пошире пасть.

*

He who endeavours to fight in the
battle with lions must like a lion bare
his teeth.

*

کسی کوجنگ شیران آزمايد
چو شیر آن به که دندانى نمايد

طیب ارچند نبض پیوست
به بیماری بدیگر کس دهد دست



طیب ارچند نبض پیوست
به بیماری بدیگر کس دهد دست

Һәким хәстәләрә еләзәр эләч,
Хәстәләнсә олар өзкәжә мөһтәч.

*

Врач, шупавший, леча, биешь
многих жил,
В жару свой шупать пульс другому
предложил.

*

The doctor who always feels the pulse
of the ill stretches out his hand to
others when he is ill himself.

*

طیب ارچند نبض پیوست
به بیماری بدیگر کس دهد دست



Бир шејэ оларса ики муштэри,
Элбатта, о шејин артар дэјэри.

*

Коль двое второнях становятса
у лавки,
Ты должен от купца ждаты на товар
надбавки.

*

The price of goods will increase if
they have two buyers.

*

چو فتدی را دوکس باشد خریدار
بهای فتد بیش آید پدیدار



Көрпү су үстүндө олмаса, дүшүн.
Кимэ хейри вардыр белэ көрпүнүн.

*

Пускай воздвигнут мост из камня голубого;
Коль мост непроходим, о нем не молвят слова.

*

Even if a bridge is made of a blue stone it will be useless if it is not above the water.

*

اگر خود پلی از سنگ کیود است
چو بی آبست چون زان سوی رود است



Луз дамари касиб чохлау ган алан,
Титрар эли, алса өз дамарыдан.

*

Врач в длань болящего вонзает ^{острие,}
А тело острем он тронет ли свое?

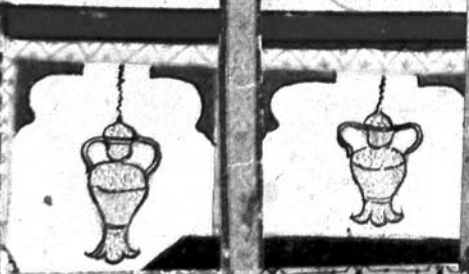
*

A doctor easily makes hundred of cuts
on a rotten vein, but his hand trembles
to cut his own vein.

*

زند بر هر رگی فسادند نیش
ولی دستش بلرزد بر رگ خویش

کاین نام است



سند ان اسام

Эграб душманчилији бетардир
эждаһадан,
Эждаһа ашкар вурар, эграб кизли
һәр заман.

*

Скорпионова ярость страшней, чем
драконова злоба:
Первый скрыт, а второй на виду,
хоть кусаются оба.

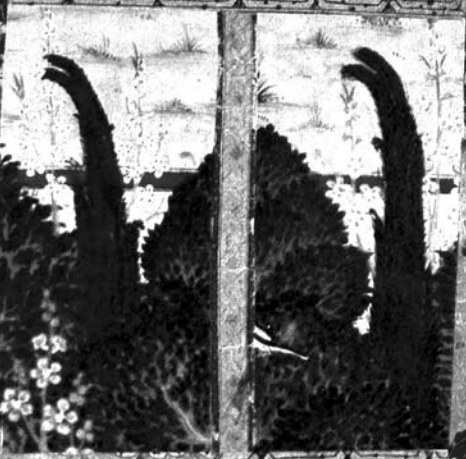
*

The enmity of a scorpion is much
worse than the enmity of a dragon,
because the first is hidden from thee,
and the latter is visible.

*

خصمی کژدم بتر از اژدهاست
کاین ز تو پنهان بود آن برملاست

سیدالمرکز



سیدالمرکز

Бунврәси әјри гојулан евин,
Бир күн дөрд дивары учачаг, јәғни!

*

Хоть четыре стены есть у дома,
но снова
Я скажу: зыбок дом, ненадежна
основа.

*

All the four walls of that house are
unsteady,
the foundation of which is unfirm from
the beginning.

*

بود چار دیوار آن خانه سست
که بنیادش اول نباشد درست

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ



بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Гәтрәни дәнизә атсалар әкәр,
Башига гәтрәләрдән ким ону сечәр?

*

Можно ль капли воды, что составили
море,
Различить? Слиты все они в вольном
просторе.

*

If a drop drops into the sea it will
not be distinguished from other drops.

*

چو قطره بدریا در انداختند
دگر قطره زو باز نشاختند

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Гыфла чох заман тапылмаз ачар,
Бир ачан тапылар, нәһажәт ачар.

*

Хоть порой должный ключ
мы отыщем не скоро,
Но откроем мы все-таки створку
затвора.

*

There are locks which have no keys,
but sooner or later the openers appear.

*

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ
بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

بسم الله الرحمن الرحيم



بسم الله الرحمن الرحيم

Хурманын агачы олмаса уча,
Ушаглар чох зијан верер агача.

*

Если б финик пониже висел, то шути
Финик сбило бы с пальмы любое
дитя.

*

If the date-palm was not high,
every child could do it harm.

*

اگر نخل خرما نباشد بلند
ز تاراج هر طفل يابد گزند

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ



بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

Сормадан ким сөзә башласа, бишәкк,
Сөзүнү күләжә совурмуш, демәк.

*

Если станет неспрошенный стлать
свои речи,
Может статься, ни с кем не дождется
он встречи.

*

He who speaks when he is not asked
turns his words into wind.

*

نپرسیده هرکس سخن یاد کرد
همه گفته خویش را باد کرد



Канчликдир инсана козалик веран,
Козалик сонэрс галб олурму шан?

*

Юность — это прекрасное! В чем же
отрада,
Если нам позабить все прекрасное
надо?

*

Youth is the happiest time of life.
Where are the joys of life after youth
passes away?

*

جوانی بود خوبی آدی
چو خوبی رود کی بود خرمی



Јалтаг ээмчирини шир гырды атды,
Олур бөүккүзү дүңјада чатды.

*

Вольный лев достиг величья
и могучим стал
Лишь, когда ошейник он с себя
сорвал.

*

The lion achieved such a grandeur,
because he escaped the collar of
adulation.

*

شیر از آن پایه بزرگی یافت
که سر از طوق سرپرستی تافت



Ағыллы оларса бир тулқу, инан,
Мәһн сдәр чанавар олса да дүшман.

*

Лисица победит, в уловках зная толк,
Хоть в состязанье с нею вступит волк.

*

A crafty fox can defeat even a powerful wolf.

*

بچرید روبه ارچربیش باشد
وگر باگرگ هم حرییش باشد



Довшаныны һәр бир јерин, — мәсәл
вар, —
Јенә дә о јерин тазысы тутар.

*

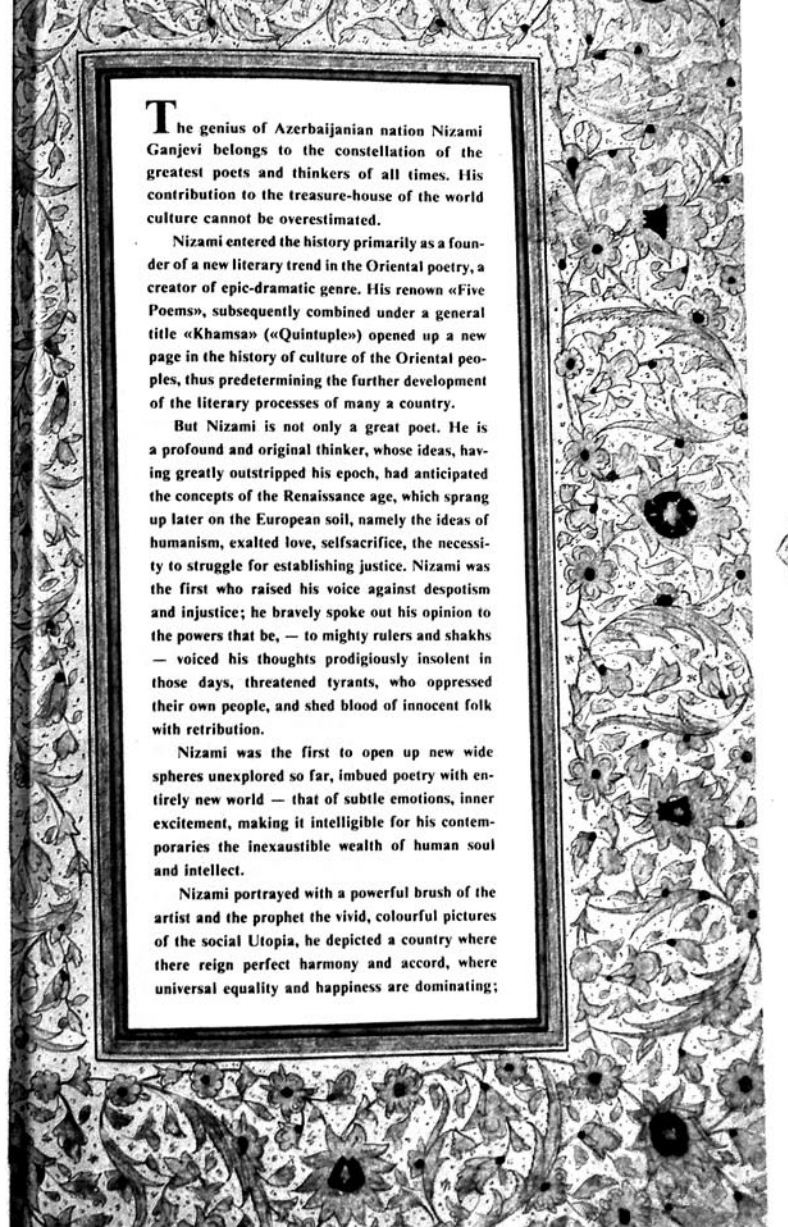
Зайца в каждом краю — это ведаёт
всякий —
Только этого края псымают собаки.

*

The hare of one land will be easily
caught by the dog of the same land.

*

که خرگوش هر مرز رابی شگفت
سگ آن ولایت تواند گرفت



The genius of Azerbaijanian nation Nizami Ganjevi belongs to the constellation of the greatest poets and thinkers of all times. His contribution to the treasure-house of the world culture cannot be overestimated.

Nizami entered the history primarily as a founder of a new literary trend in the Oriental poetry, a creator of epic-dramatic genre. His renown «Five Poems», subsequently combined under a general title «Khamsa» («Quintuple») opened up a new page in the history of culture of the Oriental peoples, thus predetermining the further development of the literary processes of many a country.

But Nizami is not only a great poet. He is a profound and original thinker, whose ideas, having greatly outstripped his epoch, had anticipated the concepts of the Renaissance age, which sprang up later on the European soil, namely the ideas of humanism, exalted love, selfsacrifice, the necessity to struggle for establishing justice. Nizami was the first who raised his voice against despotism and injustice; he bravely spoke out his opinion to the powers that be, — to mighty rulers and shakhs — voiced his thoughts prodigiously insolent in those days, threatened tyrants, who oppressed their own people, and shed blood of innocent folk with retribution.

Nizami was the first to open up new wide spheres unexplored so far, imbued poetry with entirely new world — that of subtle emotions, inner excitement, making it intelligible for his contemporaries the inexhaustible wealth of human soul and intellect.

Nizami portrayed with a powerful brush of the artist and the prophet the vivid, colourful pictures of the social Utopia, he depicted a country where there reign perfect harmony and accord, where universal equality and happiness are dominating;

his brilliant fascinating characters are the embodiment of the long-cherished dream of the mankind — the Golden Age.

It is no wonder, therefore, that the immortal creations by Nizami have successfully withstood all the vicissitudes of life, never to lose their lustre with time.

The creative activity of Nizami, his ideas have greatly influenced the further spiritual process of the philosophical and artistic thought and socio-epic views not only of the Azerbaijanian people, but of all the peoples of the Middle and Near East.

For eight centuries every new generation has been perceiving Nizami's works as the artistic phenomenon of its own time; his heritage has been and continues to be an inexhaustible source of inspiration for artistic activity and development of socio-philosophical thought. This can be attributed to the fact that Nizami was the first to have introduced into poetry and arts the problems which are closely associated with the prosperity and happiness of every individual man and of the human society as a whole. This can be accounted for the fact that many prominent poets and thinkers further developed the themes, set up by Nizami, they were eager to contribute to the development of his humanistic ideas, which were considered a genuine revelation of his time. Therefore the poets — representatives of different nations of the Near and Middle East have written over a thousand works, numerous nazires (imitations) based on Nizami's themes.

It should be noted here that every subsequent generation revealed ever new facets of Nizami's remarkable talent. Due to this fact the number of the readers and admirers of the great poet has been ever growing, more and more poets, writers,

artists, musicians, sculptors turned to Nizami's work, deriving inspiration from this inexhaustible treasure-house of his spiritual heritage. This is not surprising since the great thinker and writer depicted man's dreams and aspirations, such eternal feelings which are and will always be until there is culture, intellect, and artistic activities of man.

One can hardly perceive mentally the extent of the enormous contribution that had been rendered by Nizami for the development of ethic, aesthetic, artistic and philosophical thought. It should be borne in mind, however, that the poet lived and worked in the age of undivided rule of religious fanaticism and cruel feudal despotism, when man's fate was dependent on the ruler's whim, while the woman was deprived of almost all civil and human rights. In spite of the views which dominated at that period, Nizami was brave enough to idolize the fine world of pure and exalted aspirations of the human soul, enthusiastically praised the dedicated love, free of self-interest and calculations, which is stronger than any conventionalities and traditions. Thus Nizami had anticipated Dante, Petrarch, Shakespeare, Pushkin and created an immortal hymn to beauty, nobleness, cleverness and devotion of the woman. With his mighty immortal verses Nizami had embodied in his poems the idea of emancipation of women, proclaimed unaffectedness, legality and freedom of her feelings. He convincingly showed that every person, irrespective of the sex, religious beliefs and mentality, is a whole unique world, containing in itself inexhaustible possibilities of spiritual evolution. That is why images of Shirin and Leili, Farhad and Medjnuu, Nushaba and Iskander are dear to the hearts of many a generation of the readers.

The creative activity of every outstanding poet, and artist is always a product of the particular

epoch. That is why Nizami's poetry is inseparable from his times, the certain sociohistoric causes which led to its formation and the peculiarities, associated with them.

Nizami lived and worked in the XIIth century, the epoch abundant in events, which played a major role in the history of the Azerbaijanian people, the epoch which had inherited and assimilated the rich culture of antiquity and Arabic East. The once powerful Arabic caliphate, had included by the IXth century numerous nations of the Near and Middle East, Africa and Spain; all of them, to some extent, played a certain role in building up the richest, syncretic Moslem science, culture and arts. That was an epoch when Azerbaijan had become one of the most important cultural and economic regions of the East.

In the middle of the XIIth century the Azerbaijanian atabek, the adroit politician and soldier Shamsad-din Il-deniz had united almost all of these separate kingdoms and created a mighty state with the centre in Azerbaijan. In 1152 he captured Arran and its capital Ganja. Ganja and Nakhichevan had become not only the capitals of the atabeks of Azerbaijan, but also the largest cultural and commercial centres of the whole Near and Middle East.

At that time the economic ties began to develop with Russia, China, Byzantium, India, Africa and the Arabic states. Famous poets and writers, scholars, architects, artists moved to Azerbaijan from the distant parts of the Moslem world.

Due to wise foreign policy and increased power of atabeks, there was a reign of relative peace from the second half to the end of the XIIth century, so that the people could occupy themselves with productive labour.

That was the time of vigorous growth of towns and class stratification of the urban population. Besides Ganja and Shemakha, mentioned above, there existed a number of large towns such as Ardebil, Tabriz, Bailakan, Barda, Baku, Dardband, Shamkhor, Shabaran, etc., with hundred thousands of inhabitants to their credit.

The class and social structure of the society had also been subjected to great changes. By the middle of the XIIth century the remnants of slavery had completely disappeared, and slave labour stopped to play any significant role in social production.

Trade, including the transit one, was rapidly developing, which was due to the beneficial geographical position of Ganja. At present the ruins of ancient Ganja can be seen five kilometres off the modern city of Kirovabad. The archaeological excavations and the sources which have come down to our time show that Ganja was a rich and big town with palaces, caravansarais, mosques; the town was green, adorned and surrounded with gardens, vine-yards, vegetable gardens.

The town had become the centre of attraction for talented poets, scientists, writers, and architects. There such aspects of science were being extensively developed, i. e. philosophy, history, law, mathematics, medicine, astronomy. Literature, and particularly poetry was flourishing.

It should be noted that perceptible changes had occurred in the sphere of ideology and culture of the feudal society. By the beginning of the XIIIth century orthodox islam which had undividedly ruled over all social institutions before, now had been considerably altered under the influence of many thinkers and philosophers, poets and religious reformers, who declared their progressive

views, which were more in accord with the spirit of that time.

This is exemplified by the teaching of Hallage and Ibn-Sina, Nasir Khosrau Dehlevi, the system of pictorial thinking, inherent in the poetry of Falaki Shirvani, Khagani, Bailakani, Abul-l-Ala Ganjevi and other masters of letters, beliefs and teachings of various sects, emerging in the depth of official religion. All spheres of ideological life were greatly influenced by the most widespread teaching of that period — sufism, which had been even introduced within the frame of official islam by Mukhammed Gazali. This convincingly proves the gradual decay of the old ideology and emergence of the new one. This process seem quite reasonable since, as it was mentioned above, the development of feudal relations in Azerbaijan and neighbouring countries in Nizami's period had already reached rather high level, thus creating necessary prerequisites for formation the basis of more progressive socio-political system and an ideology corresponding to it. The further development of the countries of the Near and Middle East was stopped and thrown back for at least several centuries by destructive invasion of the Mongols.

...

Nizami is generally believed to be born in 1141 though some scholars give the date as 17—22 August, 1140. The full name of Nizami is Ilyas, son of Yusif, son of Zaki ibn-Mukaiyad. Nizami is his poetical pen-name (Takhallus) which means «one who strings syllables», or «the manager of words». The word «Nizami» is associated with the Arabic root «nazim» meaning «the stringing (of pearls)», as well as measured speech.

The poet's father was called Yusif, grand-father was named Zaki ad-Din, while great-grand-father's name was Mukaiyad fid-Din.

In the Moslem East such names were given at that time to the representatives of the learned estate and the clergy. His mother, had probably come from a noble family. The poet's uncle Omar had the title «Khadji» which at that time was given to the high state officials. Though the more detailed evidence of social and property status of Nizami's parents is not available, it is clear that he was brought up in a well-to-do family in a cultural atmosphere as the poet received multisided, excellent education.

As it is seen from Nizami's works, he knew Koran to perfection, since he repeatedly quotes it, the Moslem law (shariat), tales and legends of the prophet Mukhammed, issues of theology, as well as rather broad a complex of sciences, the acquaintance with which constituted the notion «adab», i. e. erudition. Nizami was well versed in the philosophical matters; not confining himself only by dogmatic philosophy of islam, he widely used the works of the philosophers of antiquity, antique legends and mythology.

Among the sciences, the most profound knowledge was manifested by Nizami in Astronomy. This conclusion can be drawn from the amazingly beautiful and precise description of the starlit night in the poem «Laili and Medjnun». The poet quite professionally enumerates and accurately characterizes dozens of celestial bodies, their relative arrangement in the sky.

Nizami knew well geography and cosmographic literature of his time, which is seen, in particular, in his description of Alexander's the Great campaigns («Iskander-Nameh»). His works contain some information on mathematics and chem-

istry, in this connection it is significant that the poet did not seem to believe in alchemy.

Nizami had universal and profound knowledge in the fields of medicine, anatomy, pharmacology. The description of diseases, advice for keeping fit — all this information is conveyed by the poet according to the most progressive achievements of his day.

It should be said without exaggeration that Nizami knew everything that was available in his epoch concerning knowledge and science. Of particular importance is his brilliant command of the Persian and Arabic languages, to which every line of his works testifies. It should be borne in mind that the spoken language in Ganja and in the whole of Arran was Turkish, which was used by the majority of the population. The Arabic language was considered to be that of science and religion, while Persian served for political activities. Nizami was well acquainted with the Arabic and Persian literature, thoroughly studied and perceived the activities of such masters of letters as Unsuri, Sanai, Ansari, Anvari, Kabran, Tabrizi, Abul-l-Ala Ganjevi, Falaki Shirvani, Khagani and many other poets of his day.

Having such universal and profound knowledge and great talent, masterly possessing the power of poetic word, Nizami could undoubtedly have counted on a brilliant court career.

Yet, Nizami had not become a court poet. He realized too well that to join the ranks of court poets meant to lose so precious a freedom, to deprive himself of the possibility of genuine, inspired poetic activity. With characteristic insight he saw that the pathway of the court poet was not strewn with roses.

Thus Nizami had chosen the path of independence, the service for the truth.

To break away with the canons legitimated by the authorities and aesthetically commonly recognized in the poetry of that time, one needed to possess considerable courage and no doubt, unique talent.

Nizami had done so for he was a true poet, who had early become aware of his poetic commitment; he especially highly appreciated the word, which to his opinion, was at the onset of the existence:

All the roads were before the word.
The whole unearthly path was prior to
it.
Who can achieve everything in the world?
Only the word is capable to reach an
ultimate goal.

There is some evidence that Nizami began his early attempts in poetry when he was quite young. His first poetic works were ghazals and gassidas.

By the force of his talent Nizami succeeded in breathing a real life, true content into the gassida, convincingly changing its subject-matter. In his gassidas the poet propagated noble deeds, he exhorted the rulers, the people of quality; the poet states in them his philosophical and social views, explains to the reader various matters of reality.

Along with gassidas, Nizami wrote ghazals. By the time when Nizami had entered the literary career the ghazal as well as gassida had been canonized, acquired a traditional steady form, and according to its subject-matter had become exclusively a lyric romantic poem.

The description of feelings in the ghazal and the sufferings of a lyric hero were put into a conventional form, were subjected to traditions and had very little in common with real life. In the

ghazal the form prevailed over contents: each couplet (beit) was intricate lace of exquisite verbal patterns. In accordance with the accepted tradition, the ghazals of the majority of the Oriental authors, even the most prominent ones, very rarely reflected genuine true feelings, as the subtle, colourful images always predominated in them, striving to astonish the reader with the perfection of form.

Nizami's ghazals in this respect greatly differ from those of his precursors and his contemporary writers. They are more true to life, more vivid and humane, they are characterized by a concrete plot, real, uninvented feelings, love, awe, sorrow, the delights of the rendezvous — all on what the heart of the lover dwells.

Unfortunately «Divan» of lyric poems by Nizami has not come down to us, though such «Divan» did exist, as the poet himself mentioned in his poem «Leili and Medjnun», written in 1188. According to the evidence of some medieval biographers this Divan included some twenty thousand lines, however, only an insignificant part of this tremendous poetic heritage has survived to the present day.

Nizami's genuine glory and wide-spread acclaim are attributed not to his ghazals and gassidas, but to his five poems, which have attained unparalleled success. Not only Nizami's unsurpassable workmanship is responsible for this.

As a prominent poet he did not simply keep pace with his time, but could also cast a look into the future. So his poems being original both in form and content, were a revelation for his contemporaries and called up to life numerous imitations.

The first poem by Nizami «Storehouse of Mysteries» (Makhzan-al-asrar) occupies a unique

place in Khamsa by Nizami, its structure being of considerably different character as compared with other poems by Nizami. In «Storehouse of Mysteries» the poet gives his deeply argumentated conceptions of humanism. Nizami acts here as a protector of unfortunate working people, humiliated and offended, suffering from feudal yoke.

To make the maxims sound not as a dull moralizations, the poet illustrates each of edification (talk) with corresponding tales-parables, which support the author's idea. In these narrations the poet gives details of everyday life of that period, the heroes of these tales are not only shakhs and visiers but simple folk: ploughmen, craftsmen, workers; in them the wide panorama of realistic life is given from which one can gain valuable information not only about the life in Azerbaidjan, but of the whole Near and Middle East.

This poem is especially rich in content and diversibility. First of all Nizami exposes such vices as love for domination, despotism, craving for power and vile pleasures, cupidity. On one hand, Nizami shows frailty of life and insignificance of delusive earthly blessings, but on the other hand, he asserts that only noble deeds, creative labour, striving for justice can bring complete satisfaction for man. According to Nizami man is not the merest plaything in the hands of Providence, he possesses will-power and intellect and must use them to make the world better. The poet deeply dialectically perceives that the man is capable both of good and evil, that he was «both purity and leess» and is «a goldsmith».

The only inalterable valuables in this world is selfless service for the benefit of mankind, labour for the sake of society, just deeds.

Sermons and edifications by Nizami, his humanistic teaching were mainly meant for the ru-

lers, who decided the people's fortunes. The whole «Storehouse of Mysteries» is imbued with passionate pathos. The poet frames the main principles of his teaching, calls for shakhs and rulers not to oppress their own people, take care of the prosperity of his subjects, banning unjustice.

Oppressing the dependents, you wouldn't
be able to rule over the country,
Only calling up justice, you will possess
your kingdom.
Justice is the messenger, who is hurrying
to give joy to our mind;
That is the worker who in his kingdom
would do all useful things at once.
Justice strengthens your sparkling throne.
If you are just, your throne will be
immovable.

This theme — about the necessity to firmly establish kindness and justice — runs all through the book.

In the late '60-ies of the XII th century, the ruler of Darband Darius Muzaffar ad-Din sent Nizami as a present for the gassida devoted to him, a young slave-girl from the Kyrchak tribe, Afak by name, (Appag) whom the ruler had failed to make the adornment of his harem. Proud and chaste Afak did not obey the will of Darband's ruler, who had sent her to Nizami, maybe to make fun of the poet, putting upon him an obstinate slave-girl instead of poet's fee. Nizami, however, fell deeply in love with Afak, and the latter had become his lawful wife and not a concubine in his house. In 1174 Afak gave birth to Nizami's son Mukhammed. These were the happiest years of love and family happiness in the poet's life. Timeless death of Afak had deeply wounded Nizami.

Her charming image is given in his second poem «Khosrau and Shirin» (1180). The plot is based on the legend about the Persian prince Khosrau and his beloved spouse Shirin. This story supplied the plot with the material for thorough depiction of human characters, setting-up moral-ethic problems. The image of Shirin harmoniously combines love for liberty, inner nobility, tenderness, beauty, quick wit, erudition, devotion to her beloved.

Of great significance in the poem is the heroic image of Farhad, outstanding sculptor, architect and stonemitter, who is utterly devoted to Shirin, purely loves her and is ready for any heroic exploit for her sake, demanding nothing in return. «Khosrau and Shirin» is one of the finest monuments of world poetry, asserting the lofty love, noble feelings, moral greatness of the heroes who are ready for self sacrifice for the sake of the beloved person.

In 1188 Nizami composed the poem «Leili and Medjnun». The main conflict of the poem is the collision of selfless and defendless love of Medjnun and Leili with the stiff moral norms and traditions of the time. The ardent love of Medjnun who acts regardless of any conventions, makes him a social outcast, since such a love was not accepted by the customs of that time. Medjnun's behaviour, according to the notions of his tribesmen, was shameful, he is considered insane, possessed by evil spirit. Being aware of the hopelessness of his attempts to meet his beloved, Medjnun breaks away from the human society, departs to the desert and lives there among wild beasts, preferring their society to the company of his kinsmen «brutal savages».

The image of Leili is surprisingly pure, full of charm and loftness. She also cares deeply for Medjnun, but unlike him, she is obliged to conceal

her feelings. Submitting to her parents' will, Leili marries the unloved man, hides her passion for Medjnun, feigning before her people. This makes her life still more tragic, her inner struggle between feelings and duty tortures her, and finally she dies.

Medjnun, having learned about the death of his beloved, comes to her grave and also dies there.

In «Leili and Medjnun» Nizami with great skill sang glory to the tragedy of noble human love, doomed to failure in the conditions of dark medieval society.

The fourth poem by Nizami «Seven Beauties» greatly differ from his other poems. In it, the prominent role is attributed to the fantastic element; borrowed from legends and fairy-tales are images and whole episodes. The narration of the life and deeds of Shakh Bakhram-Gur, one of the rulers of the ancient Persia, is interwoven with parables — short stories of his seven wives, who tell their tales in seven palaces specially erected for them.

Taking the ruling of Bakhram as an example, the poet continued to frame up his views about just, ideal king who uses his divine power for the benefit of his people.

Of particular interest are seven fairy-tales, which were told in turn by the wives of Bakhram. In them the reader sees abundance of mythical and fairy-tale images — divs, guls, ifrits and other evil spirits and monsters. The structure of the poem bears some symbolics: the colour of the palace in which one of the beauties lives is assigned to a certain day of the week, planets and stars. Here Nizami is without a rival, his skill possessing the most refined means of poetical technique.

The last poem of Nizami, his swan's song, is his grand epos «Iskander-Nameh». This poem is

based on the life and deeds of famous soldier Alexander the Great (Iskander). The real historic events, associated with Alexander's (Iskander's) campaigns, however, serve for Nizami as general background: many well-known facts are interpreted by the poet in his own manner, using mainly the techniques of mythology. Eventually having conquered many countries, Iskander attains his goal, having reached a country «of the Sun», the prototype of future Utopia, where there is no hostility and oppression and where universal harmony and abundance reign.

Iskander deeply astonished by all he had seen in that country, decided to put an end to all his campaigns and conquests with all their vain cruelty and set up the same laws in his own state.

Having put down the ultimate goal of his teaching, creating a vivid picture of harmonic better world, the poet seems to have bequeathed his descendants to realize this brilliant dream in future.

The second part of the epos «The Book on Happiness» (Ikbal-nameh) was completed in 1201, and in June 1202 Nizami died at the age of sixty three.

The inspired lines of the fine poems by Nizami, his radiant humanistic aspirations for more than eight hundred years have served the lofty ideals of beauty and kindness, waking up in man the best feelings, inspired for noble deeds, propagated to struggle courageously for the right cause:

Have no fear before death,
Be truthful to the end.
The truthful man wins, at Lord's will . . .
Be sure: the radiance of truth has
possessed the soul of Nizami,

And this great truth illuminated his
cause.

Nizami's creative activity are aphoristic in their very essence. This is due to the peculiarities of his poetic talent, to the impact of the times, concrete historic and social factors and, finally, to the ideological content of the poems and gassidas by Nizami, general trends of his literary career, responsible for the task or, to put it more precisely, for the super task which the poet had set up before himself, consistently expressing in his works the main principles of his humanistic teaching.

Nizami was by no means a hermit, as some later chroniclers and critics were inclined to describe him, who shut himself up in his native town of Ganja as «a pearl in a shell», estranged from the influence of real social events; he was certainly not a scholastic, having spent his life stringing exquisite words.

Nizami was by nature the propagator and the herald, who by creating his humanistic teaching first of all strove to make his teaching heard to the wide circle of readers, to advocate his ideas by all possible means.

This task was difficult in itself, since Nizami's conceptions which were often contrary to the official views, were new and unwonted for his contemporaries, and all his tremendous workmanship, pathos, force of conviction were required to drive his thought into the minds of his readers in comprehensive, intelligible form.

That is why Nizami tries to confirm his thoughts expressed in aphoristic, instructive form, supporting them with some concrete examples taken from real life. Thus, the whole poem of «Storehouse of Mysteries» is composed so that

the instructive talks are illustrated each time with parables, stories, legends, and very often these parables are concluded with somewhat akin to maxim — the judgement of the author, expressed as a rule in the aphoristic form.

It should be borne in mind that in Nizami's times even the most famous poets had to devoted their masterpieces to different rulers — shakhs, khans, emirs — the powers that be, in whose hands were the fates of the countries and peoples, and life and prosperity of the poets themselves. That was the custom of the epoch, and those were the poetical traditions of that time, which caused a certain didacticism by themselves, since the poems were dedicated to the concrete rulers and contained sermons, edification, desires, etc., which very often were in the form of finished sayings, thoughts, expressed in lapidary form, in brief aphoristic style.

Striving for creation of the memorizable precise, capacious in form sayings — aphorisms, is above all conditioned by artistic peculiarities of poetic genius of Nizami. The great master of versification, who raised to the unprecedented level the value of every word in poetry, he derived from the word everything possible, using its finest shades of meaning, homonymical coincidences, associations, etc. Every line by Nizami is very rich in meaning, and this aspiration to present the profound thought in a perfect form was also responsible for the fact that many lines from Nizami's poems are complete, brilliant sayings, in which in compact form are pressed the results of the poet's deep meditations, apt everyday expressions, experience, rooted in century-old folk wisdom, catch words, proverbs and sayings.

But to our opinion, the main factor which conditioned the aphoristicity of Nizami's activities as

a whole, is the depth of his thinking and extraordinary broad sphere of his interests. Nizami is not only an ingenious poet, he is a great philosopher and a sage who is in constant search of solving the eternal mysteries of the universe, the essence of existence, who is engaged in speculation over the purport of life and the purpose of man's existence, thinking over the harmonic arrangement of earthly life, about such philosophical categories as matter, motion, intellect, necessity and chance, etc. In Nizami's poems hundreds of profound thoughts about the universe, fate, life and death, time are scattered like pearls through the narration. At the same time it would be wrong to think that the poet was always soaring over the superior spheres and was alien to the actual issues of the time. Nizami's works contain a great number of instructive statements on love and fidelity, modesty and vanity, justice and the necessity to fight against oppression, diligence and unconcern, some instructive advice is given as to how one should act in different everyday circumstances, etc. It should be noted that in spite of their apparent simplicity and concrete form, the aphorisms by Nizami require careful perusal, as their essence is not always seen at the first sight. Let's take, for instance, the following lines from the poem «Storehouse of Mysteries»:

One can paint the lion under the canopy
of the palace,
Yet, even hundred of blows wouldn't
make him move.

Here the reader can easily see that the poet speaks about frescos, with which the walls of the palaces were painted, where various episodes of hunting, wild beasts, etc. were depicted. However,

further speculation over this expressions by Nizami reveals the meaning of it, i. e. the poet wants to convey the idea that formidable appearance of the lion, impressive fangs — all these attributes of his importance and power are worthless, if the lion's might is not expressed in motion and action.

No efforts (hundred of blows) are of help if regal appearance is not supported by the appropriate content, if energy and ulterior opportunities are not realized in activities. Hence, this statement may be interpreted in the following way: «One must not judge by the appearance. The man is seen by his deeds, and only by them men must be estimated». In trying to formulate the foundation of Nizami's humanistic conception for every individual person, one can easily define it as the service to kindness, beauty, intellect, exalted spiritual ideas, refusal of vile passions, wealth and vanity:

The wise man, be useful for people,
Adorn the world with kind deeds!
This is above all the riches and stronger
than power.

Another precept by Nizami intended for people tells about the necessity to work; only labour and the cares connected with it give the man real moral satisfaction, thus surprisingly the anxiety eventually leads to repose and calm:

The worries are very disturbing,
But you must not meet them with anguish,
The worries are disturbing,
but yet they lead to rest.

Even notable abilities cannot substitute persistent labour. Laziness is the man's enemy — it

very often causes the situation when the talent remains unused:

Oh, there were many men among us
who ruined this gift,
All because of the laziness!
Now they work as potters.

The man must be engaged in constructive labour here, on the earth. Idleness even in the Paradisal gardens turns out for man as a punishment, even worse than torments of hell:

Do useful work here, carry out your
task;
Working in the hell is more respectable
than idleness in Paradise.

Nizami's poems are full of aphoristic statements, which are devoted to love, friendship, faithfulness — the noblest of human feelings:

Only he is in love who in his earthly
abode
Everything — both the sky and the earth
— has concentrated in the beloved one,
alone.

If we are on friendly terms with kindness,
Our hour would be blessed,
to help us, and we shall have everything
we need.

According to Nizami's conception man is not a plaything against nature's elemental forces, the poet firmly believes in his will-power, intellect, unutilized opportunities:

The palms of men's hands can destroy

even hundred sword-like mountains,
Created by ages.

Nizami sharply castigates the earthly vices: greediness, vanity, envy, gluttony, drunkenness:

Though wine burns earthly sorrows,
Yet you must not take it,
As the wine destroys the bright intellect
too.

Be abstinent, don't give up the habit
of eating at once
Take a little food, and lay dishes in store.

Many of Nizami's sayings reflect the thoughts that sound surprisingly progressive and unexpected for that period, as their subjects are based on such problems, that were given attention much later by subsequent generations. Let's consider for instance a couplet:

Though these pearls are nothing comparing
with your sea,
I sometimes address them with the words:
«Oh, pearls of the world!»

In the context of the original this means that all living creatures are invaluable creations of nature (pearls), the man must remember this and not plume himself on his exclusiveness, but take care of his «little brothers», always protecting them. Here Nizami seems to have anticipated the present-day ideas of environmental protection. Nizami also spoke in favour of monogamic marriage against polygamy, which was widely spread in the East during Medieval Ages; in this Nizami again was many centuries ahead of his times:

Only one wife can be presented to us
by fate,

The husband seems to be lonely surrounded
by many wives.

The aphorisms by Nizami given in this book for the reader's attention constitute but a small part of tremendous wealth expressed in numerous sayings, statements, thoughts presented in aphoristic form which intersperse the poet's works.

In selecting the aphorisms for the present book, our intention was to pick up those which, taken separately, can as a whole convey the general notion of the scope of Nizami's ideas, the main problems of his interest, which are reflected in his writings.

Since for the texts, published in Azerbaijani and Russian, we used the published poetical translations of Nizami's works, we had to choose only those aphorisms which expressed in verse, retained the form of a finished thought, quite intelligible when taken in isolated from the context form, which does not require any special comments.

In the English text the aphorisms taken from «Storehouse of Mysteries» are given in the translation of G. H. Darab (London, 1945), the rest were translated by the author of the present book together with A. Kyazimova.

The miniatures provided in this edition are intended to aid the reader recreate the general spirit, the essence of the arts, the means of artistic expression, historical atmosphere of Nizami's epoch.

These miniatures should by no means be regarded as direct illustrations to some aphorisms.

We hope that the present book will be another attempt to acquaint the general reader in various languages with priceless heritage of our famous poet and thinker.

بعمل آمده است ، انتخاب کلمات قصار و پسند و
امثالی که در برگرداندن بشعر بزبانهای فوق بتواند
فکرا خارج از قریبه ها هم افاده نماید ضروری
بنظر رسید .

کلمات قصار نظامی بزبان انگلیسی از مخزن
الاسرار از ترجمه گ.خ. داراب (لندن ۱۹۴۵)
اقتباس شده و بقیه از طرف نگارنده این مقاله
با همکاری آ. کاظموا ترتیب و تنظیم گردیده است
تزیین کتاب با مینیاتورها ، برای درک محیط ،
هنرهای زیبا و دیگر خصوصیات عصر نظامی
بخواننده کمک میکند . البته نباید این مینیاتورها
هارا در ارتباط مستقیم با کلمات قصار و امثال
و حکم دانست . میتوان امید وار بود که طبع
و نشر این کتاب قدمی است برای آشناساختن
دایره وسیع خوانندگان بزبانهای مختلف با میراث
گرانقدر شاعر برجسته و متفکر نامی ما حکیم
نظامی گنجوی .

دوست بودم هم راحت، رسان
گر نه رها کن سخن ناکسان ؛
تن چه شناسد که ترا یا کیست
دل پردار آگه که وفادار کیست .

بعقیده نظامی انسان در برابر قهر طبیعت و در
مقابل فلاکتها باز چه نیست . شاعر به نیرو ،
اراده و امکانات نا محدود انسان عقیده راسخی
دارد :

اگر صد گوه باید کند پولاد
ز بون باشد بدست آویزاد .

نظامی معایب انسانی را که عبارت از حرص و آز
تکبر و حسادت مستی و پر خوری میباشد به شدت
مورد انتقاد قرار میدهد :

گرچه می اندوه جهان را برد
آن مخورای خواهی که آن را برد ؛
خو مبر از خورد بیکیاری
خرده نگهدار بکم خواری .

اکثریت سخنان حکیمانه نظامی بیانگر افکاری
است مترقی و برای دوران او غیر منظره . این
افکار مسائلی را مطرح مینموده است که بشر قرنها
بعد از آن بمطالعه جدی آن پرداخت ؛

فمانذ صایع ارنیک است اگر دون
کوردیسته بدین کار است گردون

تربینه معنایی این سخنان عبارت از آنست که

تمام موجودات زنده آفریده های ارزنده طبیعت
هستند . انسان بایستی در نظر داشته باشد که
بدلیل تمایزش از سایر موجودات بخود نبالد بلکه
در نگهداری و حفاظت آنها بکوشد . چنانکه دیده
میشود نظامی در این مورد هم یعنی در مورد حفاظت
محیط زیست هم از افکار معاصریشی گرفته است .
مسئله دیگر افکار نظامی بر له یک زنی و بر علیه
چند زنی میباشد که در قرون وسطی در شرق رایج
بود . دیده میشود که نظامی در این مورد هم از افکار
و سخن مرسوم زمان خود سبقت جسته است :

یکی جفت همتا ترا بس بود
که بسیار کس مرد بیکس بود

* *

سخنان حکیمانه نظامی که در این کتاب گردآوری
شده است فقط قسمت کوچکی از ثروت بگران -
یعنی کلمات قصار و امثال و حکمی است که در آثار
این شاعر مشاهده میگردد .

در انتخاب کلمات قصار کوشیده ایم آنها را
را که مجموعاً بتواند تصور عمومی درباره طرز تفکر
شاعر ایجاد نماید و مسائل اصلی که فکرمشاعر را بخود
معطوف نموده است گردآوری شود .

با در نظر گرفتن اینکه برای تنظیم متون آذربایجانی
در روسی از ترجمه های منتشره آثار نظامی استفاده

تصور کرد که نظامی فقط در عالم معنویات پرواز نمود
و با مسائل گرم روز سر و کاری نداشت و با آنها
بیگانه بود. در آثار نظامی از عشق، وفاداری، انگیزه
و تواضع از عدالت و زحمت دوستی از مبارزه با بی
عدالتیها و از برخورد انسان با شرایط گوناگون زندگی
سخن می‌رود. باید در نظر داشت که سخنان حکیم
نظامی اگرچه ممکن است ظاهراً ساده بنظر آید ولی
مضمون آن همیشه به آسانی درک نمی‌شود. مثلاً به

بیتی از مخزن الاسرار توجه نمایم:

شیر توان بست ز نقش سرای

لیک بصد چوب نچنید ز جای

معنی این بیت برای خوانندگان آشکار است که دیوار
کاخها یا تصاویری از حیوانات وحشی و صحنه‌هایی از
شکار منقش می‌باشد اما تصویر این بیت دقت بیشتری
لازم دارد. شاعر با دادن این تصویر در نظر می‌گیرد
که شکل هیولا و دندانهای تیز و دبر نده شیر که هر دو
نشانه نیرو و قدرت او می‌باشد در صورتیکه شیر بی
تحرك باشد پشیزی ارزش ندارد. اگر ظاهر شاهی
با خصایص ذاتی او تطبیق ننماید هیچ کوششی با و
کمک نخواهد کرد. پس نتیجه اینست که ظاهر هیچ
اهمیتی ندارد. ماهیت انسان بسته بکار و عمل است.
کار انسان است که موجب ارزش او می‌گردد. اگر
بخواییم اساس نظریه مردم دوستی نظامی را برای هر
فردی بطور جداگانه فرموله کنیم میتوان گفت که آن

عبارت است از خدمت به نیکی، زیبایی، عشق،
ایده‌های والا و روحی، امتناع از امیال پست
و اندوختن ثروت و تکبر:

کوش تا خلق را بکار آیی

تا بخلقت جهان بیارایی

وصیت دیگر نظامی ب مردم درباره لزوم زحمت
کشیدن و کار کردن است زیرا فقط زحمت و کار
با انسان راحتی حقیقی روحی می‌بخشد و همین ناراحتیها
بطرز عجیبی موجب آرامش نهایی انسان می‌گردد:

رنج ز فزاید بری ساحتست

در عقب رنج بسی راحتست

حتی استعداد های سرشار نمیتوانند جای کارچشان
را بگیرند:

ای بسا تیز طبع کاهل کوش

که شد از کاهلی سفال فروش

در دنیا بایستی بکارهای خلاق اشتغال درزید بی-
کاری و تن پروری حتی در باغ بهشت برای انسان
عذاب است دشوار تر از عذاب دوزخ:

به که بکاری بکنی دستخوش

تا نشوی پیش کسان دستکش

در منظمه های نظامی میتوان به بسیاری از گفته ها
حکیمانه درباره عشق راجع به دوستی و وفا داری که
از والاترین احساسات انسانی می‌باشد،
برخورد نمود:

شاعری اوستگی دارد. ویا بهتر بگویم باهرف
والای شاعر که عبارت از بیان پرنسیپهای اساسی
انسان دوستی میباشد وابسته است.

برخلاف آنکه برخی از ادبیات شناسان میل
دارند نظامی را شخصی منزوی و درویش منش قلمداد
کنند که مانند مرواریدی در صدف دوران حقایق
دنیوی با فکری جامد تمام عمرش را صرف در چینی
کلمات زیبا و ظریف کرده است، او شخصی گوشه
نشین و درویش منش نبود. او میخواست که در
وهله اول نظر بشر دوستانه خود را بتوده عظیم
خلق برساند. او برای تبلیغ این نظر خویش بهر
نحوی بود میکوشید. و چون اینگونه طرز تفکر با شرایط
و عقاید حاکم بر جامعه آن روزی متضاد و از لحاظ
ماهیت نو در عین حال برای معاصران او هم غمیر
عادی بود، تبلیغ آن هم برای نظامی دشوار میشد.
و تنها استعداد سرشاری لازم بود که شاعر با بیانی
ساده و قابل فهم و بهتر بگویم همه فهم فکر خود را به
خوانندگانش برساند. باین منظور بود که نظامی می
کوشید تا گفته های پند آمیز خویش را با مثالها و موارد
کنکرتی از زندگی توأم سازد. من باب مثال منظومه
«مخزن الاسرار» بهمین نحو ترتیب داده شده است.
در این اثر پندها و اندرزها همواره توأم با افسانه ها
و حکایات است و اغلب در پایان اثر که عادت پندآمیز
میباشد داده میشود.

باید خاطر نشان ساخت که در دوران نظامی حتی
برجسته ترین شعرا هم مجبور بودند که شاهکارهای
خود را به سلاطین، حکام و خوانین و قدرتمندانی که
سر نشست کشور و خلق و رفاه و خوشبختی شاعران
در دست آنها بود اهدا نمایند. این حکم زمانه و رسم
شاعری آن زمان بود. که این خود موجب پیدایش
یک سلسله اشعار پند آمیز میگردد.

نظامی که ارزش سخن و ارزش هر کلمه را میدانست
کلمات را برای افاده دقیق ترین معانی بقدری ماهرانه
انتخاب نموده که فکری ژرف در شکلی کامل و زیبا
افاده میشود و نتایج مشاهدات زندگی و تجربیاتی را
که از حکمت قرون متعاری خلق سرچشمه میگردد بطور
فشرده در ضمن کلمات قصار و ضرب المثلهای در شعر
گنجانیده است. ولی بنظر ما ماهیت حکیمانه آیات
نظامی در طرز تفکر عمیق او و وسعت فوق العاده دایره
معلوماتش میباشد. نظامی تنها شاعر نایفه نیست
بلکه او در عین حال فیلسوف بزرگی است که دانا در
جستجوی معنا و اسرار حیات و ماهیت وجود میباشد.
او شاعری است که در باره معنای زندگی و نقش انسان
و برقراری هم آهنگی در روی زمین می اندیشد و به
مسائل فلسفی که عبارت از ماده و حرکت و عقل و ضرورت
و تصادف میباشد توجه دارد.
در منظومه های نظامی صدها فکر ژرف در باره مرگ
و زندگی تقدیر و وقت بچشم میخورد. در عین حال نباید

مینماید توضیح میدهد. هفت داستان افسانوی که هریک از همسران بهرام گور بنوبه برای او تعریف میکنند در منظومه نقش ویژه را احراز میکنند. در این داستانها صورت افسانوی و اساطیری گوناگون در پرها، غولها، عنقربها و هیولاها و جنها تصویر شده است. منظومه از ابتدا تا انتها سبلیک تنظیم گردیده رنگ کاخهایی که مخصوص بهریک از همسران او با روز معین و با اجرام سماوی منطبق میباشد. در اینجا نظامی با مهارت و زبردستی تمام و با درک ظرایف خاص همه آنها را در شعر بکار میرد.

آخرین اثر نظامی اسکندر نامه است که بخودی خود اثری است پر عظمت. موضوع اصلی این اثر زندگی و فعالیت سردار نامدار اسکندر مقدونی است. اما حوادث واقعی تاریخی که مربوط به پورشهای اسکندری باشد، برای نظامی فقط بمثابة خط اصلی بود. زیرا او به اغلب حوادث مشهور تاریخی از نقطه نظر شخصی برخورد مینماید و حقایق را بشکل افسانه و اساطیر بیان مینماید. در منظومه نشان داده میشود که بالاخره اسکندر پس از تسخیر ممالک مختلف بسوزمین خورشید میرسد. سرزمینی که در آن بیدادگری و دشمنی وجود ندارد و هم آهنگی و فزوانی حکمروا میباشد. اسکندر با رسیدن باین سرزمین از مشاهدات خود دچار حیرت میگردد و تصمیم میگیرد که به پورشها، استیلاگرها و ستمکارهای خود

بیان گذارده و آنچه را که در سرزمین خورشید دیده است در سرزمین خود نیز برقرار نماید.

با این طریق شاعر طرز تفکر نهایی خود را بیان داشته و تصاویری از جهان بهتر و زیبا تر و هم آهنگ تری را نقش نموده و گویا به نسل آینده وصیت مینماید که به این آرمان زیبا با یستی روزی جامه عمل پوشانند. قسمت دوم این منظومه اقبال نامه میباشد که در سال ۱۲۰۱ بپایان رسیده است.

نظامی در ژوئن سال ۱۲۰۳ در شصت و دو سالگی از این دنیا چشم بر بست.

ایات الهام بخش منظومه های نظامی و انکار انسا دوستی او بیش از هشت قرن است که در خدیت ابدالهای زیبایی و نیکی میباشد. اشعار نظامی بهترین احساسات را در انسان برمی انگیزاند و آنان را به انسان دوستی و مبارزه در راه حق و عدالت دعوت مینماید:

عمر بخوشنودی دلها گذار
 تا ز تو خوشنود بود کردگار
 گرم شواز مهر و ز کین سرد باش
 چون مه و خورشید جوارفرد باش

آثار نظامی ماهیتاً حکمت آمیز است. و این مسئله بویزگیهای استعداد شاعری او به تاثیر دوران او به پدیده های مشخص تاریخی و اجتماعی و بالاخره با موضوع و ایده منظومه ها و با سیر کلی فعالیت

که در آن عشق والا، احساسات پاک، عظمت درونی
و اخلاقی انسان در چهره قهرمانان اثر که بخاطر
عشق خود بهرگونه فداکاری و از خودگذشتگی حاضرند
منعکس میگردد.

نظامی منظومه لیلی و مجنون را در سال ۱۱۸۸
نوشت. مضمون این منظومه مناقشه عشق
صادقانه و بی دفاع لیلی و مجنون با سنن و آداب
متحجر آن زمان بود. عشقی که سرا پای وجود
مجنون را میسوزاند و ناسازگاری او با شرایط محیط
و عادات و سنن آن روزی که چنین عشقی را مجاز
نمیدانست موجب آوارگی او از خانه و کاشانه گردید.
کردار و رفتار مجنون برای افراد قبیله او تنگ آور
بود زیرا آنها مجنون را دیوانه ای میدانستند که در
درویش نیروی شرآشیانه کرده است. مجنون برای
دصال به عشوقه میکوشد و چون به نتیجه ای نمی
رسد با نومییدی سر به صحرای میگذارد. در لحظه و در
زندگی میکند با آنها مأنوس میشود و این زندگی را
بزندگی کردن در بین افراد قبیله خود که به پندار او
و حشیان درنده ای بودند ترجیح میدهد.

نظامی چهره لیلی را صاف و شفاف، زیبا و شیرین
از عواطف انسانی توصیف نموده است. لیلی هم
مجنون را عاشقانه دوست دارد اما فرق بین
این عاشق و معشوق در آنست که مجنون قادر به ایماز
عشق خود میباشد ولی لیلی از این ایماز محروم است.

و بنا بر اراده و میل پدر و مادرش به همسری شخصی
که اصولاً هیچگونه وابستگی قلبی نسبت با او ندارد
درمیاید. لیلی در حالیکه در دلش عشق مجنون را
میرورد بدیگری شوهر میکند و بحکم اجبار احساسات
درونی خویش را مخفی میسازد و این وضع بیش از پیش
برای او فاجعه می آفریند تا بالاخره کشمکشهای درونی
بین وظیفه و احساسات او را از پای درمیآورد، میسوزد
و خاموش میسازد. مجنون با اطلاع از مرگ لیلی
بتریشش میروید و او نیز در همانجا چشم از دنیا میپوشد
و بلیلی میپیوندد. در منظومه لیلی و مجنون نظامی
استادانه با مهارت هرچه تمامتر فاجعه عشق ناوچام
دو جوان سه روز را که محکوم دوران تیره و ظلمانی
قرون وسطائی بودند میسرآید.

منظومه چهارم نظامی هفت پیکر است که از جهت
مختلف از سایر منظومه های او متمایز میباشد.

در این منظومه عناصر تخیلی که از افسانه ها، نقلها
و قصه ها و وقایع مختلف اتخاذ شده نقش مهمی را
بازی میکند. حکایت درباره زندگی و کارهای بهرام
گور که یکی از شاهان ایران باستان بوده و در باره
داستانهایی که هفت همسر او در کارهای مخصوص
بخود متناوباً برای او تعریف میکنند می باشد. نظامی
حاکمیت بهرام را بحثاً به نمونه ای برای حکام دیگر نشان
میدهد و نقطه نظر خود را درباره حاکم عادلانه که از قدرت
اعطا شده از طرف خداوند با و برای رفاه خلق استفاده

باشان ببخشد. بنا بعقیده نظامی انسان درست
تقدیر بازیچه نایبانی نییاشد. انسان دارای
عقل و اراده است و بایستی اراده و عقل خود را در راه
پیشرفت و تحول جامعه و ایجاد دنیای بهتری بکار
برد. شاعر معتقد است که در طبیعت انسان هم نیمی
و هم پدی وجود دارد. انسان ممکن است هم پاک
باشد و هم آلوده. بعقیده او یگانه ثروتی که
در این جهان باقی میماند خدمت بی چشم داشت و
بی توقع بخلق و بنبغ اجتماع است.

پند و اندرزهای نظامی اساسا برای حکام و
دولت مردانی است که سرنوشته خلق را در دست دارند.
شاعر سلاطین و حکام را دعوت به عدل و داد می نماید
که بخاطر رفاه خلق بکوشند و ظلم و ستم را به
آنان روا نذارند:

رسم ستم نیست جهان یافتن
ملک با نصاب توان یا فتن
مملکت از عدل شود پایدار
کارتو از عدل تو گیرد قرار
خانه بر ملک ستم کاریست
دولت باقی ز کم آزاریست

فکر اساسی در مخزن الاسرار ضرورت برقراری
عدل و داد میباشد.

در اواخر سالهای شصت قرن دوازده حاکم در بند
« دارا مظفرالدین » بهاداش قصیده ای که نظامی

بنام او سروده بود کتیزک قیجا قی را باسم آفاق
که خود نتوانسته بود، او را مانند گل سرسبد حم
خویش نگاهدارد، برای نظامی فرستاد. زیر طبع
معصوم و مغرور آفاق با و اجازه نمیداد که مطیع
اراده حاکم دربند باشد. ولی آفاق در خانه تفکی
کتیزی نبود زیرا نظامی نسبت باو محبت داشت
و به همین دلیل با او ازدواج کرد و در سال ۱۱۷۴ آفاق
مادر شد و پسری بدینا آورد که او را محمد نامیدند.
این سالهای عشق و سعادت بهترین ایام عمر نظامی
بود. ولی مرگ نا بهنگام آفاق قلب نظامی را
جریحه دار کرد. او در منظومه دوم خود - خسرو
و شیرین - چهره تابان آفاق را مجسم نموده است.
منظومه « خسرو و شیرین » افسانه ایست درباره
شاهزاده خسرو و همسر محبوبش شیرین. این افسانه
برای شاعر امکانی فراهم ساخت تا بتواند خصائص
انسانی را چنانچه شاید و باید منعکس نماید. شاعر
در چهره شیرین آزادی طلبی، نیکوکاری، لطف طبع،
زیبایی، عقل سالم، میل به آموزش و وفاداری را بطور
هم آهنگ تمام میسازد.

نقش فرهاد در این منظومه بسیار مهم است. فرهاد
که معماری برجسته و مجسمه ساز زبر دستی میباشد،
شیرین را با عشق آسمانی و بی آلاش میپرستد و در
راه این عشق پاک از هیچگونه فداکاری مضاعفه نداشت.
منظومه خسرو و شیرین یکی از زیبا ترین آثار جهانی است

زنده‌تر و انسانی‌تر از غزل‌های دیگران است. در غزل‌های نظامی احساسات حقیقی نه دروغین و ساختگی، عشق، کدر، غم و اندوه از هجر و شوق و شحف از دیدار یار و بطور کلی هر چیزیکه قلب عاشق و معشوق بدان زنده می‌دارد منعکس میگردد. متأسفانه دیوان نظامی بدست ما نرسیده است. با اینکه چو در این دیوان صحت دارد و چنانچه خود شاعر هم در منظومه لیلی و مجنون مستقیماً بدان اشاره نموده و سال تنظیم آنرا ۱۱۸۸ نشان داده است. طبق گفته‌های برخی از زندگی‌نامه نویسان قرن وسطایی این دیوان ارزنده شامل بیست هزار بیت بوده که از آن فقط قسمت کوچکی میراث مانده است. غزل و قصیده موجب شهرت نظامی نگردید بلکه پنج منظومه (خمسه) او بود که با موفقیت شایانی شهرت یافت و موجب شهرت نظامی هم گردید. این امر نه تنها دلیل استادی بنظیر نظامی است، بلکه در آن است که او توأم با استعداد و هنر خود مانند هر شاعر برجسته‌ای هم با زمان خود همراه و هم‌پایه بوده و هم توانسته است که به آینده نظر افکند و فردا را ببیند. اینست که آثار نظامی هم از لحاظ مضمون و هم از جهت شکل برای معاصرینش پدیده‌ای تازه و اورژینال بود و بعد از او هم مقلدین بسیاری راه او را رفتند و بتقلید او شعر سرودند.

نخستین اثر نظامی «مخزن الاسرار» است که در

خمسه جای ویژه‌ای را احراز میکند و از لحاظ تقسیم بندی از سایر منظومه‌های او متمایز می‌باشد.

«مخزن الاسرار» اثری است اخلاقی که در آن نظریه ژرف بشر دوستانه شاعر بخواننده ارائه میشود. نظامی در این اثر پشا به حامی و ضمخوار توده‌های ستم دیده، توده‌های مظلوم مورد اهانته و تحقیر سخن میراند و برای اینکه این سخنان پندآمیز، خشک و بی روح نباشد، آنها را توأم با حکایاتی که ایده اصلی شاعر در این حکایات جزئیات زندگی آن دوران را در نظر میگیرد و نه تنها از شاه و وزیر بلکه از مردم عادی از قبیل زارع و پیشه‌ور و زحمتکش سخن میراند، وضع آنها را در یک پرده واقعی منعکس می‌سازد و این طریق نه تنها منظره‌ای از زندگی آذربایجان بلکه وضع زندگی تمام مردم خاورمیانه و نزدیک را هم مجسم می‌سازد.

مضمون این منظومه همه جانبه و بسیار باشکوه است. نظامی در این اثر معایب انسانی را از لحاظ قدرت طلبی، استبداد و سایر پستیها و بطور کلی از نظر امیال غیر انسانی بر ملا می‌سازد.

نظامی از یک طرف از زود گذری زندگی، بی‌اهمیتی و فریبانی نعمات دنیوی سخن میراند و از طرف دیگر تأیید مینماید که فقط نیکوکاری، عدالت و کارهای خلاقه است که میتواند لذت واقعی را

از شعرای دوران خود را موشکافانه مطالعه می‌نمؤ.
واضح است که نظامی با این اطلاعات عمومی
با این استعداد سرشار و با این لطف کلام شگفت
انگیز بدون تردید می‌توانست که یک شاعر درباری
باشد و در شرایط شاعران درباری زندگی خود را
ادامه دهد. لکن نظامی شاعر دربار نشد. چرا؟
برای اینکه او بحر بی می‌دانست که پوستن بصوف
شاعران درباری بمعنای از دست دادن آزادی و
استقلال پربهای شخصی و بمعنای سرودن اشعار
بی محتوا و محرومیت از خلاقیت شعری می‌باشد.

نظامی با نیروی پیش داوری خود از برگزین راه‌توار
و پرسنگلاخ شاعری در دربار دوری جست و ره‌عدم
واجستگی و خدمت بحقیقت را انتخاب نمود. مسلم است
که قطع رابطه با دستگاه حاکمه و مخالفت با آنچه که
از لحاظ استتیک در شعر مورد قبول عامه قرار میگرفت،
مستلزم شهامت و جسارت و در عین حال استعداد
خارق العاده بود که همه اینها در طبع نظامی سرشته بود.
نظامی این قدم را با جسارت کامل برداشت، یعنی رشتگی
در دربار دوری جست و راه حقیقت را پیش گرفت زیرا
او شاعری حقیقی بود و وظیفه شاعری را زود درک
کرده بود.

نظامی با نیروی استعداد خویش توانست که بکالبد
قصیده حیات تازه‌ای بخشد، به آن مضمون قوی
و حقیقی دهد و موضوع آنرا قاطعانه عرض کند. قصید-

های او تبلیغی است برای خیرخواهی و نیک اندیشی،
پند و اندرز است بحکام زمانه و نصیحتی است به
توانگران که از دست رنج توده مردم ثروت اندوخته‌اند.
شاعر در محتوای قصاید نظرات اجتماعی و فلسفی نزد
را نیز ارائه می‌دهد و مسائل مختلف حیاتی و معیشتی را
با خواننده در میان می‌گذارد. او بموازات قصیده غزل
هم می‌سرود. لکن هنگامیکه نظامی با بعضی ادب
نهاد غزل نیز مانند قصیده فقط مضامین عاشقانه
را در شکلی منجمد تقدیم خواننده می‌نمود.

توصیف احساسات عموماً و احساسات قهرمان اثر
خصوصاً در غزل کاراکتر مشروطی داشت، تابع سنن
و آداب مرسوم بود و اصولاً با حقیقت کترین رابطه
ای هم نداشت. در غزل شکل شعر بیشتر از محتوای
آن مورد توجه قرار میگرفت. چنانچه در هر بیت آن
کلمات دور از ذهن و ترکیبهای بغرنج و پیچیده‌ای
بچشم می‌خورد.

در غزل‌های اکثر شاعران مشرق زمین و حتی در
غزل‌های برجسته ترین شعرا، طبق سنن مرسوم احساسات
حقیقی و صمیمی بندرت توصیف میشود و در درجه اول
چنانکه گفته شد، ظاهر و شکل غزل مورد توجه قرار
میگرفت. شاعران می‌کوشیدند که خوانندگان خود را
با شکل ظاهری غزل بحیرت آورند. لیکن غزل نظامی
از این لحاظ با غزل‌های شاعران پیشین و شاعران معاصر
کاملاً متمایز می‌باشد. غزل‌های نظامی صمیمانه تر،

فئودالی اوج گرفته دشرايط ضروری که برای تشکل یافتن شکل مترقی و اجتماعی سیاسی و منطق بسا ایدئولوژی آن باشد بوجود آمد. لکن پیشرفت آئینه کشورهای خاور نزدیک و میانه در نتیجه یورش ویران گرانه مغول قرنها رو بمقتب رفت.

تاریخ تولد نظامی در ۷۷-۱۷ ماه اوت سال ۱۱۴۰ نوشته شده است. اسم نظامی الیاس فرزند یوسف فرزند ذکی مؤید، تخلصی نظامی است. کلمه نظامی از ریشه «نظم» است که بمعنای مروراید را برشته کشیدن و بمعنای شعر میباشد.

نام پدرش یوسف و نام جدش ذکی الدین و نام پدر جدش یعنی جد بزرگش «مؤید فی الدین» بوده است. دانشمندان و روحانیون آن زمان در مشرق زمین باینگونه اسامی نامیده میشدند. مادر نظامی به احتمال قوی از خانواده تردتمندی بوده است. نام عموی شاعر عمر و لغتش خواجه بوده که دولتمردان آن زمان باین لقب ملقب میگردیدند.

اگرچه درباره وضع اجتماعی و اقتصادی خانواده نظامی اطلاعاتی در دست نمیباشد لکن درجه معلومات و فرهنگ و تمدن او حاکمی از وضع مرفه خانواده او میباشد.

دراثار نظامی بتکوار اشاره به آیاتی از قرآن و روایات شریعی به افسانه ها و بربوایاتی درباره

پیامبر اسلام محمد ابن عبد الله برخوردار میشود و این خود حاکمی از آنست که شاعر قرآن را بخوبی میدانسته است. نظامی از سایر علموی که در آن زمان باصطلاح «ادب» نامیده میشد و همچنین از بسیاری از علوم دیگر نیز بهره مند بود. در سبیل فلسفی نیز او نه تنها از فلسفه دکاماتیک اسلام خبر داشت، بلکه از فلسفه و روایات یونان قدیم نیز استفاده مینمود. چنان بنظر میرسد که نظامی از علوم طبیعی به علم نجوم تسلط داشته است.

توصیف آسمان پرستاره با زیبایی بنظیر خود در منظومه لیلی و مجنون شاعر را مانند یک منجم و رزیده و مجرب که بتوصیف حرکات و نقل و مکان اجرام سماوی پرداخته است مجسم میسازد.

بی مبالغه میتوان گفت که نظامی از دانش دوران خود آگاهی داشت. بویژه تسلط کامل او را بزبانهای فارسی و عربی بایستی خاطر نشان ساخت که هر بیستی از آثارش شاهد بارز آنست.

یاد آور میشویم که در آن هنگام زبان محاوره در گنجه زبان ترکی بود. یعنی توده به زبان ترکی تکلم مینمودند. زبان عربی زبان علم و دین و زبان فارسی در خدمت شعرو ادب بود. نظامی که با آثار عربی و فارسی آشنائی کامل داشت، آثار استادان سخن مانند عنصری، سنائی، انصاری، انوری، قطران تبریزی، ابوالعلاء گنجوی، فلکی شیرازی، خاقانی و بسیاری دیگر

کنار ممالک اسلامی، شاعران معروف، نویسندگان، معماران، نقاشان به آذربایجان آمدند. سیاست ماهرانه آنان با توانمندی آنان موجب برقراری صلح نسبی از نیمه دوم قرن دوازدهم تا آخر همین قرن گردید. در این مدّت مردم آذربایجان سرگرم کارهای خلاقه بودند و این دورانی پرده شهرها بسرعت رشد میکرد و در میان شهر و نژاد طبقه بندی آغاز گردیده بود.

در کشور غیر از شهرهای گنجه و شماخی شهرهای بزرگ دیگری مانند اردبیل و تبریز و بیلقان، بروج و باکو، دربند، شامخور، شانران که دارای اهالی پیش از صد هزار نفر بودند، نیز وجود داشت.

ترکیب اجتماعی و طبقه بندی جامعه نیز دچار تحولات بزرگی گردیده بود. در اواسط قرن دوازدهم بقایای دوران برده داری بکلی از بین رفت و کار بردگان در تولیدات اجتماعی نقش چندانی جالب توجهی نداشت. تجارت و بویژه تجارت ترانزیت بدلیل موقعیت جغرافیائی آذربایجان خیلی پیشرفت کرد. خرابه های شهر قدیم گنجه در پنج کیلومتری شهر کتوف آباد کنونی واقع است. حفاری های باستان شناسان و اسناد و شواهد موجود حاکی از آنست که گنجه شهری بزرگ و ثروتمند با کاخها و کاروانسراها و مساجد و محصور از باغهای میوه و تاکستانهای سبز و خرم بوده است.

دانشمندان، فیلسوفان، نویسندگان، معماران با استعداد از گوشه و کنار آذربایجان به این شهر می آمدند. علوم مختلف - تاریخ، فلسفه، حقوق، ریاضیات، پزشکی و نجوم در این شهر رونق گرفت و در ادبیات و بخصوص شعر رشد چشمگیری بوجود آمد. باید خاطر نشان ساخت که در ایدئولوژی و تمدن جامعه فتوای آن دوران نیز تحولات محسوسه می آید.

در اوایل قرن دوازدهم فیلسوفان و شاعران و مذهبون مرتقی میکوشیدند در حاکمیت مطلق اسلام بر اجتماع تحولات و تفسیراتی پدید آورند. باین منظور دانشمندان مزبور نظراتی را پیش میزدند که بهتر بتواند جدالجوی خواسته ها و طلبات روز باشد. در زمره این دانشمندان میتوان از حلاج و ابن سینا، ناصرخو و دهلوی، فلکی شیروانی، خاقانی، بیلقانی، ابوالعلاء گنجوی و از سایر استادان سخن و صاحبان عقاید دینی که عقاید آنها بر پایه دین رسمی کشور بوجود آمده بود نام برد. صوفی گوی که در آنفوق رایج ترین طرز تفکر ایدئولوژیک کشور بود در تمام سطوح زندگی تاثیر فراوانی داشت. تا بجایی که این ایدئولوژی در اسلام از طرف محمد غزالی برسمیت مورد قبول قرار گرفت. همه اینها شاهد تدریجی از بین رفتن ایدئولوژی کهنه و پیدایش یک ایدئولوژی نو بود. و این یک چرخه کاملاً قانومندی بود زیرا چنانکه گفته شد، در دوران نظامی در آذربایجان و ممالک همجوار آن مناسبات

دارد، دشوار است.

در همین حال نباید فراموش کرد که شاعر در عصر حکمرانی تعصبات دینی و استبداد بیادگرانه فئودالی در قرتی که سرنوشته انسانها به برالمهوسیهای حکام وابستگی داشت، در دورانی که زن در جامعه تقریباً از تمام حقوق انسانی و مدنی محروم بود، میزیست و میسرود. با اینهمه نظامی در ابراز عقاید خود بیم و باکی پل راه ضیاء و برخلاف عقاید و طرز تفکر حاکم برجّه اجتماع حرکت میکرد و دنیای زیبا و پاکیزه و آرمان والای روح انسانی را تقدیس مینمود.

نظامی عشق توأم با از خودگذشتگی، عشق عاری از حرص و آرزو، عشق بی آلابش و نیرومندتر از آئین و رسوم حاکم برجّه اجتماع را در لباس زیبای اشعار خود پوشانید و در سرودن اشعاری راجع بزینبئی، اسفندوستی، وفا داری و عقل زن از دامنه، پتراکا، بشکسپر و پوشکین پیشی گرفت. مسئله رهایی زن از بند ستم، طبیعی و قانونی بودن احساسات و آزادی او یکی از مضامین ابیات جاویدان نظامی را تشکیل میدهد. بعقیده این شاعر هر انسان بدون در نظر گرفتن جنسیت، اعتقادات دینی و طرز تفکرش بخودی خود جهانی است تکرار شدنی که امکانات فراوانی در درون او برای رشد معنویاتش وجود دارد. بهمین دلیل است که چهره های آناه نظامی - شیرین و لیلی، فرهاد و مجنون، نرشابه و اسکندر برای همه نزدیک و مورد فهم و درک اغلب خوانندگان نسلهای

آینده بوده و میباشد. بدین علت هم شعر نظامی از دوران خود او، از علل مشخص تاریخی و اجتماعی که بدینش و ویژگیهای آن مشروط بدان میباید، جدایی ناپذیر است.

نظامی در قرتن دوازدهم یعنی در قرتی پراز حوادث مختلف که در تاریخ ملت ما تأثیر بسزائی داشته است، در قرتی که میراث تمدن یونان قدیم و ممالک عرب در آذربایجان آسمیله شده بود میزیست و میسرود. در قرتنم در ترکیب خلافت عرب که زمانی دارای عظمتی بود ملل مختلف از آنجمله ملتهای خاور نزدیک و میانها آفریقا و اسپانیا زندگی میکردند که همه آنها در تشکیل و تنظیم علم و تمدن و هنرهای زیبای مسلمین کم و بیش نقش مهمی داشتند. در آن دوران آذربایجان تبدیل یکی از مراکز مهم فرهنگی و اقتصادی شرق گردیده بود.

در اواسط قرتن دوازدهم اناکب آذربایجان شمس الدین الدینیز که سردار و سیاستمدار نامداری بود تمام شیخ نشینهای پراکنده آذربایجان را متحد نموده و دولت نیرومندی که در آذربایجان مرکزیت داشت تشکیل داد. شمس الدین الدینیز در سال ۱۱۵۷ ناحیه اران را که پایتخت آن گنجه بود تسخیر کرد. گنجه و نخجوان نه تنها پایتخت اناکبان آذربایجان بود بلکه این شهرها به مرکز تجاری و فرهنگی نیز تبدیل گشت. روابط بازرگانی آذربایجان با روسیه، چین، قسطنطنیه، هندوستان، آفریقا و ممالک عربی رو به توسعه نهاد. از گوشه و

دنیای جدیدی آفرید. دنیایی که پراز احساسات
 ظریف و هیجانانگیز درونی افراد بود. و امعاصرین
 خود را با ثروت بیکران روح انسانی آشنا ساخت.
 نظامی با قلم نیرومند خود با مهارت تمام مناظر رنگارنگ
 تخیل اجتماع را توصیف نمود و سرزمینی را که در آن
 هم آهنگی، توافق، برابری عمومی و سعادت همگانی
 حکمفرما باشد مجسم ساخت.
 نظامی آرمان دیرینه بشریت را که عبارت از برقراری
 قرن طلایی میباشد منعکس نمود.
 آیا تعجب آور نیست که آثار جاویدان نظامی در رویا-
 رویی با تمام حوادث ناگوار تقدیر با موفقیت کامل پستمانگی
 نمود و با مرور زمان طرافت و زیبایی خود را از دست نداد؟
 آثار و افکار نظامی در رشد معنوی، فلسفی، هنری و
 طرز تفکر اجتماعی و ایلیک نقش مهم و غیر قابل قیاسی
 را ایفا نمود. این افکار نه تنها در پیشرفت معنوی
 خلق آذربایجان تأثیر داشت، بلکه در رشد اجتماعی
 مردم خاور نزدیک و میانه هم سهم شایانی داشت.
 طی هشت قرن هر نسل جدید به آثار نظامی پیشا به
 اثری معاصر برخورد نموده است و مینماید. تصادفی
 نیست که میراث نظامی بمنزله منبع الهامی برای
 خلاقیت های هنری و پیشرفت افکار اجتماعی و
 فلسفی خدمت کرده و میکند. زیرا نظامی بود که برای
 نخستین بار سائلی در رابطه با برابری و سعادت انسانها
 و خوشحقی فردی و اجتماعی آنها را با قلم آورد.

این مسئله را در وهله اول باین نحو میتوان توضیح
 داد که بسیاری از شاعران برجسته و متفکران بزرگ
 از نظریات نظامی استفاده کرده و آنچه را که او مطرح
 ساخته بود در لباسی دیگر برشته تحریر درآوردند تا
 باین طریق آنها نیز سهم خود را در رشد افکار بشر و ستانه
 نظامی که بحق گفته باشیم وحی ای برای آن دوران محسوس
 میشد، ادا کرده باشند.
 تصادفی نیست که نمایندگان ادب ملل مختلف خاور
 نزدیک و میانه بر اساس مضامین اشعار نظامی تا کنون
 بیش از هزار اثر نوشته و تذکره های بیشماری برشته تحریر
 درآورده و بدنیای ادب تقدیم داشته اند.
 ضمناً باید یاد آور شد که هر نسل از خوانندگان جدید
 آثار نظامی از استعداد سرشار این نابغه محتوای نومی
 برای خود پیدا میکردند. و بهمین دلیل است که وسعت
 دایره خوانندگان آثار نظامی قرن بقرن بیشتر میشود و بشاژ
 شاعران و نویسندگان و نقاشان و موسیقی دانان و چینه
 سازان و ستایشگرانی که از گنجینه میراث محتویات این
 ابرمرد ادب و هنر الهام میگیرند روز بروز می افزاید.
 این امری است طبیعی. زیرا شاعر بزرگ و متفکر -
 نظامی اندیشه انسانی و احساسات ناگذاری بشری را
 در آثار خود چنان مجسم ساخته است که تا ادراک
 و تمدن و آثار هنری وجود دارد، طرز فکر نظامی هم
 وجود خواهد داشت. حتی تصور سهم جزئی که
 نظامی در پیشرفت افکار اتیک و استتیک هنری و فلسفی

نظامی در زمره بزرگترین شاعران برجسته‌ترین
متفکرین ادوار مختلف قرار دارد. سهم او در گنجینه
تمدن بشری حقیقتاً غیر قابل ارزیابی می‌باشد.
نظامی قبل از هر چیز بمنزله بنیان‌گذار جریان جدید
ادبی در شعر شرق و بانی مضامین حماسه‌ای - درماتیک
بتاریخ ادبیات قدم نهاد. پنج منظومه او که بعدها بنام
«خمس» مشهور شد، صفحه جدیدی در تاریخ تمدن
ملل شرق گشود و بدین طریقی رشد و پیشرفت ادبیات
اکثر کشورها را قبلاً معین کرد.

نظامی نه تنها شاعری برجسته و متفکری ژرف اندیش
و شخصیت کم نظیری است که بر افکار زمان خود پیشی
گرفت، او هم چنین بر نظرات بشر دوستانه دوره رنسانس
که در برگیرنده عشق والا، از خودگذشتگی، ضرورت مبارزه
پیگیر در راه برقراری عدالت بود و بعدها بمیدان آندلس
جست.

نظامی برای نخستین بار صدای اعتراض آریز خویش را
بر علیه استبداد و بی عدالتی بلند میکرد و افکار خود را
که بیان آنها در آن دوران مستلزم شهادت خاصی
بود، با جسارت تمام بگوش قدرتمندان و سلاطین می-
رساند و حکام و پادشاهان بیادگری را که توده مردم را
بزنجهی ظلم و ستم کشیده و خون بیگناهان را میریختند
به مجازات اجتناب ناپذیری تهدید می نمود.

نظامی در ادبیات مسائل جدیدی را بیان آورد که
تا قبل از او کسی درباره آن چیزی نگفته بود. او در شعر



Редактор издательства
Аждар Ханбабаев

В подготовке текста на языках
принимали участие
Интизар Алиева
Николай Хатуцев

Художественный редактор
Эхтирам Лазымов

Технический редактор
Сима Багирова

Подписано к печати 22/VII — 1982 г.

Формат 70 × 100/в. Бум.

мелованная 120 г. Уч.-изд. л. 32,6.

Физ. печ. л. 15,0. Усл. печ. л. 19,35

Переплет № 7. Заказ

Тираж 25000. Цена 20 руб.

Государственный Комитет Азербайджанской
ССР по делам издательства, полиграфии и книжной
торговли.

Издательство „Язычы“. Баку, пр. Кирова, 18.

Мелованные отписки азербайджанского текста
изготовлены в типографии им. 26 бакинских
комиссаров.

Отпечатано в Югославии: Югославияпублик,
г. Белград.

Типография Горенски тиск, г. Крапье.

A-23000